

ილია ჭავჭავაძის ნაწერები

I

კ რ ი ტ ი კ ა .

თ ბ ი ლ ი ს ი

ელექტრომბეჭდავი აზს. „ცისკარი“, ველიამინოვის ქ. № 6.

1909.

კრიტიკა და პოლემიკა

კ რ ი ტ ი კ ა ¹⁾.

(ჟურნალ-გაზეთებიდან).

(ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძის ერისთავის კაზლოვის მიერ
„შეშლილის“ თარგმანზედა).

როცა გაგვახსენდება კაზლოვი და მისი პოეზია, თუ კი არის პოეზია მის დაძალებულ ცრემლიან ლექსებში, როცა გაგვახსენდება, მაშინვე ენაზედ მოგვადგებიან ჩვენ სასიქადულო რუსთაველის სიტყვები, მხოლოდ ჩვენებურად კი დავიწყობთ ხოლმე:

„კაზლოვის ლექსი ცოტაა, ნაწილი მოშაირეთა,
არ ძალუძს სრულ ქმნა სიტყვათა გულისა გასაგმირეთა;
ვაშზავსე შვილი ბედითი ყმაწვილთა მონადირეთა |მცირეთა“.
და დიდსა ვერ მოჰკლენ, ხელად აქეს 2) ხოცვა ნადირთა

¹⁾ „ცისკარი“ № 4. 1861 წლ.

²⁾ ჭ, ჭპ, ჰ, პ, კ ეს ასოები არ გვიხმარია ჩვენ სტატიებში; თუ ვინიცობაა ეს ენის წინააღმდეგ მიაჩნდეს ვისმეს, ჩვენ ყოველთვის მზათ ვართ გავსცეთ პასუხი და ბამოუცხადოთ, რა მიზეზითაც არა ვხმარობთ.

ეს ლექსები თუ არ ამალღებენ კაზლოვს სრულიად არ ამცირებენ: კაზლოვის ნიჭი სწორეთ იმ ყრმა მონადირეების შვილია, რომელიც ტოროლის და ჩიტის მეტს ვერას განგმირავს, თუმცა ზოგიერთნი რუსნი ჰხედვენ კაზლოვში რაღაც პატარა ტალანტსა, მაგრამ ჩვენ სრულიად არაფერს არა ვხედავთ, და თუ ვხედავთ, პატარას კი არა, ძალიან უპატარესსა, ბეწვის ოდენას, ისიც იმისთვის, რომ ორიოდ ლექსი აქვს, მართლა და ცოტა სიამოვნებით წასაკითხავნა და გრძნობით გამთბარნი. აი ის ლექსები, რომელნიც ჩვენ საუკეთესოდ მიგვაჩნია: „Вечерний Звонъ“, რომელიც ერთს დროს დიდს პატივში იყო, ასე რომ ყოველ რუსის ცოტაოდენ განათლებულს ხალხში მღეროდენ ხოლმე; „На погребение Английскаго генерала Сираджона Мура“, ესეც თავისი არ არის, ნათარგმნია; მაგრამ კარგი თარგმანიც სასარგებლოა; „Романъ Дездемоны“, შექსპირიდგან თარგმნილია. ამათ გარდა, იქნება ორი, თუ სამი ლექსი კიდევ გვაჩვენოთ მთელ კაზლოვის თხზულებაში სიამოვნონი, თორემ დანარჩენ ლექსებში სუყველგან თითქმის დაძალებული, ე. ი. ძალად მოყვანილი გრძნობაა. ძალად მოყვანილი ცრემლი სასაცილოა, საზიზღარი და არა სამწუხარო დასანახავად.

კაზლოვი იყო კარამზინის სხოლის მწერალი. არამც თუ მარტო თავის ლექსებს კაზლოვმა შეჰყარა კირი იმ წირპლიან სხოლისა, არამედ სხვა და

სხვა პოეტებსაც, რომელთაც მსთარგმნიდა და რომელთაც სულ არ მსცვიოდათ ძალად გაქიმულ პაწაწინა გრძნობის უმარილო ცრემლი კარამზინსავით და მის მიმყოლ კაზლოვისავით. მიიღეთ შრომა, გადაშლეთ კაზლოვის გაბერილი წიგნი და ყურადღებით განიხილეთ ლექსები ანდრე შენიესი, ფრანკის პოეტისა, ძლიერ-და იცნობთ კაზლოვის ლექსებში იმ შენიეს, რომელმაც წარსულ საუკუნეში თითქმის პირველად დაანახვა ფრანციას, და მის გამო ევროპასაც, ჭეშმარიტი, ნამდვილი პლასტიკა საბერძნეთის მშვენიერებისა, და ამით, თუ არ დასცა ზარი, შეარყია მაინც თვის საფუძველში ცრუ-კლასიკური მიმართულება ფრანციის ლიტერატურისა. კაზლოვის თარგმანში ისე ცხადად არ ისმის ის ნაზი და წრფელი სიტყბოება მშვენიერებისა, ის უმანკო, უცოდვლო და ნამდვილი ბგერა გულისა, ის ქროლა პოეზიისა, რომლითაც ანდრე შენიე ჯადოსავით მოჰხიბლავს ხოლმე კაცსა. მაგრამ ანდრე შენიეს ლექსები კაზლოვის თარგმანში ისე ბევრნი არ არიან და არც ისე უფერულნი, როგორც სახელოვანი მიცკევიჩის „ყირიმის სონეტები“. ეგ სონეტები, ეგ უკეთესნი ყვავილნი პოეზიისანი რა რიგ უსულდგმულო, უსურნელო ყვავილებად შეიცვალნენ კაზლოვის თარგმანში! არამც თუ კაზლოვმა შეარჩინა მიცკევიჩის სონეტებს ფორმა სონეტისა, არამედ არ შეარჩინა თითქმის არც ის მშვენიერი სურათნი, რომელშიაც ისე ნათლად გამოეხატვნენ

წუთის გრძნობანი იმ სახელოვან პოლშელ პოეტს. დასარწმუნებლად, შედარეთ თარგმანი კაზლოვისა უფ. ლუგოვსკის იმავ სონეტების თარგმანთანა, რომელიც გამოიცა ოდესაში 1859 წელსა, როგორც გვახსოვს. თუმც არც უფ. ლუგოვსკის თარგმანია ძალიან მოსაწონი და საქებელი, მაგრამ მაინც ეს უფრო განუზომელად უკეთესია კაზლოვის თარგმანზედა. ამათ გარდა, სხვა ბევრი პოეტები, ალავ ალავ გადმოთარგმნილი ჰყავს და, სხვათა შორის, ლორდი ბაირონიცა. ბაირონი უთარგმნია კაზლოვს ნაწყვეტ-ნაწყვეტად და ერთი მთელი პოემაც ამისი, წოდებული „Абидосская Невѣста“, მაგრამ სად არის კაზლოვის თარგმნაში ის მეხი სიტყვა, ის საკვირველი ძლიერა სული ბაირონის გენიისა!

ბაირონმა ბევრი ტალანტები გაიტაცა: არა პოეტს თითქმის არ დაუბადნია მბაძენი იმოდენა, რამოდენაც დაჰბადა ბაირონმა ევროპაში და ნამეტნავად რუსეთში, თუმცა კი სატანის სხოლის თავადად უზმობდნენ თანამედროვენი ბაირონსა. რასაკვირველია, მისი მბაძენი, ზოგნი სულ უნიჰონი იყვნენ, ზოგნი კი კარგა დიდ ტალანტებისანი, რომელთათანაც კაზლოვი ბუზათ გამოჩნდება. თითონ პუშკინიც მთელ თავის გენიით ვერ გადურჩა ემაგ ჰირსა; მთელი ერთი პერიოდი პუშკინის წერისა, „კავკასიის ტყვიდგან“ დაწყობილი „ევგენი ონეგინამდინ, და თვით „ევგენი ონეგინიც“ თითქმის იყო ბაირონის გავლენის ქვეშა. ლერმონტოვიც ჰბაძავდა

ბაირონსა; მთელ მის პოეზიას ეტყობა, როგორც ზემოხსენებულს პერიოდს პუშკინისას, ბეჭედი მომხიბლავ ბაირონის გენიისა, თუმცა კი ლერმონტოვი, როგორც მბაძავი ბაირონისა, მალლა დგას თვით პუშკინზედაც. აი ეს უპირატესნი ვარსკვლავები რუსის ლიტერატურისა და, ამათ გარდა, რამდენი სხვა პაწაწკინტელა პოეტები იყვნენ ბაირონის გავლენის ქვეშა!.. ეს საზოგადო ჭირი იმ დროებისა ჩვენ კაზლოვსაც შეეყარა. მართლა და კაზლოვი არა დროს არა ყოფილა თავისუფალი მწერალი, ის არამც თუ იყო მარტო ბაირონის გავლენის ქვეშა, არამედ ბრმათა ჰბაძავდა ასე, რომ თავის საკუთარს ლექსებში ბაირონის თითქმის სიტყვებს და სურათებსა ჰხმარობდა. გაშინჯეთ, მაგალითად მეცხრე გვერდი კაზლოვის „Чернецъ“-ისა, ჩაიკითხეთ ცამეტი სტრიქონი და შეადარეთ ბაირონის „მანფრედის“ სიტყვებთანა, როცა იგი ელაპარაკება წყლის ფეიასა. როგორც „Чернецъ“, ისე „Наталия Долгорукова“ — ეს ორივე პოემა კაზლოვისა ბაირონის გავლენისანი არიან; ამ პოემებზედ ეტყობა, რომ კაზლოვი ცდილა ბაირონის გმირებისავით რილაცის გამოხატვასა, მაგრამ სად შეეძლო კაზლოვის პაწაწანიქსა შთაებერნა კაზლოვის გმირებისათვის ის მორკმული, მოუდრეკელი სული ბაირონის ხასიათებისა! განა მარტო სიბნელე მოთხრობისა, მწუხარება, წყევლა და აი! უი! ოხ! უხ! და ამაზედ უფრო უძლიერესნი შორისდებულნი შეჰქნიან ბაირონსა? ბაი-

რონის გმირები კაზლოვის ბერისავით არ კნაფიან და ჩივიან, რათა ნუგეში სცეს ვინმე; ისინი ისეთ აგებულებისანი არიან, რომ თავის ტანჯვების წვაში, ეკვის ღრღენაში, თავის სულის წყურვილში ჰხედვენ უკვდავების ღირსს ცხოვრებასა, ისინი არ შეეკედლებიან მონასტრის კედლებსა მოსასვენებლად, იმათ სულ მოძრაობა უნდათ; ისინი არ მირბიან გულის გაუთავებელ წყლულთა მოსარჩენად კაცთან, არამედ თავიანთთავე გულის სიღრმეში და სულის უკვდავებაში ეძებენ სასოწარკვეთილების წამალსა. ბაირონის ნაცვლად, რომელსაცა ცრემლის მაგიერ მღუღარე ტყვია ჰსცევიდა თვალთაგან და კალმის მაგიერ ხელთ ეპყრა მეხი, იმ ბაირონის ნაცვლად, კაზლოვი შეიქმნა ერთ კარაიზინის სხოლის მტირალ და ღრეკია აშუღათა. მაგრამ ეს კა უნდა ვსთქვათ, რომ ერთ დროს კაზლოვი მიიზიდავდა რუსებსა. მისმა „Чернецъ“-მა დაუგდო ხმა შუათანა მწერლისა რუსეთში; ეგ საზოგადოების მიღება ყოველთვის არ ნიშნავს, რომ მწერალი ტალანტიანია; აი, მაგალითად, ჩვენში, ქართველებში, დიდი მწერლის ხმა აქვს დაგდებული ჩახრუხადესა, მაგრამ არამც თუ დიდი, პატარაც არა ბრძანდება ის კურთხეული. მისი თამარის ქება მთელ მოთხრობის ოდენაა, ზედ შესრულით დაიწყობა და თითქმის ზედ-შესრულით თავდება. რა ვაი-ვაგლახით და კისრის მტკრევით მოგოგავს დავარდნილ ცხენსავით მისი ოც მარცვლოვანი ტყვიასავით მძიმე ლექსები!.. არც აზრი,

არც სურათი, არც მშვენიერება, არც ჰკუა, არც გული, არაფრისთანა არაფერი, გარდა ზედ-შესრულების რახა-რუხისა! აბა ეხლა ნახეთ, რა სახელი აქვს ჩვენში! სადაც რუსთაველს, მაგ თითქმის გენიას ახსენებენ, იქ, გინდათ თუ არა, წამოაკუნკულებენ ჩახრუხადესაც, რომელსაც, გვკონია, ფიქრათაც არა ჰქონია ამისთანა დიდების იმედი. ეგ რად გინდათ, აიღეთ რუსეთში ხერასკოვი, სუმაროკოვი და სხვა მათებრ გაბერილები თავიდან ფეხამდინ უნიკობითა, რამდენ მკითხველსა და ტაშის მკერელსა შოულობდნენ გაუნათლებელ რუსეთშია! ეხლა რად უნდა გვიკვირდეს, რომ კაზლოვსაცა ერთ დროს ჰყვანდა მკითხველიც და მაქებარიც. ამას კაცური სიტყვა მაინც ჰქონდა, რო სხვა არაფერი იყო. ჩვენ გვინდა ამით ვსთქვათ, რომ მაშინ რუსეთის საზოგადოება არ იყო ისე ესტეტიკურად გახსნილი და განვითარებული, როგორც პუშკინის შემდეგ და ნამეტნავად ეხლა; იმათთვის ძალიან საკმაყოფილონი იყვნენ ის სენტიმენტალური, ყალბი გრძნობიანი, მტირალა და წირპლიანი მწერლები, რომლების თავი და თავი, პარველი ბაირახტარი იყო თვით სახელოვანი კარამზინი. ამის „უბედურ ლიზას“, რომელიც გადმოთარგმნილი იყო ქართულზედ და დაბეჭდილი ჩვენ „ცისკარში“, კითხულობდნენ თვით პუშკინის დროსაც, თუმცა ეხლა კარგ რუსსა სატანჯვად მიაჩნია მისი წაკითხვა. სწორედ ამისთანა მხედრი ჰქონდათ კაზლოვის პოემებსაც,

თუმცა ესენი მაღლა დგანან კარამზინის „უბედურ ლიზაზედ“. კაზლოვის მოსათმენი ენა, შუათანა შე-
უკვეცავი რითმა, ზოგიერთგან გრძნობიანი სიტყვა
და უფრო ის ბნელი და მწუხარე საგანი მის „Чер-
нец“-ისა და „Наталия Долгоруковая“-ისა არ
იყვნენ უკანასკნელნი მიზეზნი, რომ მაშინ რუსები
მაგ პოემებს კითხულობდნენ. კაზლოვის „შეშლი-
ლის“ ქება-კი ჩვენ არსად შეგვიტყვია, და თუ
უქია ვისმეს, უთუოთ კაზლოვის თხზულების გამო-
ცემს უქია. იმ გამომცემს, რასაკვირველია, სხვა, ში-
გნიტიკური, მისატყვევებელი მიზეზი ექნებოდა ქები-
სა, რადგანაც მარტივნი ამა ქვეყნისანი მაღე
დაიტაცებდნენ გამოცემულ წიგნსა და მით გაახა-
რებდნენ გამომცემის მგლოვიარე ჯიბესა. ამას გარ-
და, ჩვენ ვფიქრობთ კიდევ, რომ სწორეთ იმ გა-
მოცემის სიტყვებს უმოქმედნია, რომ თ. რევზ შა-
ლვას ძეს ერისთავს აუღია ეგ უშვერი და გამოუ-
სადეგი პოემა ქართულს ენაზედ გადმოსაღებელად,
თორემ თქვენვე გაშინჯეთ, ჩვენო მკითხველო, რა
საჭიროა ეხლა ან ჩვენ ლიტერატურისათვის, ან
ხალხისათვის სენტიმენტალურ სხოლის მწერლების
გაცნობა? რამდენიმე წლის წინათ უ. სარდიონ აღექსი-
მესხიშვილმა გადმოთარგმნა სენტიმენტალურ სხო-
ლის მწერალი მარმონტელი და ეხლა იმავე სხოლის
მწერალი კაზლოვი გადუთარგმნია თავად ერისთავს.
იქნება ფიქრობენ, რომ ჩვენი ლიტერატურა არ აღ-
ზდგება, თუ არ განიმეორა თავის განვითარებაშ

წარსულ დროთა სიცრუე და ცთომილება?! თუ ამას ფიქრობენ, მაშ ისტორიას აღარ აქვს თავისი დიდი მნიშვნელობა. ისტორია იმიტია დიდი, რომ გვაჩვენებს ჩვენ წინაპართა ცთომილებას, მასთანავე გვასწავლის ჭკვასა, როგორ უნდა მოვიქცეთ. წინა კაცსა უკან მომდევარი იმისთვის უყურებს, რომ, ვინაცობაა, წინამ ფეხი წამოჰკრას და ყირაზე გადაიაროს, უკანამ ნახოს და იმ გზას შორს მოუაროს. მთელი კაცობრიობის უწინდელი ცხოვრება სულ უსარგებლო იქნება, თუ იმათ ცხოვრებიდამ ჩვენ სასარგებლოს არას გამოვიტანთ. რაც მამა-პაპას უქნია, ის ჩვენ უნდა ვქნათო, — ეგ ჩინეთის ფილოსოფია არის; თუ მაგას მივყევით, ჩვენც ჩინელებსაფით შევზდგებით ერთ ალაგზედ და წინ ფეხს ვეღარ წავსდგამთ.

მართლა და საკვირველია! თუ კაცს რუსულიდგან თარგმნა უნდა რისამე, პუშკინი, ლერმონტოვი, გოგოლი როგორ უნდა დაავიწყდეს და მივარდეს წირპლიანს კაზლოვსა, მერე ნეტავ იმის ცუდ პოემებში უცუდესი მაინც არ ამოერჩივა თავად ერისთავს. ეს „შეშლილი“ — მართლა რომ შეშლილი — რა სათარგმნელია? მაგრამ ერთის მხრით თავად ერისთავს კარგი უნებებია, რომ ღონის გასაშინჯავათ და გამოსაცდელათ კაზლოვი ამოურჩევია. ეხლა თვითვე, გვგონია, დარწმუნდნენ, რომ არამც თუ პუშკინის და ლერმონტოვის თარგმნა შეეძლოს, არამედ კაზლოვისაცა და სხვათა უფრო მდარეთა რით-

მეგზის მბეჭდელთა პოეტთა, რომელნიც რუსეთში ქვიშაზედ უმრავლესნი არიან. დიახ, ძალიან კარგად მოქცეულა თავადი ერისთავი, რომ პუშკინის და ლერმონტოვისათვის ხელი არ უხლია, თორემ ამათი ქმნილებაც ისე წაეხდინა, როგორც წაუხდენია კაზლოვის „შეშლილი“, სწორეთ ღვთის გამობა იქნებოდა.

ეხლა მიუბრუნდეთ და მოკლედ განვიხილოთ, თვითონ კაზლოვის პოემა „შეშლილი“ რა წითელი კოჭი ბძანდება რუსულს ენაზედ, მერე ვახსენოთ ღმერთი და შეუდგეთ თარგმანს; მაგრამ, ჩვენო მკითხველო, ჩვენ სტატიაში ნუ ელოდებით ესტეტიკურ კრიტიკასა; ვინ ჩვენ და ვინ ესტეტიკური კრიტიკა! ჩვენ ერთი უბრალო სიკვდილის შვილი ვართ, სად შეგვიძლიან? და თუნდ დიდი, დიდი ბოზოლაც რომ ვიყოთ და შეგვეძლოს, ამ შეშლილში მცირელი საზრდოც არ არის ესტეტიკურ კრიტიკისათვის. ეგ პოემა არის ჩვენ „ეო მეოსავით“ რაღაცა, უბრალოდ აღსრულებული, რაღაც ბნელი სუჟეტი. აქ ისმის რაღაც უიმედო სიყვარულის ტანჯვა, რაღაც უგემური ჩივილი, კენესა და ოხვრა რუსის გოგოსი, როგორც კაზლოვი ანბობს. ტანჯვა და რაღაც ჩივილის მსგავსად კნავილი არც ტანჯვასა ჰგავს, არც ჩივილსა; აქ არ ისმის ის გულის განგმირავი კენესა მოტყუებულ გულისა, აქ არა ჩანს ის უნებური სიუგუნურე მარტივ სოფლის გოგოს სიყვარულისა, რომლის მუხთლობამაც შეშალა ჭკვიდამ

იგი. მერე რა მოგახსენოთ! ის გოგო რუსის მუჟიკისა ხომ სრულიად შეშლილი არ არი, თუმცა კაზლოვი გვეფუიცება, რომ შეშლილიაო; ძალიან კარგ გონებაზედ გახლავსო, კარგად ლაპარაკობს, კარგათა ჰსჯის. მართალია, ლაპარაკში თვალები ერევა და სახე ეშლება, მაგრამ განა მარტო თვლების და სახის ამღვრევაში სჩანს ადამიანის შეშლილობა ჭკვიდამა? აბა შექსპირის ოფელია აიღეთ, ან კოროლი ლირი და გაშინჯეთ! იქ თუმცა შექსპირი არ ამბობს, რომ ჭკვიდამ შეშლილები არიანო, მაგრამ მიაყოლეთ გონება იმათ სიტყვებს და მაშინვე გაიგებთ შესაბრალებელს შეშლილ ადამიანის სულის მდგომარეობას; იქ წინასიტყვაობა საჭირო არ არის, რომ შეშლილიაო, საქმიდამა ჩანს ყველაფერი; სიტყვა არის პირი და პირი გამომთქმელი სულის მდგომარეობისა. აბა კაზლოვის პოემიდან ამოფხიკეთ ზედ შესრული „შეშლილი“ და მერე გაშინჯეთ სიტყვები შეშლილისა, თუ ჭკვიანათ არ გეჩვენოთ. თუმცა შეშლილს ჭვეშ აწერია რუსული მოთხრობაო, მაგრამ ამ მოთხრობაში მარტო ენა, ზარი, მარხალი და იემშჩიკი თუ არის რუსული, თორემ სხვა არაფერი. ქართველმა ბევრიც რომ იკითხოს, არამც თუ ეს საშინელი თარგმანი თავად ერისთავისა, არამედ ათი ათასჯერ უკეთესი, მაინც იქნება არა გამოვიდეს-რა: ათი ათასჯერ არაფერი მაინც არაფერია; ბევრიც რომ წაიკითხოთ, მაინც ქართველი ვერ გაიცნობს ფრჩხილის ოდენასაც რუ-

სის სოფლის გოგოსა, იმიტომ რომ ეს შეშლილი გოგო, თუმცა კაზლოვი ამბობს რუსისააო, მაგრამ რუსის სარათანიც არ აცვია ზედა; ეგ რაღაც ურუსო რუსია, კაზლოვის ფანტაზიის შეილი, და არა რუსის ცხოვრებისა. მაგას ვინ ჩივის, რომ პოემის გმირი არ არის რუსი, ერთი ბეწო დრამმატიზმი და ხელოვნება მაინც იყოს.

ეს გძელი შესავალი იმიტომ გაუკეთეთ ჩვენ სტატიასა, რომ თუ, ვინიცობაა, ცისკრის მკითხველი ბევრს ელოდდა თავად ერისთავის შეშლილის თარგმანისაგან და ვერა ჰპოვა, მაგის მიზეზი თითონ კაზლოვი იყო; მეორე იმისთვის, რომ გვეცნობებინა ჩვენ მკითხველთათვის, რომ მთელი კაზლოვიც რომ გადმოეთარგმნა ვისმეს, არა თავად ერისთავივით უხერხოდ, არამედ უფრო ბევრად უკეთესად, მაინც არაფერი არ გამოვიდოდა, უსარგებლო შრომა იქნებოდა, იმიტომ რომ კაზლოვის ლექსები თვით რუსეთში ჩაჰბარდნენ პატრონს და ქართველებს რათ გვინდა?

ეხლა მიუბრუნდეთ თარგმანსა. თავად ერისთავის შეშლილის თარგმანი, როგორც ხელოვნება, არ შეიძლება განიხილოს კაცმა, რადგანაც თვით ნამდილი უხელოვნოა. თუ სათავე მღვრიევა, ბოლოში ამაო იქნება წმინდა წყლის ძებნა. თუ ჩვენ გვკითხავს ვინმე, ჰგავს, თუ არა კაზლოვის შეშლილს თავად ერისთავის შეშლილი, ჩვენ მიუგებთ, რომ სრულიად არა. კაზლოვის შეშლილი, რაც უნდა

ცული იყოს, მაინც თუ კაცმა იკისრა მისი გადმო-
თარგმნა, გულმოდგინედ და მზგავსად უნდა გადმო-
ეთარგმნა და არა ისე უწყალოდ გაეფუჭებინა, რო-
გორც თავად ერისთავს გაუფუჭებია. მისი თარგმანი
ასეთი რამ არის, რომ შთამამავლობას უნდა გადას-
ცეს კაცმა, რათა გამოუთქმელ სიცულის მაგალითად
სახეში ჰქონდეთ მომავალს მწერლებს. თარგმანი რო-
გორც თარგმანი ზომ არ ვარგა, ენა უფრო უვარ-
გისი აქვს თავად ერისთავს. ჩვენ გულ-დაჯერებით
უწინასწარმეტყველებთ თავად ერისთავს, რომ დრო
მოვა, როცა მის თარგმანის ლექსებითა დაჰსჯიან
წარმართთა, როგორც დიდ ეკატერინეს დროს ტრე-
ტიაკოვსკის ლექსებითა ჰსჯიდნენ. როცა ვკითხუ-
ლობდით თარგმნილ შეშლილსა, სწორეთ უნდა მო-
გახსენოთ, ხან გვეცინებოდა და ხან გვეწუხებოდა,
რომ ეგრედ უნო ენად ვნახეთ ჩვენი საყვარელი
ენა, ის ენა, რომელზედაც დაილილინა ჩვენმა უკვ-
დავმა რუსთაველმა თავისი უკვდავი „ვეფხვის-ტყაო-
სანი“, ის ენა, რომელზედაც დაიგალობა თავისი
ღვთიური სიმღერები თავად ალექსანდრე ჭავჭავაძემ,
ის ენა, რომელზედაც თავად ნ. ბარათაშვილმა, მაგ
უდროოდ დამარხულმა ჩვენმა იმედმა, ლარმონიულად
და ნაღვლიანად დაიმღერა „ქართლის ბედი“ და
თავისი მართლა და ზეგარდამო შთაგონებული წვრი-
ლი ლექსები!.. გვიკვირს, კაცმა როგორ უნდა გა-
მოიმეტოს თავის დედ-მამის ენა ისე, როგორც თა-
ვად ერისთავს გამოუმეტნია! სწორედ უნდა მოგახ-

სენოთ, ამისთანა წერაში არამც თუ იყოს. ენის სი-
ყვარული, არამედ ენის სრული უბატობაა და სი-
ძულვილი. რომ არა გვყვანდნენ: რუსთაველი, ალ.
კავჭავაძე, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, გრიგოლ ორ-
ბელიანი, კიდეც ჰო, რომ გვყვანან რატომ არა ვსწა-
ვლობთ იმათ მშვენიერს ლექსებში მშვენიერს ენას?
დაუდევნელები ვართ ქართველები და კიდეც ეგ
მოგვიდებს ბოლოს, თუ ჩვენ საუბედუროთ არ გა-
ვსწორდებით როდისმე. არა, არა, ღმერთმა დაგვი-
ფაროს თავად ერისთავის თარგმანისაგან თარგმანის
წაკითხვასა. იმისთანა ცოდვს ძნელად ექნება კაცსა,
რომ ეგ სასჯელი მისი შესაფერი იყოს, თუმცა უწი-
ნაც ცასკარში შეგხვედრია ქართულს სტატიაში რა-
ღაც გარმონიული სიტყვები, მაგ. ზადაჩა, ოსტრო-
ვები, ლინიები, მაგრამ ეს სიტყვები ისე სასაცილო-
ნი იყვნენ თავის უშვერობითა, როგორც თვით მა-
ტემატიკური სტატია იყო სასაცილო ჟურნალში თა-
ვის განუზომელ ღრმა აზრითა. ჩვენ გვიკვირს, უფ.
რედაქტორი როგორ ჰბეჭდავს შეშლილსაგან და
უფრო შეშლილ „ზადაჩებსაგან“ გამოუსადეგ სტა-
ტიებსა? მაგრამ უფ. კერძეელიძე გასამტყუნარი არ
არის. აბა ნუ დაჰბეჭდავს და ჰნახავს, რამდენი ხე-
ლის მომწერი ჰოაკლდება გულ ნატკენ ვილაც „მო-
ზადაჩების“ მეცადინეობით. თუ ხელის მომწერი არ
ეყოლება ჟურნალსა, როგორ იცოცხლებს იგი? ეგ-
რედ ჯოჯოხეთში არის ხოლმე ყოველი რედაქტო-
რი, რომლის ჟურნალსაც საკუთარი კაპიტალი, ანუ

თანხა არა აქვს. გინდა თუ არა, უნდა დამოკიდებული იყო იმ კაცებზედ, რომელნიც წინ დაუხედავად, უთაებლოოდ, რაც მოხვდებოდა და როგორც მოხვდებოდა, ჰბლაჯნიან, რადგანაც იმედი აქვს, რომ საბრალო ცისკარი მათგან ფულით დავალებული ნებით, თუ არა ნებით, ალავს მისცემს თავის ფურცლებში იმათ გამოუსადეგ სტატიასა. რად უნდა ვემდუროდეთ უ რედაქტორს, რომ ჟურნალი არ უფარგა? აბა რა თანხები გაუმართეთ, რომ თავისუფლად ამოერჩია სტატიები და არ ჰშინებოდა წყენისა, როცა იძულებული იქნებოდა ჩაებარებინა უკანვე გამოსადეგ პატრონისათვის მისი გამოუსადეგი სტატია. კიდევ, მაღლობა ღმერთს, რომ ცისკარი მაგ ყოფაშია, ორიოდ თვად აღ. ქავჭავაძის, თავად ნ. ბარათაშვილის და გრ. ორბელიანის ლექსებთან მაინც გაგვაცნო, რომ სხვა არა იყოს-რა. სხვა ახალი პროზაიკები და მოლექსები, ზოგიერთის გარდა, ღმერთმა შეინახოს. პუშკინისა არ იყოს, ამათი ცოდვები ისე მალე დაივიწყოს, როგორც იმათი ლექსები დაბეჭდვის უმაღლეს დაივიწყებთან ზოლმე. მაგრამ უნდა მოგახსენოთ, რომ ამ ახალ რითმების მორახუნებლებს არა ვის ისტორიკოსი არა ჰქონია, როგორც თავად ერისთავი აქვს, აი, მაგალითებზე, ყველაზედ უმაღლესი მწერალი უფრო-ბერი-ვეი, რომელიც გუთნის დედას ამარსებს ზოლმე და ანუგეშებს, რომ ძილზედ უკეთესი არა არის. ქვეყანაშიო, ის კი არ აგონდება უფრო-ბერი-ვეი, რომელიც

მაგ ტკბილმა მამა-პაპურმა ძილმა დაგვლუპა ჩვენ,—
 აი, უფ. ბერივეი, თუმც პოეზიაზედ უკაცრაოდ ზღა-
 ნდება, მაგრამ ენა მაინც უვარგა, თუმც კი ესეც
 გამოაპარებს ამგვარ კონსტრუქციას რითმის ტრფია-
 ლებისა გამო: „ფეხი გავიქნიე ხელი“ ფეხი და ხელი
 გავიქნიეს მაგიერად; მაგრამ ერთი ალილო ღვედელ-
 საც წასცდებო, ნათქვამია. ჩვენ მთარგმნელის თა-
 ვად ერისთავის ენა კი სწორეთ ნაღველას გაუხეთ-
 ქავს კაცს; ძალიან მოთმინება უნდა ჰქონდეს ადა-
 მიანს, რომ, „შეშლილი“ თავიდან ბოლომდი წაი-
 კითხოს. ვისაც არ წავიკითხავთ „შეშლილი“, ჩვენ,
 ვითარცა კაცთ-მოყვარენი, არ გირჩევთ წაკითხვასა:
 პირველი, რომ უწყალოდ დარტანჯებით, მეორე,
 რომ ჩვენ გაგვამართლებთ და ეგ, იქნება, თავად
 ერისთავს ეწყინოს.—ასეთ ნაირად ჰკრიკინებენ თა-
 ვად ერისთავის ლექსები, როგორც გაუსაზნავი სა-
 პალნის ურმის თვლები; ასეთ ჟრჟოლას დაგმართებთ,
 რომ „ჟამი მოგივათ გაციებისა“, თავად რაფ. ერის-
 თავისა არ იყოს. ნამეტნავად ნაზ აგებულების ქალს
 მოარიდეთ ეგ თარგმანი, თორემ ქლექათ ჩავარდება.
 როგორ მოგწონთ ეს რახარუხიანი ღარმონია ამ გა-
 უგებარ ლექსებისა:

„ღეღავ ბუნებავ! მშვენიერებით
 შენ ყოველგან ხარ თავისუფლებით“;
 „თუ გინდ რომ იყო საშიშროებით,
 მაინცა ჰსუნთქავ ღვთაებრიობით!“

აქ ორ პირველ სტრიქონში სწორედ იმისთანა
 კონსტრუქციაა, როგორც ზემოხსენებულ მაგალით-
 ში „ხელი გავიქნიე ფეხი“ და სწორედ იმისთანაც

აუარებელი სიღრმეა ცარიელობისა. თუნდ ეგ არ იყოს, სულ ერთად გაშინჯეთ, მკითხველო, რა მწყობრი ხმოვანი. ბრაზაბრუხია რითმებისა! სად ალ. ჭაქვაძე და ნ. ბარათაშვილი და სად შეშლილის მთარგმნელი!

ანუ ესა:

„ესე ყოველი სახელოვნება;
არს საიდუმლო აღსაარება *);
რომელსა ერთი ერთისა სულით
ყველასა მართავს ერთისა ძალით:
ამა ქვეყნისა მშვენიერებას
და აგეთვეცა საშიშროებას
ზღვათა და ცათა, ქვეყნიერებას—
რომელსაც უწოდთ ერთსა ღვთაებას“ და სხვანი.

ამ რვა ღარმონიულ ლექსში რაღაც ღრმა აზრი უნდა იყოს, მაგრამ ჩვენი სუსტი გონება ვერ მიწვდება და ვგონებთ, თვით უ. მთარგმნელსაც არ ესმის, აქ რა არის. თუნდ რომ აზრიც იყოს, ამგვარი გამოთქმა მისი კაცს გულის გაუხეთქავს. აი უბრალო სიტყვების და რითმების რაზარუხი! ამას იქით ვისაც არ უწერია ლექსი, თავად რ. ბარათაშვილისა არ იყოს, მართლა უნდა უხაროდეთ, რომ ლექსებს არა სწერენ, თორემ ამისთანა ორიოდე ლექსი რომ წაჰსცდენოდა ვისმეს, აპოლონი, როგორც მარსიახსა, ფეხებიდან თავამდი ტყავს ააძ-

*) ა აღსარებაში მოუმატნია, რადგანაც სილაბი არ გამოდიოდა, მაგრამ ეგ პოეტიკური სილაღეა, მიეტევება!

რობდა და პირდაპირ ტრედიაკოვსკისთან გვახტუნებდა ფერხულში. აი, კიდეც სამაგალითო გაჩნდა ნება აზრისა:

„ეგრეთ ჩაფლული ოცნებაშია“ და სხვანი.

კაი ტლაპო ყოფილა თქვენმა მზემი აბა, თქვენი კირიმე, ოცნება რა ტლაპოა, რომ ჩაფლობა შეიძლებოდეს! დანთქმული ეთქო, კიდეც ჰო, ტლაპო მაინც არ მოაგონდებოდა კაცსა და გაახსენდებოდა ან ზღვა, ანუ სხვა წყალი რამე, რომელზედაც მაინც კიდეც ათასჯერ ფაქიზია ოცნება.

„მეც დავინახე ცა, როგორც სისხლი, ზღვებრივ ღელვიდა, ღრუბლიდგან ცეცხლი, თითქო ცა ღრუბლად გადაქცეული დანთქმას გვიპირებს... და სხვანი.

აბა, მოდი და ამ უთავბოლოდ აშენებულ სიტყვის ყორეში პოეზიის ვარდი მონახე! კინჰარიც არ არის, თორემ ვარდს ვინა ჩივის? „ღრუბლიდგან ცეცხლი“! პირველი რომ ქართული ენა ბძანებს, რომ ღრუბლიდგან ცეცხლი უნდა იყოსო, მეორე — გონება გვეუბნება, რომ თუ ქვემდებარეა, ზმნაც აქვს უნდა იყოსო. „ღრუბლიდგან ცეცხლი“ სადაა ზმნა? თუ „ღელვიდა“ არის „ღრუბლიდგან ცეცხლი“ ზმნა, ნიშანი რაღად უზის განყოფისა? მაგრამ, თუ ნიშნებს გავყევით ჩვენ, ათასი სხვა შეცთომებია ნიშნის ხმარების შესახები. ვინ ამოსწერს სუყველასა?

„თოვლიან მინდორს, ახლორეს ტყესა, ზედ დაჰნათლდნ ბნელსა ხევებსა, ყუთუკის მსგავსად ჭირხლი ჰრტოებსა გარემორტყმოდა ფიჭვის ხეებსა“. და სხვ.

♣ თუ აქ გავიგება რამე, ხელს მოვიტყობ! აქ რომ აზრის გაცემა უნდოდეს კაცს, უნდა თავთავის ალაგს დასვას გადარეული რითმის გულისათვის სიტყვები. აი აქ როგორი სიტყვის მოწყობილობაა, ანუ კონსტრუქცია: „ხელი გავიქნიე ფეხი“. იქნება ჩვენ შეშლილის მთარგმნელს ჰგონია, რომ „ხელი და ფეხი გავიქნიე“ და „ხელი გავიქნიე ფეხი“ ერთი და იგივე იყოს? არა, ერთნი არ არიან. ამ ორ მაგალითში, მართალია, ერთი და იგივე სიტყვებია, მაგრამ ის სიტყვები ერთგან თავის ალაგს არიან, მაგ. „ფეხი და ხელი გავიქნიე“ და მეორეში კი არა, იმისთვისაც „ფეხი და ხელი გავიქნიე“ მეც მესმის და თქვენც და „ხელი გავიქნიე ფეხი“ არც თქვენ გესმისთ, არც მე

„ჩემი ცხენები ზოგორც შეშლილნი“ და სხვანი.

ქკვიდამ ხომ არა? ძალიან ახალი ამბავი იქნებოდა, მართლა დასაბეჭდი. სწორედ უნდა თქოს კაცმა, რომ ეს IV მუხლი, თუ თავი, კაზლოვს ლაშაზად აქვს გამოყვანილი, ასე, რომ მთელ კაზლოვის თხზულებაში ძნელად იპოვნით ამისთანას. აბა ეხლა გაშინჯეთ თავად ერისთავის ბარგმანი რა საცადაობაა! თუ კაზლოვი შეგძულდეთ, ჩვენო მკითხველო, თავისი ბრალი ისე არ იქნება, როგორც მის უწყალო მთარგმნელისა. თუმცა კაზლოვი, მართალია, იმისთანა მწერალია, რომ არაფერი დაეწერა, რუსეთს იმითი არ დააკლდებოდა-რა, და რადგანაც

დაუწერია, იმითიც არა მოჰმატებია-რა, მაგრამ, რაც უნდა იყოს, მაინც შებრალება უნდოდა და არა ეგრეთ გაწირვა.

„ძველი საყდარი, ვგონებ, ფიცრისა

დგას, საფლავები გარემო მისსა

ძველ კარის ბჭეში კანდელი ბეუტავს“. და სხვ.

კიდევ ქვეყნებარეა და ზმნა ოცნებაებში ჩათლულა და ჩაჰპარებია პატრონსა: „საფლავები გარემო მისსა“ უზმნოდ ბრძანდება. არა, არა. ეგრედ წერას ვერ აიტანს კაცი, ასე ჰგონია კაცსა, ახალ მოსწავლეს გარმიანელს უცოდვითლება კალამი ენის გასავარჯიშებლად და არა ჟურნალში დასაბეჭდავად.—უზმნოდ არა ენა, ფრინველის ენის მეტი, არ იხმარება და უფრო ჩვენი დალოცვილი ენა; რუსეთში თუმცა ზოგიერთგან არსებითი ზმნა არ იხმარება, მაგრამ ქართული რუსული ხომ არ არი? ქართულში ყოველთვის ზმნა უნდა,—ეგ მეორე კლასის მოწაფემაც იცის.

„ძველ კარის ბჭეში კანდელი ბეუტავს,

მის სიახლოვეს ვილაცა სუნთქავს“... და სხვ.

გცემისთ, მკითხველო! მთარგმნელი ამა პოემისა, (თუნდ თვით დამწერი კაზლოვი, სულ ერთია), ზის მარხილში, ნაბადში შეხვეული და მიაქროლებს, „ზარი წკრიალებს“, „მარხილი ჭყრიალებს“. როგორც თავადი ერისთავი გვარწმუნებს, გზის იქიდან მდინარის პირზედ ერთი ფიცრის საყდარია, იმ საყდრის ბჭეში კანდელია, იმ კანდლის ახლო ვილაცა სუნთქავს და ის სუნთქვა ესმის მარხილში მიმაქრო-

ლებელს, ნაბადში შეხვეულს „ზარის წკრიალში“ და „მარხილის ჭკრიალში“!!! აგანგალა განგალა, გამოუცვნია! კაი ყურები არ უნდა ჰქონდეს იმ კაცს, რომელსაც ის სუნთქვა გააგებინა თავად ერისთავმა?! გვიხარია, ტელეგრაფები აღარ მოუწოდებია საქართველოს, თუ მაგისთანა ყურების პატრონები ჰსცხოვრებენ, რომ ისე ლამაზად შორიდან ესმისთ ვილაცის სუნთქვა. გამოიყვანეთ ის ბედნიერი კაცი, დააყენეთ მოედანზე და დააგდებინეთ ყური; ქვეყანაზედ რა ამბავია, ის მოედნიდან ყველაფერს გაიგებს. მერე თითონ ის ვილაცა საშინელი მსუნთქავიც კარგი ცხრა თავიანი მღევი უნდა ყოფილიყო, რომ ისე ესუნთქა, რომ გზაზედ მიმაქროლებელს მარხილითა, ზარის წკრიალში და მარხილის ჭკრიალში გაეგო. არა, თავადო ერისთავო! ბევრიც რომ გვიფიცოთ, რომ ეგ მართალია, მაინც შეუძლებელს არ დაგიჯერებთ და თქვენც, არა გვგონია, მაგის დამტკიცება მოინდომოთ. ეს უშესაბამო შეუძლებელი სუნთქვის გაგება კაზლოვისა ნუ გგონიათ, ჩვენო მკითხველო, ეგ თავად ერისთავის მოგონილი გახლავსთ პოემის გასამშვენებლად. კარგად უხერხნია! თავად ერისთავს უხმარია ეს უშესაბამო იმისთვის, რომ სიტყვაზედ „ბუტავს“ რითმა ვერ მოუწყვია, ამის და გამო გაუფიქრია: „მოდო მიუწერ ვილაცა სუნთქავს“, რითმა ხომ გამოვა, უაზრო იქნება, თუ აზრიანი, ღვთის მადლით, მოდავე არავინ შეუალება; არავის არა ჰყოლია და მე რა ღმერთი გამიწყურება!“ ჩვენ-

კი მოულოდნელად გამოგიჩნდით, თავადო ერისთავო!

„თეთრი მკერდი, ბუნებით ქმნული“.

ესრე ნაწყვეტ ნაწყვეტად რომ ვიღებთ ლექსებს თავად ერისთავისას, ნუ გეგონებათ, რომ ძალათა ვშვრებოდეთ, რათა დაუკარგოთ აზრი. არა, ამოწერა გვეზარება. თქვენვე შიგ ჩართვით წაიკითხეთ და მაშინ უფრო უაზროდ გეჩვენებათ ლექსები.

„ბუნებითი ქმნული“ რომ არ დაემატანა უმთარგმნელსა, პირველი. რომ რითმა არ გამოვიდოდა, მეორე, რომ მკითხველი იფიქრებდა, არა-ბუნებითი ქმნული მკერდიც არისო. პირველზედ თუ გაგაფიქრიათ, მართალი ხართ, უფ. მთარგმნელო, მეორეზედ-კი. უკაცრავოთ არ ვიყოთ, შემცდარხართ. მაგას არავინ არ იფიქრებდა. — აი, რითმის გულისათვის ორი სიტყვა სულ გამოუსადეგნი ჩაგიტანიათ, განა მარტო ამ ზემოხსენებულს ლექსებში, ბევრგან სხვაგანაცა. განა რითმა რომ არ იყოს, პოეზიაც არ იქნება? აბა, აიღეთ ურითმო ლექსები თავადი გრ. ორბელიანისა, თუნდ ბოლონდელი ოკტომბრის ცისკრის „ო... დარღები“; აბა, ყურადღებით წაიკითხეთ, რა პოეზიაა მაგ ურითმო ლექსშია! თვალ წინ წარმოგიდგებათ ის ჩათუქესანი თფილისის ქართველი, რომლის ნატვრა და სამოთხე კახური ღვინოა, სიყვარული და ორთაქალის ბალები. აბა, ნახეთ ის ქართველი პაჟარნი, ნაბად წამოსხმული, ლოთურად ჩითმერდინით ყელზედ, როგორ გულმოდგინედ შეჰყურებს თავის საყვარლის

ფანჯრებს. ვინც კი დაუშლის, აღრინდება და ეუბნება: „მოდით ამ ვირს ეშხედ ელაპარაკე“! რამდენი ნამდვილობა და ჭეშმარიტებაა მის წმინდა ქართულ პოეტიკურ დარღებში, კენესაში და ნატერაში! პოეზია განსახიზნებაა ჭეშმარიტებისა, ცხოვრებისა და არა ჯაჭვი უთავბოლოდ გადამხულ რითმებისა. არა, როგორც ვხედავთ, თქვენ ძალიან სულ წასულად გყვარებით რითმების რახარუხი, იმისთვის შეგიწირავთ: აზრიც, ფიქრიც, ის ცოტაოდენი გულის სიტოტოც, რომელიც ალაგ და ალაგ ჩანან ორიგინალშია. სულ ხელაღებით მოგიტხრიათ კახლოვი.

„იმ მშვენიერსა, თოვლებრივ თეთრსა,
ხუტუტნი თმანი ჰფარვენ მის შუბლსა“... და სხვანი

ჩვენ მიხვდით, რის თქმაც გინდათ თქვენა, იმ მშვენიერ, თოვლებრივ თეთრსა შუბლსა ხუტუტნი თმანი ჰფარვენო, მაგრამ ისევ ის გაუთავებელი „ხელი ვავიქნიე ფეხი“ გამოგიდევიათ. ათასი კიდე სხვა ამისთანა მაშრიყ-მალრიბულ ენის კონსტრუქცია აქვს თავად ერისთავს თითქმის ყოველგან, მაგრამ ჩვენ აღარ ამოვსწერთ.

„გასწი, გაჰკურცხლე! იმის ანბავი
შენ მომიტანე, რომ სატრფო თავი
ჩემზედ რას ჰფიქრობს“... და სხვანი.

სასაცილოა, რომ რითმის ტრფიალების გამო კაცმა სთქვას: „სატრფოს თავი ჩემზედ რას ფიქრობსო“. თავი იფიქრებდა, თუ იფიქრებდა, ფეხები ხომ არა?! რაღა თქმა უნდა მაგას? როგორც ვხედავ, თა-

ვადი ერისთავი ფეხებსაც-კი აფიქრებინებდა, რომ რითმას მოეთხოვნა. მერე პოეტი, რა ლაპარაკობს "შეშლილზედ, ათავეს ეგრე მშვენივრად:

...„გულს აწუხებენ

ძველი საყდარი, ის საფლავები,
თითქოს ბნელაში დგებიან მკედლები,
დაყრუებული ის არე მარე
საშიშარია ეგრეთი ღამე,
ჩემ ფიქრთ აღელვებს ეს მოსაუბრე“ და სხვ.

წადი და ეძებე, ვინ მოსაუბრე? დაყრუებული ღამე, თუ ის არე მარე? აი ამათ კი სწორედ უზმ-ნო ენა აქვთ, თუ ეგენი არიან მოსაუბრეთა.

„არა, რა მესმის გაუგებრადა“,

გაუგებრად ვის რა ესმის, რომ თქვენ გაგეგოთ? სულ ამაო ჩივილია. მაგრამ თუ მარხილით მიმაქრო-ლებელმა, ზარის წკრიალში და მარხილის ჭკრიალ-ში გაიგო ის სახელოვანი ზემოხსენებული სუნთქვა საყდრიდამ, თქვენ, გვიკვირს, გაუგებრად რატომ არ გაგიგიათ?

„თითებიტა თვლის კიდეცა თვეებს“ და სხვანი.

ახალი თვლა შამოულიათ საქართველოში—თი-თებიტა და არა ჭკვითა. ჩვენ მარტო ის ვიცით, რომ თითებიზედ შეიძლება თვლა და არა თითებიტა.

„ვხედავ საოცართ მე სანახავთა

თითქოს რაღასაც მოჩვენებათა;

იქნება არის მხოლოდ ოცნება,

მაგრამ ბუნება თვით რომ იცვლება!“ და სხვ.

ამ ორ პირველ სტრიქონში კიდევ იგვიე „ფე-ხი გავიქნიე ხელია“. ჩვენ ამისთვის კი არ ამოვწე-

რეთ ეს ლექსი, რომ ეს გვეჩვენებინა, არამედ იმისთვის, რომ უაღაგო ალაგს „მაგრამ“ კუნტია, მაგრამ ეგ ისეთი პატარა შეცოდებაა სხვა ახოვან შეცოდებაებთან, რომ თითქმის ღირსებად მიეწერება თავადს ერისთავს და არა ცოდვად.

აი ამ ქვემო მოხსენებულ ლექსში გაშინჯეთ, რა აუარებელი ტანჯვაა გამოთქმული და იქვე ცოტაოდენი ნუგეში, რომელიც ჰსურვებია შესლილსა და არ მოსცემია, მაგალითად:

„დილით, თუ ღამე ვფიქრობ მასზედა

ცრემლი არ მშრება არც ერთ თვალზედა“ და სხვ.

ერთ ერთ თვალზედ მაინც შეშრობოდა, რა უღთობაა! მითამ რა ნუგეშია, რომ ერთ ერთ თვალზედ შეშრეს, მეორიდან კი ჰსცვიოდეს ცრემლი?

„მის საშინელსა ჩემსა ტანჯვასა“ და სხვ.

ეს რა არის, ნეტავი გვითხრათ? თუ ის საშინელი ტანჯვა მისია, თქვენი რაღად იქნება, თავადო, და თუ თქვენია, იმისი რაღად იქნება? მაგრამ მაინც კიდევ და-ძმურად გაგიყვიათ: სახელი არსებითი თქვენ აგიღიათ და იმ არსებითი სახელის ზედ შესრული შემოიღისათვის დაგიტმიათ. კიდევ კარგი, რომ ხელცარიელი არ დაგიგლიათ.

„ბნელი ტუტუნი... და სხვანი.

მითამ ნათელი ტუტუნიც არის ქვეყანაში, არა გვგონია!

„იცი რა მითხრა, ღამე მთვარეში“ და სხვ.

ეს სულ ახალი გამოჩენაა ასტრონომიაში! რომელ ტელესკოპით დაუნახავს თავად ერისთავს ღამე მთვარეში?

„ან სვინიდისის მე ყველრებაში

რისთვის ჩავარდი ვფიქრობ ჩემ თავში... და სხვანი.

რა ჩაუვარდა საწყალს შეშლილს თავშია, რომ ეგრე ჩივის? არაფერი არ ჩავარდნია თავში, მხოლოდ თავად ერისთავს ვერ მოუხმარია ზმნა. პირველი პირი ამ ზმნისა ჩავვარდი არის და არა ჩავარდი. თუნდ რომ ეგრე იყოს, რომ „მე ყველრებაში რისთვის ჩავვარდი, ვფიქრობ ჩემ თავში“ რაღა არის? რატომ „ვფიქრობ“ ამის წინ ნიშანი არა ზის? მერე ვფიქრობ ჩემ თავში რაღა სათქმელია? ვინ არ იცის, რომ ფეხებში ფიქრობა არ შეიძლება? მაგრამ ვინ იცის? თუ ღამე მთვარეშია, რატომ ფიქრობა ფეხებში არ იქნება!.. და სხვანი და სხვანი, ჩვენო კეთილო მკითხველო!

თავიდან იქამდი, სადამდინაც მე წაგიკითხე ეს შეშლილი, სულ ამისთანა შეცდომებია, მაგრამ ჩვენ სულ ყველა იგი რომ ამოგვეწერა, ხელახლად დაბეჭვდა მოუწიდებოდა თითქმის. ის არ ეყოფა ამ საშინელს თარგმანს, რომ ერთხელ ეღიროს დაბეჭვდა, რომ მეორეთაც არ დაბეჭდილიყო? ჩვენც თითონ ისე დავიღალენით, დავიქანცენით, დავყრუვდით რითმების უსაზღვრო რახა-რუხით, რომ ვერ შევძელით შეშლილის ბოლომდი წაკითხვა. სწორედ მეოცდა მეერთე თავის, თუ მუხლის, მეხუთე სტრიქონზედ შევდექით! კიდევ ბარაქალა ჩვენს ბიჭობას, რომ იქამდი მივსულვართ!..

ეს რაცა ვსთქვით ჩვენა, მგონია სამყოფი იყოს, თითონ მკითხველი დაგვემოწმოს, რომ სწორედ მიწასთან გაუსწორებია ისეც არა ძალიან მაღლა მდგომარე კაზლოვი. საწყალი კაზლოვი! იფიქრებდა, რომ იმისი შეშლილი, რომელზედაც იქნება უტირნია, ესრეთი სასაცილო იქნებოდა თავად ერისთავის თარგმანში? მართლა რომ კაზლოვის შეშლილი სრულიად შეშლილა ქართულს ენაზედ; ერთი ბეწო შებრალება და სიყვარული არა ჰქონია იმის მთარგმნელს არც იმისი, რაც უთარგმნია, არც თავისვე ამორჩეულ პოეტისა, არც ხელოვნებისა, არც თავის მშობლურ ენისა. მარტო ჩანს, რომ საკვირვლად ჰყვარებია თ. ერისთავს რითმების რახარუხი.

მთელს თავის თარგმანში თავად ერისთავს აქვს ექვსი სტრიქონი ლექსი ისეთი ლამაზი და მსუბუქი, რომ ჩვენ არც კი გვჯერა, რომ იმისი დაწერილი იყოს. აი ის ლექსები, რა რიგად ჰხატვენ შეშლილის მდგომარეობას:

„ხან მიიხედავს, ხან მოიხედავს,
გარემოს ჩვენსა საფლავს შეხედავს...
ამოიოხრებს, იწყებს ლოცვასა...
ხან ათრთოლდება, შეხედავს ცასა
შეშინებული მე მომეკვრება
და ხან უეცრად კრეპას მოჰყვება“...

აი აქ ჩანს ენაც, აზრიც და ის სურათი, რომლის წარმოდგენაც ცხადად შეიძლება. ეს ლექსები

ისე შევნიან დანარჩენ ლექსებში, როგორც ვარდი
ქინკრებში. სწორედ უნდა ესთქვათ, რომ ეს ლექ-
სები ისეთი ლამაზები არიან, რომ ჩვენ გვიკვირს
ამისთანა ლექსები როგორ შეჰსძლო იმან, ვინც
მაგალითებრ ეს დასწერა:

„ესე ყოველი სახელოვნება
არს საიდუმლოს აღსაარება,
რომელ არს ერთი ერთისა სულით
ამა ქვეყნისა მშვენიერებას
და ეგრეთვეცა საშიშროებას,
ზღვათა და ცათა, ქვეყნიერებას—
რომელსაც უწოდთ ერთსა ღვთაებას!“ და სხვანი.

ეხლა, როცა გვინდა, კალამი თავის ალაგს და-
ვსდვათ. ფიქრათ მოგვივიდა: იქნება თავად ერის-
თავმა გვიწყინოს ეს პირ მიუფერებელი სტატია. არა
გვგონია. ჩვენ ყველანი ქართულ ენის ხმარებაში
ცოდვილნი ვართ და ჩვეულება ურთიერთის ცოდ-
ვების ჩვენებისა არ იქნება მომატებული. მაშ, როგორ
უნდა გავსწორდეთ, თუ ჩვენი სიმრუდე არ გვეცო-
დინება? ნეტავი ორიოდე კაცი იყოს საქართველო-
ში, რომ ჩვენი ბოროტება ერთიანად ასწეროს და
დაგვანახოს... აბა, ის იქნება ნამდვილი და საქებარი
მამულის მოყვარე, და არა ის, ვინც, მეტის-მეტად
დამუთავებულ სიყვარულისა გამო, ანგელოზივით ასა-
ხელებს საქართველოსა. ბოროტების ღვიარება ნა-
ხევარი გასწორებაა. თუნდ რომ იწყინოს თავად რ.
შ. ერისთავმა ჩვენი პირმოუფერებელი სტატია, რა
უყოთ? მისი ნებაა! სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრ-

ჩა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამათაც არ უპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავსცემთ შთამომავლობას? სხვისი არ ვიცით და ჩვენ-კი მშობელ მამასაც არ დაუთმობდით ჩვენ მშობლიურ ენის მიწასთან გასწორებას. ენა სამღთო რამ არის, საზოგადო საკუთრებაა, მაგას კაცი ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხო. იქნება ჩვენც ამ სტატიაში ბევრი შევეცოდეთ ჩვენს საყვარელს ენასა, მაგრამ ჩვენ არა ვხედავთ. მაგის განხილვა მკითხველის ნებაა. ჩვენის მხრით ამას-კი ვიტყვით, რომ ჩვენი ქართული ენა ისე გვიყვარს, რომ ჯერ ვეცდებით, რომ მის წინააღმდეგად არ მოვიქცეთ და, თუ ღმერთი გაგვიწყრება და უხერხოთ მოგვივა რამე, მის შენიშვნას სიხარულით და მადლობით მივიღებთ.

დასასრულ, თუ მკითხველი ეყოლება ჩვენ სტატიას, მასთან ბოდიშს ვითხოვთ ჩვენ: იქნება იგი ჩვენს სტატიაში ერთს ჭკვიანურს განხილვას ელოდდა და ვერა ჰპოვა. რა უყოთ? როგორიც ღვდელია, ისეთიც ერიოა, ანბობს ქართული ანდაზა. როგორიც პოემა იყო ნათარგმნი, იმისთანაც, ღვთის წყალობა თქვენა გაქვთ, განმხილავიც შეჰხვდა. ჩვენ ჩვენის ენის დამცირებამ დაგვაწერინა ეს სტატია, თორემ ჩვენ ვინა და კალამი ვინა?

ნოემბრის 5-სა ღღესა.

პ ა ს უ ხ ი

(გუძღენი თ. ალ. ვახტანგის ძეს ჯ. ორბელიანს და იმ პირთა, ვინც ყურადღებას აღივსებენ ამ სტატიასა).

„Изъ нашей литературы хотятъ устроить бальную залу, и уже зазываютъ въ нее дамъ; изъ нашихъ литераторовъ хотятъ сдѣлать свѣтскихъ людей въ модныхъ фракахъ и бѣлыхъ перчаткахъ, энергію хотятъ замѣнить вѣжливостью, чувство—приличіемъ, мысль—модною фразою, изящество—щеголеватостью, критику—комплиментами“.

ბელინსკი.

ბარაქალა, ჩემო სტატიავე, ბარაქალა! ვისაც თავის დღეში კალამი ხელში არ აუღია, იმასაც ააღებინე; ვისაც მართალი სიტყვა პირდაპირ ნათქვამი თავის დღეში არ გაუგია, იმას მართლის თქმით გული აუშლვრიე; ვისაც „შინიღამ ფეხი კარში არ გამოუდგამს“ და რაღაც ანბანის თეორეტიკის მეტი არა უკითხავს-რა, ისიც-კი აალაპარაკე თეორეტიკის გარე საგანზედ. ბარაქალა, ბარაქალა! სამი სტატია ერთს სტატიაზე რა ანბავია? ეს ის ანბავია, ჩემო კეთილო მკითხველო, რომ ამ ჩემ მოპირდაპირეთრიცხვით ჯობნა სურვებიათ და არა თავის სტატიების ღირსებითა; იმ ზღაპრისა არ იყოს; „ასმა კაცმა ვერ

შეჭამაო, ერთი კაცის ლუკმა იყოვო“, ეს სიტყვები სწორეთ ჩემს აპრილის სტატიას უხდება. ეგ არაფერი კიდევა, სხვა კრიტიკებიც კიდევ მზადდება თურმე ჩემზედ. სხვანიც რომ ამ სამს კრიტიკაზედ დაჰმატოდენ, კარგი იქნებოდა; პირველი რომ პასუხს ერთათ გავსცემდი, მეორე რომ ეს რამთენიმე კრიტიკა ერთათ კაი ზომიერი ლუკმა მაინც გამოვიდოდა, რომ ღირებულიყო ჩასაყლაპავათ.

ეჰ, თავი დავანებოთ უბრალო ყბედობას და, მინამ პასუხს გავსცემდეთ თვითეულის მათგანს, ვსთქვათ ცოტაოდენი რამე კაცის ბუნების სისუსტეზედ: საკვირველია, რომ ზოგი, ვისაც ღონე და ძალა აქვს, გაიქცევა ხოლმე მოედნიდამ და იმალება ხალხში; ზოგი-კი, ვისაც არც ღონე აქვს და არც ძალა, გამოვა და შეუბოვრად დადგება შუა მოედანზედ. რათ არის ამისთანა წინააღმდეგობა კაცის ბუნებაში? ამას ყოველი გონიერი კაცი მიხვდება, თუ გონება დააკვირვა მაგ ორ გვარ ქცევასა. სულელის უბედურობა ის კი არ არის, რომ სულელია, ის არის, რომ თავის თავს ვერ იცნობს და თავისი თავიდიდობა ჰგონია. მე ადამიანის წვრილმანობით თუ გავამართლებ ამ სიტყვებს. „მე ქვეყნიერობისა არა მესმის-რაო, ცოდნის გლახა ვარო, მისწავლიაო ორიოდე სიტყვები, რომელნიც ხან საქმელად მგონიაო და ხან სასმელად, მაგრამ მაინც-კი გამოვდივარ მოედანზედაო, რათა კენჭებით მაინც ქვეყანა დავანგრიოვო“. კიდილი რომ იქნება, იქაც-კი იმ

კაცს, რომელიც ეგრე გულწრფელობით აღვიარებს: არაფერი შემოძლიანო, მოედანს ჩამოაცლიან.

ხშირად შემხვდება ხოლმე სიტყვები: ლიტერატურა, კრიტიკა, ხელოვნება, სიტყვიერება და სხვანი, მაგრამ მხმარებელთ ხმარებულის გავება არა ჰქონიათ; რომ ჰქონოდათ, დარწმუნებული ვარ, რომ, არამც თუ ლიტერატორობას მოჰყვებოდნენ, კალამსაც ხელში არ აიღებდნენ და, თუ აიღებდნენ, მარტო მოკითხვის წიგნების დასაწერად. ამის დასამტკიცებელს მაგალითს შორს არ დაუწყობთ ძებნასა, აი თვით კნ. ბ. ჯორჯაძის სიტყვები: „ჩვენ როგორც შეგვიტყვია, ილია ჭავჭავაძე, ბატონებო, გაზდილი გახლავს უნივერსიტეტში (ვის უთქომს?), სადაც ასწავლიან მრავალ საგნებსა (ესეცა ჰსცოდნია) და, რასაკვირველია, სწავლას მიიღებდა. მაგრამ აი საკვირველი (მართლა რომ აი!!!): უბირველესი საგანი არ შეუძინებია, ესე იგი თეორეტიკა (?) ანუ ხელოვნებითის სიტყვიერების ჰსწავლა“. მე, სწორეთ მოგახსენოთ, ეგ თეორეტიკა არ ვიცოდი, რა არი, მაგრამ თეორეტიკით დახელოვნებული ჩემი მოპირდაპირე ისეთი კეთილი გულისა ყოფილა, რომ განსაზღვრავს იმ თეორეტიკას ანუ სწავლას ხელოვნებითის სიტყვიერებისას ამ რიგათ: თეორეტიკა გვა-სწავლისო ა, ბ, გ, დ, და სხვანი რა რიგათ იხმარებიან სიტყვებშიაო, რა რიგათ შეადგენენ მარცვალსაო,—და ამ სწავლასა ხელოვნებითის სიტყვიერების სწავლას ეძახის ჩვენი მწერალი ქალი!!! აი,

რა ძნელი ყოფილა შინიღგან გამოუსვლელია და უნივერსიტეტის დაცინება. აქედამა სჩანს, რომ არც ხელოვნება ესმის ჩვენს მწერალს ქალს და არც სიტყვიერება. ასოს ხმარების გამსაზღვრელი საგანი ტყუილათა ჰსჩემობს ხელოვნების სწავლის სახელსა. ასოს ხმარებას სწავლა არ უნდა; თითონ სიტყვა გვასწავლის, სად ვიხმაროთ რომელი ასო. მერე თვით ასოს ხმარება გარეგანი საგანია,—ეგ მეხანიკური მიკერ-მოკერებაა ენაში, როგორც კნ. ბ. ჯორჯაძის ლექსები; ეგ ხელოსნობაა და არა ხელოვნება. ხელოვნება არის განხორციელება სახეში იდეისა, აზრისა: მუზიკა, მხატვრობა, პოეზია—ესენი სულ სახეში გამოსთქვამენ იდეიას, მხოლოდ იმით განიყოფებიან, რომ თავის იდეის გამოსათქმელად სხვა და სხვა მასალებსა ხმარობენ, როგორც მუზიკა —ხმისა, მხატვრობა—ხაზსა, პოეზია—სიტყვასა. სიტყვიერებითი ხელოვნება პოეზიასა ჰქვია, რადგანაც სიტყვის საშუალებით და შემწეობით აღასრულებს ხელოვნების მნიშვნელობასა. მაშასადამე, ანბანის განსაზღვრა ხელოვნება არ არის, მაშასადამე, კნ. ჯორჯაძისას არ უნებებია გაგება მისი, რაც წაუკითხავს და რაც თავის გულწრფელობით უხმარია. მიგვილოცნია! ხელოვნების სწავლისათვის საკვირველი წიგნების ამოჩვენა ჰსცოდნია! თითონ თეორეტიკა,—ეგ სხოლასტიკობის ნაშთი—რა არის, რომ მასზედ აშენებული გაფითარება რა იყოს? ყოვლის მწერლისათვის საჭირო და აუცილებელიაო იცოდეს

თეორეტიკა ანუ სწავლა ხელოვნებითის სიტყვიერებისა, ესე იგი ანბანის განსაზღვრაო, ბძანებს ჩვენი მწერალი ქალი. იქნება ეგ საჭირო იყოს, როგორც მწერლისათვის მელანი და კალამი საჭიროა, ანუ მატემატიკისათვის ნუმერაცია: ვისაც წერა უნდა, ანბანი უთუოდ უნდა იცოდეს, მაგას თქმა არ უნდა, რომ, როგორც მარტო ნუმერაციის ცოდნა არ შეიქმს მატემატიკს, ისე მარტო ანბანის ცოდნა არ შეიქმს მწერალსა. ამას ძალიან ცხადათ ამტკიცებენ კნ. ბ. ჯორჯაძის ლექსები და მისი სტატია, რომელზედაც ჩვენ, საუბედუროდ, უნდა ვილაპარაკოთ.

„ნუ განიკითხავთ რათა არ იყვნეთ განკითხულნი“. მრწამს საღმრთო წერილიც და ის აზრიც, რაც შეპყრობილია ამ სიტყვებში. ეგ იმაზედ-კი არ არის ნათქვამი, რომ კაცი წყალში რომ იხრჩობოდეს, ნუ მაარჩენო, თორემ შენც რომ იხრჩობოდე, გადაგარჩენენო? მაგას კაც-მოყვარე, კაცის დახსნისათვის ჯვარცმული ღმერთი ჩვენი მაგ აზრით არა ბძანებს, რა აზრითაც კნ. ბ. ჯორჯაძისას უნებებია გაგება. ვისაც საქმე ესე ესმის, იმას ანბანის თეორეტიკაც ვერას უშველის, როგორც წყალ-წალღებულს ხავსი; იმას არაფრის განხილვაც არ შეეძლება; მაშ რისთვის გამობძანდებიან ხოლმე ამ გვარნი პირნი სცენაზედ? რა დაჰკარგვიათ და რას ეძებენ? უბედურობა ჩვენი ეს არის, რომ შევბეჟავთ თუ არა ანბანის თეორეტიკის კანონით უაზროლექსებს, გვგონია, რომ ხელოვნებას დიდი რამ შევ-

ძინეთო; იმიტომ გვგონია, რომ ჩვენს ლექსში „ა“ თავის ალაგს ხმარებულია, „ბ“ თავის ალაგსა. თუ ცისკარი უვარგისია, კიდევ თქვენგან, ყვავებო ფარ-შავანგის ფრთებითა, ბუღბუღებო ყოვრის ჩხავილითა! ეხლა ცარიელი ანბანის თეორეტიკით და ჩხავილით ტყუილათ ნუ ცდილობენ იყოს ის ბედნიერი დრო, როცა ეს ლექსი თურმე მოსწონდათ მაგ თეორეტიკებზედ თვალზე გაწყალებულ პირთა:

არჩილ კახიებრ, ბალასანკინა მოვბრ,

ყარანთილ ვარდებრ იაკოსტ ყაყაჩოჭბრ,

რტო კიპაროსებრ 'ია შამპასოსანებრ *) და სხვ.

იქნება ეხლაც მოეწონოს ვისმე ეს ლექსი და სწორეთ მოეწონებათ კიდევ, თუ ანბანის თეორეტიკა, კნ. ბ. ჯორჯაძის გარდა, სხვასაც ვისმე ხელოვნების სწავლათა სწამს და გალახოვის ქრესტომატიის სხოლიოები უფალ. გ. ბარათოვსავით კრიტიკათ მიაჩნიათ. ეხლა რომ კაცმა სწეროს, ცოდნის და განათლების გარდა, ნიჭიც უნდა ჰქონდეს. ცოდნა და განათლება ისრე აუცილებელი და საჭირონი არ არიან პოეტისათვის, როგორც ნიჭია საჭირო და აუცილებელი **). ამის დასამტკიცებლად

*) ამ ლექსს, ამბობენ, გორის სასწავლებელში ასწავლიდნენო ერთ დროს. თუ ეს მართალია, ბარაქალა მასწავლებელთ გემოვნებას! ავტ.

**) იქნება ზოგიერთს და სხვათა შორის კნ. ბ. ჯორჯაძისას ეს ჩემი სიტყვები ძალიან იამოს. სხვისა არ ვიცი და ჩვენს მწერალს ქალს-კი მოვახსენებ პირდაპირ, რომ სწორედ ეგ საჭირო და აუცილებელი ღირსება აკლია სხვათა შორის. ავტ.

შორს არ გავგზავნი მკითხველს. აი, რუსეთში გაუნათლებელ და უცოდინარმა კალცოვმა თავის იქით ასეთი სახელი დაიდო, რომ, როგორც სახალხო პოეტი, კალცოვი პუშკინზედაც მაღლა დასევს რუსებმა. ეს უბრალო აზრი არ ესმის ჩვენ მწერალს ქალს, რადგანაც ჩვეულებრივ გულწრფელობით ბძანებს: შვიდასს ყმაწვილსა ზდისო ხელმწიფე და, აბა, თუ ერთი რამ კარგი დასწერონო, ასე ჰგონია, მწერლობა ლილახანა იყოს.

სხვათა შორის ჩემს კრიტიკოსებს არ ესმისთ, რა არის კრიტიკა, არავის არ ესმის, გარდა თ. ერისთავისა; რომ ჩვენ მწერალ ქალს არ ესმის,—ეგ საკვირველი არ არი, რადგანაც ბევრიც სხვა არ ესმის და ანბანის თეორეტიკაზედ აუშენებია თავის ხელოვნება და შინიღგან ფეხი არ გამოუდგამს. არც უფ. გ. ბარათოვისა მიკვირს, რადგანაც ძალიან მკვირცხლი გონება ჰქონია, რამ ჩემ ამ ორ ლექსებში:

მამულო საყვარელო,

შენ როსლა აყვავდები?

მწვანე ბალახის ნატვრა დაუნახავს თავის სამ განსაცვიფრებელ ნიშნებითა. იქნება მკითხველი არ იჯერებდეს ამგვარად ლექსის გაგებას, რადგანაც მართლა ძნელი დასაჯერებელია, მაგრამ აი უფ. ბარათოვის სიტყვებიც: „გაზაფხულში პოეტი სულით ნატრობს საყვარელ მამულის აღყვავებას. ნეტავი დაანახვა ეხლა საქართველო როგორ მწვანე ხავერ-

დივით ბიბინებს!!!“ მართლა და უფ. გ. ბარათოვის ლალი ფანტაზია და ნიჭიერება უნდა ჰქონდეს, რომ ეგრეთ გაიგოს უბრალო აზრი, უბრალოთ გამოთქმული. აკი მოგახსენეთ, რომ მწვანე ბალახის ნატვრა დაუნახავს მეთქი, მაგრამ მელას რაც აგონდებოდა, ის ეზმანებოდაო, ნათქვამია. სტატიაში აპრილის ბოლოს მოვიხსენიე სხვათა შორის: „თუ მკითხველი ეყოლება ჩვენს სტატიას, მასთან ბოდიშს ვითხოვთ ჩვენ, იქნება იგი ჩვენს სტატიაში ერთს ჭკვიანურს განხილვას ელოდდა და ვერა ჰპოვა; რა უყოთ? როგორიც ღვდელიაო, ისეთიც ერიაო, ანბობს ქართველი ანდაზად; როგორიც პოემა იყო ნათარგმნი, ისეთიც, ღვთის წყალობა თქვენაგქონდესო, გამხილავიც შეხვდა“. ამ სიტყვებს უფ. ბარათოვი კვებნათ მიწერს. სხვა მაქებარი რომ არა ჰყავდა, თავის თავი თითონ აქოვო. ეხლა ვკითხავ უფ. ბარათოვს: როგორი იყო პოემა ნათარგმნი ჩემის კრიტიკის აზრით!—ძალიან ცუდი. მაშასადამე, მისი მსგავსი კრიტიკა რაღა იქნება? თუ ეს ვერ გაუგია უფ. გ. ბარათოვს, დარწმუნებული ვარ, რომ არც იმ სიტყვებს გაიგებდა, რაც ამოუწერია. მაგას თქმა აღარ უნდა. ბატონებო, თუ ორჯერ ორი არ გესმისთ რა არი, რის იმედით გამობძანებულხართ მოედანზედ? რვა წელიწადი, როგორც თვითონვე ამბობს, მჯდარა უ. გ. ბარათოვი ღიმნაზიაში და ნაცვალ სახელამდინ მისულა. ძალიან შორს წასულა, თქვენმა მზემ, თუ ამ რიგათ გაუგია, რაც

მასწავლებელთ უთქვამსთ; კიდევ ბარაქალა იმ ოსტატების ხელოვნებას, რომ მაგისტანა მსმენელი ნაცვალ სახელამდინ მიუყვანიათ. ეჰ, ამ უფ. ბარათოვის აზრზედ არა ღირს ლაპარაკი; თავი დავანებოთ, ეგ თვითონ თავის თავსვე უწერს კრიტიკას. უფ. ბარათოვი სწორეთ იმ მოკრივესა ჰგავს, რომელსაც ერთი ხელი მოკლე აქვს და'ერთი გრძელი, ისიც მარცხენა; გრძელის ხელით მტერსა ჰსცემს და მეორე, მოკლეს ხელით—თავის თავსა; მაგაზედ, ესე იგი ბარათოვის სტატიაზედ, ლაპარაკი უბრალო ყბედობა იქნება და ამისათვისაც თავს ვანებებ. ეს ზემოხსენებული სიტყვები კნ. ბ. ჯორჯაძისასაც უფ. გ. ბარათოვის ნიჭიერებით გაუგია და აზრის დასამტკიცებლად, როგორც შეშვენის მაგ გვარს ლიტერატორს, კეთილ სვინიდისიანად ამოუწერია ჩემ სტატიიდან თავის სტატიაში მარტო ეს სიტყვები: „ღვთის წყალობა თქვენა გქონდესთ, იმისთანა გამხილავიც შეხვდა“. მე მოვახსენებ კნ. ბ. ჯორჯაძისას: რომ უფ. გ. ბარათოვის გონება არ ესესხნა და თავის გონებით გაესინჯა ეგ სიტყვები არა ცალკე შიგ ჩართვით, არც ეგ ამოწერა მოუხდებოდა და არც უღოლიკობას დამწამებდა. ეხლა თვითონვე განიხილოს თავის შინ აღზრდილი ლოლიკა, დამყარებული ანბანის თეორიტიკაზედ და მერე ბძანოს, ეს ასრე უნდაო.

„კრიტიკა“—ამის თანასწორ მნიშვნელობის სიტყვა არ არის ქართულს ენაზედ და არც ძალიან

საქიროა რომ იყოს, თუმცა უკეთესი იქნებოდა რომ ყოფილიყო, რადგანაც ეგ დაგვიმტკიცებდა, რომ ჩვენი მამა-პაპანი მაგ მხრით განვითარებულნი ყოფილან. სადაც სახელია, იქ უთუოდ საგანიც უნდა იყოს. ეგ სიტყვა ეხლა მთელ კაცობრიობას ეკუთვნის და ყოველი ხალხი, ცოტაოდენათ განათლებული, ხმარობს თავის ენაში; მაშასადამე, არც ჩვენთვის არის დასაძრახისი, რომ ეგ სიტყვა ჩვენში იხმარებოდეს. „კრიტიკა“ არის განხილვა, განჩხრეკაც, გარკვევაც, გარჩევაც და დაფასებაც ერთად. როცა რომელსამე საგანს ფასსა ზღებს კაცი, ჯერ იმის ღირსებას იტყვის (თუ აქვს ღირსება) და დაამტკიცებს, მერე აშბობს, ამოდენად ღირსო, ესე იგი, შინჯავს შიგნიდაშ და გარედამ საგანსა, ყოველს მის თვისებასა, არჩევს ცუდსა და კარგსა და მერე ჰსწონავს მართალ სასწორზედ *). ამ ორგვარ თვისებაებს საგნისას ზოგიერთი კრიტიკოსი, რა განარჩევს ცუდს და კარგსა, სასწორს დაუთმობს ხოლმე თითონ მკითხველს, ზოგიერთიც თითონვე ასწონამს ხოლმე. მეც ამ მეორე გვარ გამხილვებს მივბაძე ჩემს აპრილის სტატიაში, რომელსაც მაინც კიდევ ვერ გაუბედვრე კრიტიკის დარქმევა. მეც სწორეთ ვერგე მოვიქეცე: ჯერ კაზლოვის ნიჭიერება განვიხილე, მერე მისი პოეზიის მიმართულება, მერე მისი შეშლილი, შემდეგ თარგმანი და ბოლოსა

*) იქნება აქ პურის მოედნის სასწორი მოავონდეს უფ. გ. ბარათოვს, ეგ ჩვენი ბრალი არ იქნება.

ესტქვი, რომ არც კაზლოვი ვარგა მეთქი, არც მისი შეშლილი და არც ამ შეშლილის თარგმანი. მე კაზლოვზედ ახალი არა მითქვამს-რა. მე ისა ვსტქვი, რასაც მთელი განათლებული რუსეთი ამბობს. ეგრე არ მოქცეულან ჩემი კრიტიკოსები. მე მეგონა, რომ ან ჩემს აზრებს დაარღვევდნენ, ან თითონ სტატიის მიმართულებას დამიწუნებდნენ და შემდეგ დააფასებდნენ ცუდია თუ კარგი. მარტო თ. ერისთავი ცდილა ჩემი აზრების დარღვევას, მიმართულების დაწუნებას (ლანძღვა არისო) დასხვათა შორის, როგორც შეშენის ლიტერატურულ სტატიის განხილვას, გაუკენწლოვარ სიტყვებს ხმარებაში; სხვანი-კი—რამდენიმე აზროვანნი და ანბანთ თეორეტიკოსნი—მიჰსცვივნიან მარტო ჩემ სიტყვებს; ის-კი არ იციან, რომ სიტყვა გარეგანი სამოსელია აზრისა და კრიტიკაც, მარტო მაგაზედ აშენებული, სამასხარაოთ ხდის კრიტიკის წმინდა მნიშვნელობასა. ამას ამტკიცებს როგორც კნ. ბ. ჯორჯაძის სტატია, ისე უფ. გ. ბარათოვისა თავის რამდენიმე მაგარ აზრითა სამასხაროდ არა ხდის თავის თავსა ის კაცი, რომელიც ანბობს, რომ ეს კაცი არ ვარგაო იმისთვისაო. რომ მტკრიანი ტანისამოსი აკვიაო? მე მინდა ამითა ვსტქვა, რომ ვინც ამ გვარათ სინჯავს საქმეს და ამგვარ დამტკიცებაზედ ამყარებს თავის აზრსა, იმას თვალეში ჰქონია ჭკუა. მაგრიგათ გასინჯვა რისამე თვალის საქმეა და არა სწავლისა, რომელიც ანბანთ თეორეტიკაზედ უფრო აუცილებელია მწერლისა-

თვის. როგორც ჰსჩანს, კნ. ბ. ჯორჯაძისას და უფ. გ. ბარათოვს მარტო სიტყვები უძებნიათ ჩემს სტატიაში და არა აზრი. კიდევ იმიტომ ამათ სტატიებში მარტო სიტყვებია და სხვა არაფერი. ეხლა ყურადღება მივაქციოთ კნ. ბ. ჯორჯაძის სტატიასა, განვიხილოთ თ. ერისთავის პასუხიც, უფ. გ. ბარათოვს-კი თავს ვანებებ, რადგანაც თავის თავს თითონვე სცემს იმ ხელმოკლე მოკრივესავით.

ძალიან გულნატკენი ბძანდება ჩვენი მწერალი ქალი ჩემი სტატიისაგან, რატომ არ მაქოვო? იმიტომ არ ვაქე, რომ არ იყო საქებელი, — და როცა მაგ აპრილის სტატიასა ვწერდი, თქვენმა მზემ, არც-კი მომგონებია არც მათი ლექსები, არც მათი მარხვების ტრაქტაცია *). მე ისინი მაგონდებოდნენ, ვისაც ცოტაოდენი სახელი აქვსთ დავარდნილი ჩვენში; ვინც საქებელი იყო, ჩემის ფიქრით, მე ისინი ვაქე, და ვინც არა — რითმების მბეჭველთა რაზმში ჩავაყენე. ჩემი სიტყვები მოუყვანია კნ. ჯორჯაძი-

*) 1860 წ. ნოემბრის ნომერში გახლავსთ კნ. ბ. ჯორჯაძის სტატია სახელათ: „რამდენიმე აზრი ახლანდელს მდგომარეობაზედ“. ამ სახელმა არ მოგატყუოთ, ჩვენო მკითხველნო. ცუდი მაღაზინი მაგვარ წარწერილობით შეიტყუებს ხოლმე მსყიდველთა. მაგ სტატიის სახელს რომ დაუჯეროს კაცმა, იფიქრებს: ან პოლიტიკურ მდგომარეობაზედ იქნება რამდენიმე აზრიო, ან ეკონომიურ მდგომარეობაზედ, ან კიდევ განათლებაზედ. არა, ბატონო, მაგ სტატიაში კნენა ბძანებს, მარხვებს არ ინახამენო.

ავტ.

სას, რომელთაც ძალიან დაუჩაგრავთ: სხვა ახალი მოლექსენი და პროზაიკები, ზოგიერთის გარდა, ღმერთმა შეინახოს მეთქი. „ზოგიერთი“ რომ ვსთქვი, იმიტომა ვსთქვი, რომა მართლა და სახეში მყვანდნენ ზოგიერთნი ნიჭიერნი მწერლები. სახელდობრივ იმიტომ არ ვახსენე, რომ ნუგეშათა ჰქონოდათ ეგ სიტყვები იმათ, ვინც უსაფუძვლოდ თავიანთ თავზედ ბევრს რასმეს ფიქრობენ, როგორც კნ. ბ. ჯორჯაძისა, რომელსაც თვითანვე უგრძენიათ, რომ არ არიან იმ „ზოგიერთში“ შესარევნი, თორემ რაღა მაგათ იწყინეს ეგ სიტყვები და თავის ანბანთ თეორეტიკის ხელოვნებით გამობძანდნენ სცენაზედ? ჰსჩანს თვითვე, უჩემოთ, მიმხვდარან თავიანთ თავის ღირსებას და ამისთვისაც რითმების მბეჭველთა რაზმში ჩამდგარან. მე აქ არა მეთქმის-რა, გარდა იმისა, რომ გაეჟმართლო ეგრეთი გონიერი ქცევა, მხოლოდ ამას-კი დაუმატებ, რომ ეგ ადრე უნდა გაეფიქრებინათ; ეგ იქნებოდა სასარგებლო ჩვენთვისაც და თავიანთ თავისაც.

ერთს ალავს კნ. ბ. ჯორჯაძისა ბძანებს, რომ ჩვენ პასუხს აღარ გავსცემთო, თორემაო ეხლავ რომ კრიტიკები გავმართოთო, სხვა გონიერ და სასარგებლო სტატიებს ალავს წაართმევსო ცისკარში. ეგ მართალია, ამის შემდეგ არც თქვენ და არც უფ. ბარათოვს პასუხს არც მე გავსცემ; მაგრამ ნება მომეცით გკითხოთ, რომელ სტატიებს? თქვენ ლექსებსა თუ? ეგ უბედურობა თქვენთვის და ბედნიე-

რება ჩვენთვის ეხლაც მომხდარა მაისის ცისკარში: თქვენი ლექსი ჩვეულებისამებრ არა ბრწყინავს სხვათა შორის ამ ნომერში. ეგ ძალიან გვიხარია ჩვენ და ძალიან გწყენიათ თქვენ; ადვილი მისახდომიც არის — რა მიზეზითაც... მაღლობელი იყავით ცისკრის რედაქციისა, რომ თქვენი ლექსები იბეჭდებოდა; მაღლობელი იყავით, რომ ცისკარი ეგრე ცუდია, რომ ყველაფერსა ჰბეჭდავს, თორემ თქვენს ლექსებს დაბეჭდვა არ ელირსებოდა თავის დღეშია. კიდევ იმიტომ იბრძვით განათლების წინააღმდეგ, კიდევ იმიტომ დაჰსცინით უნივერსიტეტსა, კიდევ იმიტომ ებრძვით იმ კაცს, რომელსაც სულით და გულით სურს ცისკრის კეთილ-დღეობა! ლიტერატურა ხალხის ჰკვა, ხალხის გონება, გრძნობა, ფიქრი, ჩვეულება და განათლების ხარისხია. ლიტერატურის წარმომადგენელი ჩვენში მარტო ცისკარია ამ ჟამად. ნუ თუ მართლა, რაც ცისკარში იწერება, საქართველოს ხალხის ფიქრია, ჰკუა, გონება, ჩვეულებაა? ნუ თუ მართლა ცისკარში ჩვენი გავითარებაა, ჩვენი განათლების ხარისხია გამოთქმული? ნუ თუ მართლა ეგრე დაცვა რუსთაველის ხალხი, რომ ეგრე ფიქრობს, ეგრე ჰგრძნობს? მეც მაგას ვჩივი და ვსტირი, რომ არა, ათასჯერ არა; მეც იმიტომ ესე პირდაპირ ვლაპარაკობ, რომ ვინც წინ დაუხედავად ბლაჯნის, აღარა ბლაჯნოს, რადგანაც იგინი თავის ბლაჯნითა ამდაბლებენ ჩვენს ენას; მე

იმისთვის ვლაპარაკობ ეგრე სასტიკად, პირმოუფერებლად, რომ უნიჭონი და ამასთან უსწავლელნიც თავის ოთახიდან ფეხს ნუ გამოდგამენ გარეთ, ლიტერატურაში; ამას ვთხოვთ ხალხის სახელითა ხალხისვე სახელის დაცვისათვის!..

ერთგან ჩვენი მწერალი ქალი ბძანებს, რომ რითმების „ბრახუნებლები“, ეს უშვერი ლექსი ლიტერატორს არ შეშვენილა. თუ ღმერთი გწამსთ, ლიტერატორებს და ლიტერატორობას თავი დაანებეთ. მე და თქვენ, რომელთაც ანბანთ თეორეტიკის მეტი არა გვისწავლია-რა (მე ეგეც არ მისწავლია და არც ვიცო, რა საგანია, მხოლოდ ჩვენი მწერალი ქალი ბძანებს, ასოების განსაზღვრის სწავლა არისო, ესე იგი, სწავლა ხელოვნებითის სიტყვიერებისაო!!!) და ლექსების ბლაჯენის მეტი არა გავიკეთებია-რა, როგორ უნდა ვახსენოთ ლიტერატორი და ლიტერატურა? ვისაც არ ესმის, რა არის ლიტერატურა, ან ლიტერატორობა, იმას არ უნდა ესმოდეს, ლიტერატორს რა შვენის და რა არა შვენის. მე და თქვენ აქ ხმა არა გვაქვს.

ჩვენი მწერალი ქალი ბძანებს, ვითომც მე ვანბობდე, რომ ეგენი ქართულს ახდენენ. ტყუილია თუ? სადაც აზრი არ არი, იქ ენა, რაც უნდა კარგი იყოს, სულ უქმია; მერე მე არსად არ გამიგია, რომ უაზრო ენა იყოს სადმე, აზრი და მხოლოდ ერთი აზრი აძლევს ენას ენის მნიშვნელობას, — ყველანი, ცვისა რამ ესმის, აქას ამბობენ და თქვენის ანბანთ

თეორეტიკისა-კი არ ვიცი, რას იტყვის. უთუოთ წინააღმდეგს ანობს, რომ თქვენი ლექსები სწორეთ მის გაკვალეზულ გზაზედ მიდიან. უნიჭო და ამასთან უცოდინარი მწერალი არა მარტო ენას ახდენს, ამასთან გონებას, გემოვნებას, გულს და სულს მკითხველისას. ამას ჩვენ მწერალ ქალს არ მივაწერთ, რადგანაც მაგათ არც წახდენა შეუძლიანთ რიამე და არც გაკეთება.

ჩვენი მწერალი ქალი დასცინის ქცევას, რომ მე: ჟ, ც, ვ, ჟ, ჭ, ჭ არა ვხმარობ. იმის მაგიერათ, რომ მწერალმა ქალმა დაამტკიცოს ჩემი შეცდომა მაგაში, მოჰყოლია და თეორეტიკის ზღაპრებს გვიანობს. ეგენი ბძანებენ, რომ ბუნებას მოუციაო ხმა სიტყვის გამოსახატავად; ხმა მხეცისათვისაც მიუცია ბუნებას, მაგრამ არა მხეცი არა მგონია ლაპარაკობდეს, თუმცა ბევრი მაგალითები ზოოლოგიაში გვიმტკიცებენ, რომ, კაცის გარდა, სხვა ცხოველნიც ამცნებენ ურთიერთს თავის სურვილს, განზრახვას, ერთის სიტყვით, აზრსა; მაგრამ ესეც ყველამ კარგათ ვიცით, რომ ისინი ამცნებენ აზრსა ურთიერთს არა სიტყვის საშვალეებით; მაშასადამე, ბუნებას, ხმის გარდა, სხვა ნიჭიც მოუცია კაცისათვის; ეს ნიჭი არის ნიჭი სიტყვიერებისა. მაგ ნიჭს შეუდგენია ენაცა, სიტყვაცა და მხოლოდ სიტყვას შეუდგენია ხმოვანიც და უხმო ასოცა. აბა, ერთი მიბძანეთ, რომელ ბუნების კუნჭულში ჰსცხოვრობს ასო: ა, ბ, გ, დ, ე, ვ? ეგენი მხოლოდ სიტყვებში ჰსცხოვრებენ,

სიტყვის მიხედვით არიან შემდგარნი და მხოლოდ სიტყვის ძალით არსებობენ ქვეყანაში. სიტყვა რომ არ იყოს ქვეყანაზედ, არც ასოები იქნებოდნენ. ძალიან ვწუხვარ, რომ ჩვენ მწერალ ქალს შინიდან კარში ფეხი არ გამოუდგამს და, ანბანთ თეორეტიკის გარდა, არა უკითხავს-რა, თორემ გაიგებდა, რომ მავას ანბობენ უკეთესი ფილოლოღები. ჩვენი მწერალი ქალი მოყოლია და, დამტკიცების მაგივრათ, ზღაპრებს გვიბძანებს თეორეტიკის სახელითა.

რისთვისაც არა ვხმარობ—ჟ, ც, კ, ჳ, ჟ, ჭ—
 ეხლავ მოგახსენებთ, ჩემო მკითხველნო! „ჟ“-ზედ ბევრჯელ მქონია ლაპარაკი სხვა და სხვა პირთან. ზოგს უთქვამს, უნდა გადაიგდოსო, ზოგს—უნდა დარჩესო, თუმცა არც ერთს მათგანს ცხადათ არ დაუმტკიცებია თავისი აზრი, მაგრამ მე იმათ ლაპარაკიდგან ეს სარგებლობა გამოვიტანე, რომ ეგ ასო, მართლა თუ უვარგისია, გადაიგდოს როგორც უსაქირო, რადგანაც ჩვენი ანბანი უფრო განმარტივდებოდა და მართლ-წერა გაადვილდებოდა. ჩემის ფიქრით, მაგის თანასწორ ხმოვანი ასო გვაქვს ჩვენ: „ვ“. თუმცა ამბობენ, რომ სადაც „ვ“ იხმარებაო, იქ „ჟ“ არაო, იმიტომ, რომ „ჟ“-თი ნახევარ „ვ“-თ გამოითქმისო, ესე იგი უ-ს და ვ-ს რაღაც შუა ხმათაო; მაგრამ, მე ვფიქრობ, რომ როგორც „ჟ“ ისე „ვ“ გამოთქმაში ერთი ერთმანეთსა ჰგვანან და არაფრით არ განსხვავდებიან, იმიტომ რომ, სადაც „ჟ“-თია ხმარებული, იქ „ჟ“ ვ-ათ ისმის და, სადაც ვ-ნია

ხმარებული, იქ ვ-ნი უ-თად ისმის. მაგალითებზე „ვითარი“, სადაც „უ“-ს არა ხმარობენ. სწორედ რომ გამოსთქვას კაცმა და არა დაძალებით, „ვ“ უ-სავით გამოვა; თუ ვინმე მაგრათ და მტკიცედ გამოსთქვამს, ის ორს ვ-სა ხმარობს და არა ერთსა; აქედამა, ჩემის ფიქრითა, ჰსჩანს, რომ ამ თანასწორ ხმოვან ასოთა შორის ან ერთია მეტი და ან მეორეა; მე უფრო „უ“-ს მგონია მეტი, რადგანაც როგორც უ-ის ხმარებაში, ისე „ვ“-ს ხმარებაში უფრო ვ-ნი ისმის, ვიდრე რაიმე ხმა. მერე უ-თი იქ იხმარება, სადაც „ვ“-ს უხმო ასო შეხვდება ხოლმე და ეგ ორი უხმო ასო ერთათაა გამოსათქმელი. „უ“-უთაც არ აძლევს კაცის ენას ნებას, რომ „ვ“ მტკიცედ გამოსთქვას. ამ მიზეზით არა ვხმარობ „უ“-ს. დამიმტკიცეთ წინააღმდეგი და მე სიხარულით დაგეთანხმებით. მე ხომ იმისთვის არ გაუკეთე ჩემ აპრილის სტატიას ეგ სხოლიო, რომ მართლა არ ვიცოდე მაგ ასოს ხმარება; მაგ ასოს საჭიროებაზედ ეჭვი მქონდა და იმისთვისა ვსთქვი, რომ ან მე დამეთანხმოს ვინმე, ან კიდევ წინააღმდეგი დამიმტკიცოს. კაცის ენა კერძო პირსავით იზრდება და ვითარდება; ამ ზღაში იცვლება, როგორც ჩვენ კაცნი ზრდაში ვიცვლებით ხოლმე; ხშირად იქნება, რომ კანონები, ერთს დროს საჭირონი, სხვა დროს უვარგისნი არიან ხოლმე; იმიტომაც ახალი ენა ძველს ენას არა ჰგავს, როგორც ახალი კაცი არა ჰგავს ძველ კაცსა. მაშასადამე, თუ მიბძანებთ, რომ რად-

განაც ძველ წიგნებში ხმარებულია, იმიტომ ეხლაც უნდა ვიხმაროთ ეგ ასო, — ეგ უსაფუძვლო ბძანება იქნება, როგორც უსაფუძვლოა თქვენი რჩევა, რომ ანბანის თეორეტიკა უნდა ისწავლოთო ხელოვნებისათვისაო. იქნება მართლა და „ჟ-ს და „ფ-ს შორის უწინ რაიმე განსხვავება ყოფილა გამოთქმაში, მაგრამ ეხლა, ჩემის ფიქრით, არ არის განსხვავება. ეს „ჟ-თი კიდევ გადასაწყვეტი საქმეა, ჟ, ჰ, კ, ჴ, ც, ჵ? ამ ასოებზედ კი თქმა აღარ უნდა. ეს ასოები სულ აღარ ისმიან ეხლანდელს ენაში. მარტო „კ“ და „ხ“ — ზედ ამოიბენ, სხვა და სხვა ნაირათ გამოითქმისო: გლეხი კაცი ქიზიუში ისე გამოსთქვამსო „ხოხობი“ თითქო „გხოგხობი“. თუ ეს მართალია, დამიტკიცონ და მაგ ასოების საჭიროებაზედ დავეთანხმები. სრულიად არ მესმის, რა განსხვავება არის ამ ასოთა შორის: „ც“ და „ჩ“, „ჟ“ და „ი“, „ჴ“ და „ივი“, „ჴ“ და „ჴი“. იქნება ჩვენს უწინდელს ენაში იყო განსხვავება მაგ ასოთა შორის (და სწორეთაც უნდა ყოფილიყო, რადგანაც შემოუღიათ), მაგრამ ეხლანდელ ჩვენს ენაში არა ვხედავ, — და თუ ხედავს ვინმე, ის ანბანთ თეორეტიკით-კი ნუ ცდილობს დამტკიცებას, არამედ ყურადღება მიაქციოს დაკვირვებათ ხალხის სიტყვის გამოთქმასა, ხალხის ენაში მონახოს ფაქტი, დამანახოს და მაშინ დავეთანხმები. ენას კანონსა თვითვე ენა აძლევს და არა რაიმე თეორეტიკა. თქვენ უნდა დაგენახვებინათ განსხვავება ამ ასოთა შორის და ენიდამ ამოღებულ

ფაქტით დაგემტკიცებინათ; მაშინ მე არა მეტქმოდარა. თქვენი თეორეტიკა თქვენთვის შეინახეთ, ეგ ამგვარ საქმეს პასუხს ვერ გასცემს, სხვა უნდა მოინახოს; მერე, ეგონებ, თქვენი სახელოვანი თეორეტიკაც არა ხმარობს ასოსა „ჭ“. ეგ ასო ახალი შემოღებულია, არ ვიცი-კი რისთვის. ეგ ასო ქართულს ენაზედ „ფ“-ად იცვლებოდა ხოლმე მაგ. ფილოსოფია. ამას გარდა ქართველ გლეხკაცს (თუ ბატონთან არ არის ნამყოფი) მაგ ასოს ხმას ვერც-კი გამოათქმევინებთ, „ჭ“ მაგიერათ სულ „ფ“ გამოსთქვამს, მინამდინ ბევრჯელ არ გაამეორებინებთ. ჰსჩანს, ეგ ასო ჩვენის ენის თვისებისა არ არის და რაღათა ხმარობთ?

ეს ასოები, რომლებიც ხმაც გამოითქმება სხვა ასოებითაც, ეგ ასოები სულ ტყუილათ არიან ჩვენს ანბანში, თუ სულ არა, უფროსთაგანი მაინც; ტყუილათ აგძელებენ ანბანსა, აძნელებენ მართლ-წერასა და სხვა არაფერს არ შეგვიძინებენ. თუ მართლა ეგ ასოები არ ისმის ეხლანდელ ენაში, რატომ არ უნდა გადაიგდონ? შესუბუქება და გაადვილება მართლ-წერისა და ანბანისა განა ცოტა საქმეა? და თუ ისმის რამ, მაგ ასოების ხმარების კანონს არ ვეძებთ ენაში, რომ ყველამ ერთნაირათ ვიხმაროთ? ვისაც შინიღგან ფეხი კარში გამოუდგამს და, ანბანთ თეორეტიკის გარდა, სხვა რამეც უკითხავს, იმას, რასაკვირველია, გაეგება, რომ ეხლა მთელი ევროპია ცდილობს ყველაფრის განმარტივებას, გაადვილებას და,

სხვათა შორის, ანბანისასაც და მართლ წერისასაც. შორს არ წავალ: აი, თითონ რუსეთში ცდილობენ i, ზ, ზ-ს ამოშლას თავის ანბანიდგან, რადგანაც ეხლანდელ იმათ ენაში აღარ ისმის ეგ ასოები. მე შემხედრია წიგნი 1859 წელში, თუ 1860 დაბეჭდილი, სახელდობრივ: „сказание оъ языческихъ богахъ“ (ამ მართლ-წერითა), სადაც i-ზ-ზ არ არიან ხმარებულნი. როგორ გადაწყდება ეს დავა, მე მაგას არ დავუძებ; მე მომყავს ეს როგორც ფაქტი, რომელიც ამტკიცებს სურვილს, რომ განმარტივდეს ანბანიც და მართლ-წერაც. ჩვენთვისაც ურიგო არ იქნება, რომ მაგ ასოებზედ კარგათ მოვიფიქროთ და, თუ უსაფუძვლოდ არიან ხმარებულნი, ამოიშალონ, როგორც უხმარნი; ეგ მოაშორებდა ახალ მოსწავლეს რამდენსამე უსარგებლო ასოს და იმას სწავლას და მწერალს მართლ-წერას გაუადვილებდა.

ჩვენი მწერალი ქალი, დაცინის რა უნივერსიტეტს და მეც, იქ გაზდილს, ბძანებს, მოჰყავს რა ჩემი ლექსები:

მისი ლექსი სუბუქ ფრთითა
ხან მეჯლისში შეჰფრინდება,

„თვალ დაკვარვებით“ რომ გავსინჯოთო, ვერ გავიგებთ, ამ ლექსში რის თქმა უნდაო? სიტყვა ესე „სუბუქ“ ქართული არ არიო, „სუბუქი“-კი არის ქართულიო. ღმერთო! ნეტავი თითონვე მაგ გამოჩენილს მწერალს არ ეხმაროს სიტყვა სწორეთ მაგ ფორმაში ჩემ ლექსების ზემოთ, მაგალითებრ, „თვალ-

დაკვირვებით“. ბატონო! რაც არ იცით და, პირდაპირ გეტყვით, რაც არ გესმით, რათ ანბობთ, ეს ასე უნდაო? მართლა და ძალიან დაუსუსხავს ჩემს კრიტიკას, რომ მარტო თვალი დაუკვირვებია ჩემი ლექსისათვის ჩვენს თეორეტიკოსსა და გონება კი არ მიუყალიბებია, რომ ჩემი „სუბუქ ფრთითა“ და თქვენი „თვალ დაკვირვებით“ სწორე ქართულია. ამის დასამტკიცებლად ვიტყვი, რომ ეგ ფორმა თქვენვე გიხმარიათ. თუ თქვენ თავს არ უჯერებთ, თეორეტიკას ჰკითხეთ და, თუ თეორეტიკასაც არ უჯერებთ, აი, თქვენი ნაქები ჩახრუხადეც: „თამარ წყნარი, პირ მცინარი“. თქვენის აზრით, „პირ“ ქართული არ არი? აი, რუსთაველიც: „მოდგა თეთრ ტაიქოსანი“. „თეთრ“ ქართული არ არ არი? აი თ. ორბელიანიც: „უმწედ, უნუგეშ“, ქართული არ არი განა? აი უფ. გ. ბარათოვიც „საყვარელ მაშულს“. სულყველგან ერთი და იგივე ფორმაა. ხომ ხედავთ, ნიჭიანებს და უნიჭოსაც კი უხმარია ეგ ფორმა. აქედამა ჰსჩანს, რომ ხალხიცა ხმარობს, რომ ენაში არის ეგ ფორმა, რომელსაც ანბანთ თეორეტიკოსები ვერას დროს ვერ შეარყევენ მაგ ძვირფასს თვისებას ჩვენის ენისას. ვისაც ღვთისაგან განაჩენისა არა ესმის-რა, ის თუ წაართმევს, ღორემ სხვა არავენა! სახელი არსებითი რომ ბრუნვაშია, მის ზემოთ მდგარი, მისზედ შესრული და ნაცვალ-სახელი შეიძლება, რომ ბრუნვაში არ იყვნენ, რადგანაც ერთი და იგივე მარცვლის განმეორება ზედი-ზედ არ არი სასიამოვ-

ნო სასმენი, მაგ. „ჩემმა ბედნიერმა მხვედრმა“. აქ მარცვალი „მა“ სამჯერ ზედი ზედ განიმეორება და ამით უკარგავს კეთილხმოვანებას ენასა; რომ ამბობენ, ეს და ეს ენა პოეტიკურიაო, სხვათა შორის, იმ საფუძვლითაც ამბობენ, რომ ენას მაგისტანა ფორმები და თვისებები აქვს; მაგგვარებში, ესე იგი, მარცვლების და ხმოვან ასოების მოკლებაში და დამატებაში ჩვენი ენა არა ენას არ დაუფარდება ქვეყნაზედ. ნიჭიერი მწერალიც იმისთვის არის სასარგებლო ენისათვის, რომ თავის თხზულებაში ენის სიმდიდრე გამოაჩინოს ხოლმე. ეს ძვირფასი თვისება ჩვენი ენისა როგორ უნდა დაიძრახოს წინ დაუხედავად თეორეტიკის ზღაპრებით! როგორ უნდა დაუკარგოთ ეგ უკეთესი თვისება ჩვენს ენასა! ცოდვა, სასიკვდილო ცოდვაა მაგგვარი წინ დაუხედავი მასხარაობა ლიტერატურაში ენაზედა და ენის უკეთეს თვისებაზედ! მაგრამ თავის მოყვანილ სიტყვებითვე გავამართლებ მაგგვარ ქცევას: „მიუტევე, მაშაო, რამეთუ არ იციან, რას იტყვიან“.

მერე ჩვენი მწერალი ბძანებს, ერთის ფრთით ვინა ფრინავსო“? თქვენ თითონ, ჩემო ბატონო, ესე იგი, მარტო ანბანის თეორეტიკით დაფრინავთ ჩვენ სალიტერატურო ჟურნალში. როცა ამბობენ: „ჩემის თვალთ ვნახეო“, ჩემის ფეხით მივედიო, ნუ თუ მართლა ერთის „ფეხით“ მიხტოდნენ და ერთის „თვალთ“ ხედავდნენ! სულაც არა, მაგრამ ამბობენ კი. მაშასადამე, ჯერ ხალხს მოაშლევინეთ

ეგრეთი ულოლიკო ლაპარაკი და მერე მე. წინათვე მოგახსენეთ, ხალხია ენის კანონის დამდები და არა ანბანთ თეორეტიკა.

„და ემდურის ყარიბ მღერით...

ან შენ გიჟმა რა იცოდა“...

ამაებზედაც ის ანბანთ თეორეტიკის შენიშვნაა, რაც სუბუქზედა. ეგ იმისთვის უხმარიაო, რომ ლექსში მარცვალი ემატებოდაო; ძალიან კარგათ გამოუცვნია!..

ერთგან კიდევ ჰკვირობს წარჩინებული და ანბანით დახელოვნებული ჩვენი მწერალი: „ღრუბლიანი დაჰყურებს“ რა არისო? ორჯერ ორი რა არი? ფგონებ ოთხი იყოს. თქვენ რას იტყვით მაგაზედ? „მოღრუბლული“ უნდა ეთქვაო. კარგი იქნებოდა, ვიცოდე იმ ანბანთ თეორეტიკაში ჰსწერია, რას ნიშნავს თანდებული „მო“? თუ არა ჰსწერია, მოგახსენებთ: „მო“ ნიშნავს რისამე მიმართულებას მაგ. მოფრინდი, მოდი, მოღრუბლვა“. ამ სიტყვებში ჰსჩანს, საიდან საით არის მიქცეული მიმართულება. მე ეგ ღრუბლების მიმართულება არა მქონია ჩემს აზრათ, თორემ უთქვენოთაც ეგრე ვიტყოდი. სადღაც შორს დარჩენილა თქვენი ღრამმატიკა.

მთელს სტატიაში ერთი ნამდვილი შენიშვნა აქვს ჩვენ მწერალ ქალსა,— ეგ მერცხლის ჭყვიღზედა. მართალიც არის, სწორეთ უხერხოთ არის მანდ ეგ ზმნა ხმარებული; მაგრამ ეგ ლექსის აზრს არ აბნელებს, რადგანაც „მერცხალიც აგერ ჭყვივის“—

მეთქი, მოვიყვანე „გაზაფხულის“ ნიშნად და ამისთვის კიკჭიკი მეთქო, თუ ჭყვილი, მაინც ის აზრი არ მოიშლებოდა. მე რომ ჩემის ლექსისათვის დამერქვა „მერცხალი“, მაშინ სხვა იქნებოდა. მაშინ რომ მეთქო „მერცხალი ჭყივის“, მკითხველი იფიქრებდა: ან ცუდი მერცხალი იქნებოდაო, ან მწერალს ზმნა ვერ უხმარიაო; ეხლა კი, რადგანაც „გაზაფხული“ ჰქვიან, ეგ ზმნა აზრს არ აფუჭებს, მაგრამ მაინც ამით არ ვიმართლებ თავს იმიტომ, რომ მაგ ლექსს ღორი გამოუხატავს ჩემს კრიტიკოსების მოგონებაში. თუმცა სწორეთ რომ თქვას კაცმა, მარტო ღორი არ მოაგონდება მაგ ზმნით კაცს: რამდენჯერ გაგვიგია: „ფრინველი ჭყივისო, ყმაწვილს ნუ აჭყილებო“. „ობოლი ვაზი“ კი, უკაცრავათ არ ვეყო, თავის ალაგს კარგათ არის. თქვენ რომ „შინიდან კარში ფეხი გამოგედგათ“, გაიგებდით, რომ ხმარობენ: „ობოლი მარგალიტი, ობოლი ხე, ობოლი შტო“, მაგრამ თეორეტიკას ძალიან შეუბუყრიათ და სულ შინა ზიხართ, იმიტომაც არა გაგიგიათ-რა, ჩემი რა ბრალია? ერთგან ჩვენი მწერალი ქალი მთხოვს „შევასმინო მის გაუნათლებელ გონებას განათლებულმა სტუდენტმა“ რა მნიშვნელობა აქვს სიტყვებს: ესტეტიკური, სენტიმენტალური, დრამატიზმი და სხვანი; ეს სიტყვები საქმელათ შიუღია ამ მწერალ ქალსა. მე აქ არა მეთქმის-რა ამის გარდა, რომ ეგ სიტყვები სუსტ არსებისათვის ძალიან ძნელი მოსანელეებელია. ამ სიტყვებს რაც

შეეხება, იმის პასუხს მოვახსენებ თ. ერისთავს, როცა იმის სტატიაზედ ვიტყვი რასმეს.

ერთგან კიდევ ბძანებს ჩვენი მწერალი ქალი, რომ „ჭაეჭავაძეს ძალიან საკვირვლათ მიაჩნია, რომ არა გვყვანან შექსპირისავით, ბაირონისავით და სხვა ევროპის გამოჩენილ პოეტთა მსგავსნი“. სულაც არა, თქვენმა მზემა? ეგ იმას უნდა მიაჩნდეს, ვინც ანბანის თეორეტიკის სწავლას ხელოვნების სწავლას ეძახის. ჩვენ ძალიან კარგათ გვესმის დამოკიდებულება ხელოვნებისა, პოეზიისა ხალხთა ცხოვრებაზედ; ეგეც კარგათ ვიცით, რომ მაგისტანა ობოლ წარგალიტებს ძალიან იშვიათად მოჰყრის ხოლმე მდინარე ცხოვრებისა. პოეტსა ხალხი დაჰბადავს და ხალხის ცხოვრება ძუძუს აწოვებს; ამ საფუძვლით ამბობენ, პოეზია ხალხის ცხოვრების გამომთქმელიაო. ჯერ უნდა ხალხმა დაიმუშაოს თავისი სულიერი ბუნება, შეანძრიოს თავის უკვდავების ძარღვი, მოამზადოს მასალა თავის ცხოვრებითა და მერე თავის თავათ, უთქვენ ბრძანებლოთ ძლიერი სული გენიისა ძლიერად გამოჰსცემს პასუხს ხალხის განვითარებასა. თუნდა რომ იყვნენ ეხლა ჩვენში ბაირონის თანასწორნი ნიჰნი, ის ნიჰნი ბაირონის ოდენას თავის ღღეში ვერ იქმოდნენ; ის ნიჰნი საზრდოს ვერ იპოვიან ჩვენს ცხოვრებაში; დევს დევის ძუძუ გამოზდის და, თუ ჩვეულებრივ ადამიანის ძუძუთი გაიზარდა, ის დევი აღარ იქმნება, თუმცა კი არც ჩვეულებრივ ადამიანს ეგვანება. დიდს გენიას დიდი

საზღოც უნდა მისცეს ჩვენმა ცხოვრებამა; იმ დრომდინ, დროთა ბრუნვის ძალითა, ჩვენ უნდა დავსჯოდეთ მას, რაც ეხლანდელ ჩვენ ცხოვრების კითხვაზედ აძლევენ პასუხს ნიჭიერნი ჩვენი მწერლები. ბაირონმდინ და შექსპირამდინ მე და თქვენ ბევრჯელ დავიქანცებით რითმების ბეჭვაში და მარხვების ტრაკტაციების ბლარჯვნაში, მაგრამ მაინც კი ერთს ბეწვს სარგებლობას არ მივცემთ მაგითი ჩვენს ლიტერატურას.

ჩვენი მწერალი ბძანებს, რომ ისინი სწერენ არა დიდებისათვის, არა ილია ჭავჭავაძის მოსაწონებლად, არამედ ცისკრისათვის უანგაროთა. დიდების უსიყვარულობა ძალიან საქებელია, მაგრამ მე და თქვენისთანა თანამშრომლებმაც რომ ხელი და კალამი შეასვენონ, ცისკარი უფრო უკეთესს დღეებსა ნახავს. ეს არის ჩვენი უბედურობა, ჩვენისთანა თანამშრომლები ჰყავს ცისკარსა, თანამშრომლები კი არა, „нездѣльники дѣловыя“, პუშკინისა არ იყოს, ესე იგი, უსაქმო საქმიანები, რომელნიც უფრო ახდენენ საქმეს, ვიდრე აკეთებენ. ძალიან გვიხარია, რომ ჩვენი მწერალი ქალი აღარ აპირობს ჩემზე პასუხის დაწერას და, თუ პოეტობაზედაც ხელს აიღებს, — ღმერთი, რჯული — დიდ ღვაწლს მხოლოდ მაშინ დასდებს ჩვენს ცისკარსა.

ერთგან ბძანებს: „იქნება როგორც უსწავლელში მრავალი ნაკლულევენება ნახოს ჩემს ლექსებში (იქნება კი არა, სწორედ ნამდვილად), მაგ-

რამ, რასაკვირველია მეც რომ იმისავით სასწავლებელში გავზდილიყავ (ძალიან ვწუხვარ, რომ არ გაზდილხართ და, თუ გაზდილიყავით, მაინც კიდევ პოეტი ვერ შეიქმნებოდით. გეტე ანობს: „ხოლოდ ბუნება ჰქმნის პოეტსა“), შეცდომებს მორიდებული ვიქნებოდი“. მწერალი ქალი უსაფუძვლოდ, ჩვეულებისამებრ, უიშობს, რომ მე ვითომც ლექსებს გაუზრუნველი. თუ თ. ერისთავის თარგმანი გავარჩიე, აქედან არა ჰსჩანს, რომ კნ. ბ. ჯორჯაძის ლექსებსაც გავაჩრჩევ. თუ არ მოცლილი კაცი, რომელი დამიანი დაიწყობს გამარგლვას იმ კვლებისას, რომლიდანაც არაფერს არ ელის იმავ ბალახის აღმოსვლის მეტს; იმ კაცს ზღაპრებში ნაცარ-ქექიას ეძახიან და მე როგორღაც არ მამწონს ეგ სახელი.

დასასრულ, ჩვენი მწერალი ქალი ეპატიყდება თავის მოძმეთა მწერალთა (?) და სხვათა შორის თ. რევაზ ერისთავსაც, რომ არ მოაკლონ თავიანთ ნიჭის სხივები დამზრალს ცისკარს. მიბძანდით, მიბძანდით, ჩვენი მწერალი ქალის მოძმენო მწერალნო, და შეადგინეთ კვარტეტი კრილოვისა, თორემ ჩვენ მწერალ ქალს ეშინიან, რომ მარტოკა დარჩება რითმების მბეჭველთა რაზმში. მიბძანდით, მიბძანდით, ამ მწერალ ქალის მოძმენო მწერალნო! თუ ნიჭი არ გაქვს წერისა, ნუ გეშინიანთ, უნიკოთაც გამოჰსჩნდებით, როგორც გამოჰსჩნდა თვითონ ჩვენი მწერალი ქალი. თუ ცოდნა არა გაქვს, ნურც მაგისი გეშინიანთ, უცოდინარობითაც სახელს

დაიდებთ: ხომ ხედავთ, სწავლასაც დაჰსცინიან, უნი-
ვერსიტეტსაც და შინიდან გამოუსვლელობით და
უსწავლელობით მოჰკეცენ! თუ ხელოვნება არ იცით,
მაგის წამალიც ხელთა აქვს ჩვენ მწერალ ქალს—
ანბანთ თეორეტიკა. გზა მშვიდობისა, ჩვენ მწერალ
ქალის მოძმენო მწერალნო! გზა მშვიდობისა! მოვა
დღე კრიტიკის განკითხვისა და მართალთ მარჯვნივ
დააყენებენ და ცოდვილთ მარცხნივ, მაშინ ბევრიც
რომ იძახთ, დაპატიჟებულები ვიყავითო და ან-
ბანთ თეორეტიკაც ვიცითო, მაინც კიდევ დაუნ-
დობელი სიმართლე კრიტიკისა გაგგზავნიოთ თავის
დაუნდობელ ჯოჯოხეთში. აბა, იქ იქნება „ღრქენა
კბილთა და ხორცის გლეჯა“!

თ. ერისთავის პასუხის აზრი ის არის, რომ მე
ვითომც, განხილვის მაგიერათ, ლანძღვა დამეწეროს.
ამას ჩემს აპრილის სტატიაზედ მარტო ისინი იტ-
ყვიან, ვისაც თავის დღეში კომპლიმენტების მეტი
არა გაუგონია-რა. მე ყიზილბაშობა არც მყვა-
რებია და არც მიყვარს, მე როგორც მეს-
მის, ისე ვლაპარაკობ და პირდაპირ ვეუბნები
კაცს: ეს ცუდია და ეს კარგია მეტი. ჩემს გა-
ნხილვას ლანძღვას ისინი დაარქმევვენ, ვისაც ინბა-
ნის თეორეტიკის მეტი არა წიგნი არ უნახავს თვა-
ლით და ვისაც მართალი სიტყვა, პირდაპირ ნათქვა-
მი, არ გაუგია თავის დღეში. აბა, წაიკითხეთ გრაფ
პლატენის ლექსების გარჩევა სახელოვან ჰეინესი,
აბა, განიხილეთ ბელინსკის სტატიები, სადაც უნიჭო

მწერლებზედ ლაპარაკობს და სხვათა შორის ბულგარინზედ და ბარონ ბრამბეუსზედ. ლანძღვა ის არის, რომ იტყვი და არას დაამტკიცებ: დაუმტკიცებელი და უსაფუძვლო ქებაც კი ლანძღვაზედ საწყენია პატიოსან კაცისათვის. მე რაც ვსთქვი, ის დავამტკიცე კიდეცა, როგორც შემეძლო; რომ დავამტკიცე, ამის მოწმით მომყავს ის თქვა, რომ არც ერთი ჩემი კრიტიკოსები არ არღვევენ არც ერთს ჩემს აზრსა. რაც დამტკიცებულია, ის მართალია; რაც მართალია, ის ლანძღვა არ არის. ლანძღვა ის არის, რომ დარბაისელ კაცს კუკის ჩუქება გაუბედო სახსოვრათ, ესე იგი, როგორც ჩვენ ცისკარს კნ. ბ. ჯორჯაძისამ მიართვა თავის სახსოვრად „რამოდენიმე აზრი“, ანბანის თეორეტიკაზედ დამყარებული. თ. ერისთავი, მართალია, ცდილა ჩემი აზრების დარღვევასა, მაგრამ, ჩემის ფიქრით, ვერ დაურღვევია. მე არ მინდა სამასხარაოთ გაეხადო ეს სტატია, თორემ ზოგიერთს უმანკო აზრს თ. ერისთავისას გამოვეკიდებოდი და თ. ერისთავის სტატიის შერვე სტრიქონადგანვე დავიწყობდი განხილვას. ეგ მარტო თეორეტიკოსებსაჰშვენიოთ; იმათ შეუძლიანთ თფილისილამ უბერონ პეტერბურლის უნივერსიტეტსა, რათა გადააქციონ, რომ ანბანთ თეორეტიკას გასავალი ჰქონდეს ხალხში; იმათ და მარტო იმათ შეუძლიანთ დაჰსძრაზონ სტუდენტის სახელით მაგ სახელის მქონებელი. ეგ იმათ შეშვენიოთ, რადგანაც იმათთვის ანბანის თეორეტიკას სხვა საგანი არ მიუ-

ცია სალაპარაკოთა. თუნდ ეგ არ იყოს, სულ შინ მჯდომელს, სხვა რა საქმე უნდა ჰქონდეს, თუ არ მაგისტანა კეთილ გონიერი მასხარაოპა განათლებად. მაღალ სასწავლებელს დაბალი გონება ვერ მისწვდება, ტყუილია!

თ. ერისთავი ბძანებს: „ჩაფლვა ოცნებაში დიდ ჩირქიანათ მიაჩნია ჭავჭავაძესაო; ვგონებ „წირპლიანობა და ბრახაბრუხი“ უფრო უარგისი ლექსები იყვნენო. „ოცნებაში ჩაფლვა“ შეუძლებელია, ჩემის ფიქრით, თორემ ძალიან კადნიერია. თუ ჩემი ლექსები, თქვენის სიტყვით, უფრო უარგისნი და უკადრისნი არიან თქვენს „ოცნებაში ჩაფლვაზედა“, მაშასადამე, თქვენი ოცნებებში ჩაფლვაც უარგისი ყოფილა; მეც უნდა ეგ მეთქო და სხვა არაფერი. ამასაც მოგახსენებთ, რომ უკადრისი სიტყვები ქვეყანაზედ არ არიან, მხოლოდ აზრი იქმნება უკადრისად გამოთქმული სიტყვებთაგან. უარგისი სიტყვაც არ არის ქვეყანაზედ. თუ ხალხი ხმარობს, მაშასადამე ვარგისიანია. მე რომ სხვის გემოვნებითა ვსცხოვრებდე, როგორც უფ. გ. ბარათოვი ანტონ კათალიკოზის გემოვნებითა *), მე თქვენ მოგიწონე-

*) ნურავინ ნუ გაიფიქრებს, რომ არ მესმოდეს დიდი მნიშვნელობა ანტონ კათალიკოზისა. ანტონი დიდს ალავს დაიკურს ჩვენს ლიტერატურაში, როგორც წარმომადგენელი იმ დროს საქართველოს განათლებისა, მაგრამ ეხლა რომ პოეზიის განხილვა იმ დროის კანონებით მოვიწოდოთ, ძალიან შევსცდებით. მაშინ სხვა რიგათ ესმოდათ, ეხლა სხვა რიგათ. მერე უფ. ბარათოვის სტატიაზედ მომყავს, რადგა-

ბლით მაგვარ აზრის განსახოვნებასა, რადგანაც თვით ალექსანდრე ჭავჭავაძეს აქვს ხმარებული თითქმის სწორეთ ეგრე: „ფიქრებში ჩაფლული“, მაგრამ ეგ ჩაფლვა არც იქ მომწონს და არც აქა. „ჩაფლვა“ მხოლოდ იმაზედ ითქმის, სადაც საფლობი საგანი აგრძნობინებს მას, რაც იფლვება, რაიმე სიმაგრესა (ПЛОТНОСТЬ). წყალშიაც არ ითქმის ჩაფლვა, თორემ ოცნებაში ხომ უფრო არა. მწერალს აქვს უფლება თქვას ისრე, როგორც მოჰსწონს, როგორც ეხერხება, კრიტიკოსსა — შენიშოს და ხალხსა — მიიღოს მწერლის ნათქვამი. ხოლოდ ეს უფლება ხალხს ეკუთვნის. თუ ხალხმა მოიწონა ეგ ოცნებებში ჩაფლვა, ხომ მიიღებს კიდეცა, თუ არ მოიწონა, ბევრიც რომ იყვიროს უფ. გ. ბარათოვმა, რომ თ. ერისთავი ცუდათ არას ამბობსო, მაინც კიდევ ხალხი არ მიიღებს. შემდეგ ერისთავი ამტკიცებს იმ სახელოვანის სულთქმის გაგების შეძლებას, ვითომ ჯერ ორთქლი დავინახეო, რადგანაც ზამთარი იყოვო. ეს დამტკიცება თავის თავსვე არღვევს,

ნაც იმას ჩაზრუნადის პოეტობის დასამტკიცებლად ანტონ კათალიკოზის სიტყვები მოჰყავს, ის კი არ იცის უფ. ბარათოვმა, რომ ეგ სიტყვები პოეტისა ძალიან მართალნი არიან:

„Гармоніи стиха божественныя тайны
Не думай разгадать по книгамъ мудрецовъ“.

Ап. Майковъ.

ჩვენ მაგაზედ არა გვეთქმის-რა. მერე ეგეც თუნდა შესაძლებელი იყოს, მე რა უფლება მქონდა, რომ ამ ლექსებში:

ძველ კარის ბჭეში კანდელი ბუშტავს,
მის სიახლოვეს ვიღაცა სუნთქავს,

დამემატებინა, რომ უთუოთ ჯერ ორთქლი დაუნახავს და აქედამ გამოუყვანია, რომ კიდევ სუნთქამს. მაგვარი დამატების უფლება მართო უფალ გ. ბართოვსა ჰქონია, ეგ იმასა შვენის. იქნება თ. ერისთავის გულში ბევრიც სხვა რამ იყოს, მე საიდან უნდა ვიცოდე? ეგ სწორეთ იმასა ჰგავს: „ამირან გულში მღეროდაო, ყმებო, ბანი მითხარიო!“ თუ ეგ ორთქლი დაგინახავთ და მაგის თქმა გინდოდათ, ბატონო, იქავ უნდა გეთქვათ და არა შვიდ თვეს შემდეგ.

მე ჩემ აპრილის სტატიაში, სხვათა შორის, ვსთქვი ამ ლექსებზედ:

„დილით თუ ღამე ვფიქრობ მაზედა,
ცრემლი არ მშრება არც ერთს თვალზედა“,

რა ნუგეზია მეთქი, რომ ერთს თვალზედ შესრეს ცრემლი და მეორედამ კი ჰსცვიოდეს. ამაზედ ამბობს თ. ერისთავი: „ხან იმასა წყრება დალოცვილი ჭავჭავაძე თავისის მეხის სიტყვით, შეშლილი ჭკვიანურათ რათ ლაპარაკობსო და ეხლა ამაზედა ჯავრობსო, რატომ რიგიანათ არ უთქვამსო“. ხომ კაზლოვს არა აქვს ეგ აზრი ხმარებული, თუნდ რომ მართლა ეგრე იყოს? თუ არა აქვს, თქვენ რა

უფლება გაქვს, რომ ჰსთარგმნით და აზრებსაცვლით? კიდევ მაგ საფუძვლითა ვსთქვი, რომ თქვენი თარგმანი არა ჰგავს კახლოვის შეშლილსა მეთქი. ეხლა თქვენვე მამართლებთ და მე აქ არა მეიქმის-რა, მადლობის მეტი. მე ჰკვიანია კახლოვის შეშლილს შევსწამე და მართალიც არის; თქვენ რა უფლება გქონდათ, რომ ეგრე უწყალოთ შეშალეთ კახლოვის შეშლილი, როცა თითონ მწერალს ვერ შეუშლია? კახლოვს მაგ ლექსის აზრი არსად არა აქვს, მაშასადამე, თქვენ დაგიმატებიათ და ამ დამატებითა შეგიცვლიათ. მეც მაგასა ვჩიოდი ჩემ აპრილის სტატიაში, სხვათა შორის. თუნდ ეგ არ იყოს, სწორეთა ბძანეთ, ხელოვნებაა მაგვარ ლექსის თქმა? აქაო და გიჟიო, ხომ არ ვათქმევინებთ, რომ ჩემი თემები ტირიანო? ეგ ხელოვნებაა, რომელიც დაგვითმია კნ. ბ. ჯორჯაძისათვის. ეგ იმათ მიეტევებათ, რომელთაც მარტო ანბანის თეორეტიკა და გალახოვის ქრესტომატია უკითხავთ და თქვენ კი არა. თქვენ, როგორც გვახსოვს თქვენი წვრილი ლექსები, ლერმონტოვი, ჟუკოვსკი და კალცოვიც გიკითხავთ, მაშასადამე, კაცმა თქვენგან არ უნდა მოიწონოს მაგვარი ანბანთ თეორეტიკული ხელოვნება.

„მის საშინელსა ჩემსა ტანჯვასა...“ სწორეთ უ და ე ამრევია, რომ ეგრეთ ამოვწერე. საქვეყნოთ თქვენ წინ ბოდის ვიხდი! მართლა და, თქვენი არ იყოს, ძალიან ზაფრა მომრევია, რომ სიცხარით „უ“ და „ე“ ვერ გამირჩევია და ამოდენა არ მომიფი-

ქრებია, რომ მაგისტანა შეცდომა კორექტურის ბრალი იქნებოდა, თუ იქნებოდა, და არა მწერლისა. საქვეყნოთ ბოდიშს ვიხდი თქვენთანა! სხვა რაც შეეხება „უ“ და „ე“ გარჩევაზედ მასხარაობას, თქვენ არაფერი არ უნდა გეთქვათ, ეგ უნდა უფ. გ. ბართოვისათვის დაგეთმოთ, რადგანაც იმას უფრო კაი ღრეჟა სცოდნია და ასეთი მკვირცხლი ფანტაზია ჰქონია, რომ ეგ დაინახავდა უცოდინარობას. აი, მაგალითიც: ჩემ აპრილის სტატიაში რედაქციას შეცდომით მოუწერია ბოლოს, 1860 წ. ნოემბრის 5 მაგიერად, 1861 წელი, ნოემბრის ხუთი, როგორც მაისის ნომერში თ. რაფიელ ერისთავის მოხუცის ნაამბობის წინასიტყვაობის ბოლოს მოუწერია: 1867 წელი. ამაზედ ძალიან მასხარაობს გულწრფელი თ. გ. ბართოვი. 1861 წ. ნოემბრის თვემდინ აპრილიდგან ჯერ კიდევ შვიდი თვე იყო და ის ვერ მოუფიქრებია, რომ, რაც უნდა შვიდი თვის შემდეგ დაიწეროს, ის შვიდ თვის წინათ ვერ დაიბეჭდება, როგორც შვიდ თვეს შემდეგ დასაბადებელი შვიდ თვეს წინათ არ ინათლება. ოხ, მარტივო კაცის სიმარტივე! ოხ, მარტივო მახვილ-გონიერება! ეგ ამ გვარ კრიტიკოსებს დაანებეთ, ეგ იმათი საქმეა: „წყალ წალღებული ხავსს ექიდებოდაო“, ნათქვამია; დაე, მოეჭიდოს, მე და თქვენ კარგათ ვიცით, რომ ხავსი ვერას უშველის, მაინც წყალი წაიღებს. ჩემს ჰაჯი აბრეკზედ ბძანებთ, როგორც შემლილიო, ისე თქვენი ჰაჯი აბრეკიო, დიდი შესაძი-

ნებელი არა არის-რაო ჩვენი ლიტერატურისათვის. რომ თქვენი შეშლილი არ არი შესაძინებელი, ეს, ვგონებ, დაგიმტკიცეთ, ეხლა რიგი თქვენზეა.

თ. ერისთავი იმართლებს თავს შეშლილის უფარვისობაში იმიტ, რომ ათის წლის წინათ ვთარგმნეთ. თუნდ რომ ოც და ათის წლის წინათ გეთარგმნათ, მაინც კიდევ იმას გეტყოდით, რასაც ეხლა მოგახსენებთ: არც მაშინ ვარგებულა ეს შეშლილი და არც ეხლა ვარგა; თქვენი ყმაწვილობა ვერ გაამართლებს მაგ თარგმანის სიტუდესა და ვერც ვერარა ღირსებას მისცემს. მერე თ. ერისთავი ბძანებს ამ ჩემ სიტყვებზედ: ჩვენ სულ მაგ „მამა-პაპურმა ძილმა დაგვღუპაო“. ეს აზრი ჩვენს მამა-პაპაზედ ხოლოდ იმათ ექნებათო, რომელთაც ჩვენის მამა-პაპების ცხოვრების ინჩეც არ იციანო. ეგ მამა-პაპებზედ კი არ არის ნათქვამი, ეგ იმ ძილზედ არის, რომელიც, მაგალითებრ, უფ. გ. ბარათოვს ჩემს ამ ლექსში:

მამულო საყვარელო,
შენ როსლა აუვაღდები!

მწვანე ბალახის ნატვრას აზმანებს ხოლმე.

არსებითი ზმნის დაკლებაზედ კი ნურასა ბძანებთ, ეგ გადაწყვეტილათ არ შეიძლება ჩვენს ენაში. თუნდ თეორეტიკასა ჰკითხეთ. იქ აზრი არამც თუ ცხადია, სადაც ზმნა აკლია, იქ თვით აზრიც არ არის, იმიტომ რომ სხვათა სიტყვის ნაწილებ შორის მართო ზმნა არის აზრის გამომეტყველი. სადაც ზმნა არ არი, იქ ხომ წინადადებაც არ არი, მაშასადამე, არც აზრია, რადგანაც წინადადება გამო-

თქმა აზრისა. რუსული ენა არსებითი ზმნაზედ სულ სხვა კანონებსა ზდებს. ეგ ჩვენი საქმე არ არი.

ორგინალი, სენტიმენტალური და სხვანი მაგვარი სიტყვები, ხმარებული ჩემს აპრილის სტატიაში, თქვენ უცხო სიტყვებათ მიგიღიათ. ეგ მართალია, ქართული სიტყვები არ არი, მთელი კაცობრიოვობა კი ხმარობს. ყოველ ხალხსა, ცოტაოდენ განვითარებულს და ფეხ შედგმულს ევროპიის განათლებაში, შემოუტანია და მიუღია ეგ სიტყვები, როგორც თავის ღვიძლი ენის ლექსნი; მაშასადამე, არც ჩვენთვის არის დასაძრახისი, რომ ჩვენც ვიხმაროთ. თუ კნ. ბ. ჯორჯაძისას არ ესმის ეგ სიტყვები, ჩემი რა ბრალია. მიბძანებს, აგვიხსენიო; მე არაფრის მასწავლებელი არა ვარ და ნამეტნავად ანაბანისა; რომ ეგენი ავიხსნათ. თუ ამას იტყვიან, რომ ვერ შესძლო ახსნაო, ეგ თქვენი ნებაა. უსაფუძვლო ლაპარაკი საშიში არ არი. თუ მე ვერ შევძელ, რუსული **объяснительный словарь иностранных слов** ხომ ხელთა მაქვს, იქიდან მაინც გადმოგიტარგმნილით, რომ სხვა არა იყოს-რა. მე „ოსტროვები“, ლინიები და სხვა გარმიანული სიტყვები (და არა გარმონიული, როგორც რედაქციას გადაუსხვაფერებია) ამისთვის დავძრახე, რომ მაგის თანასწორ მნიშვნელობის სიტყვები არიან ჩვენს ენაში და ისინი, რომელნიც ჩემს აპრილის სტატიაში მე მიხმარია, ვერ იპოვიან თავიანთ მნიშვნელობის სიტყვებს. მე რომ ახალი სიტყვები მომეგონა და შემედგინა მაგ

სიტყვების მნიშვნელობისათვის, ისინიც ისე გაუგებარნი იქნებოდნენ ყველასათვის, როგორც ესლანეგანი არიან გაუგებარნი ზოგიერთისათვის. განათლებულს კაცს მაინც ესმის ეგ სიტყვები და იმ ქართულს, რომელსაც მე შევადგენდი, ვერც განათლებული გაიგებდა და ვერც გაუნათლებელი. თუნდ რომ მე არ ვიხმარო ეგ სიტყვები, მაინც კიდევ უთუოთ შემოგვეპარებიან, როგორც შემოგვეპარენ: პოემა, პოეზია, ფილოსოფია, კრიტიკა, სტატია, ლოლიკა და სხვანი მრავალნი. ეგ არა ხალხს არ დაეძრახება, ის ჰსცრუობს, რომელიცა ძრახავს მაგ გვარ სიტყვების შემოტანას ენაში.

თ. ერისთავი მძრახავს, რომ ცუდ მწერლად ვახსენე კარამზინი, ამ სიტყვებითა: „კარამზინს ისრე უპატიოთ ხსენება არ ეშესაბამება, ამას იმისთანა უსაფუძვლო სიტყვებით ვერაფერს მიიღებს, თავის შრომით, ჭკუით და განათლებით მოპოებულს და დამკვიდრებულს ღირსებას გამოჩენილის მწერლისას რუსეთში, იმის ღვაწლის შერხევას უბრალოთ ნურაფერს ეცდება“. თ. ერისთავი სულ ამოთ ჰფანტავს თავის რიტორულს აღფრთოვანებას და სიტყვიერებას ამაზედა. ვინ შეარყია ღვაწლი კარამზინისა რუსეთზედა? მე მარტო კარამზინზედ ისა ვსთქვი, რასაც თითონ რუსები ამბობენ. ეს უნდა კარგათ იცოდეთ, რომ ლიტერატორს სხვა და სხვა მნიშვნელობა ექმნება: აზრით, მიმართულებით და ენის წარმატებით; ესეც კარგათ უნდა იცოდეთ, რომ ერთის ხალხის

ლიტერატორს მეორე სხვა ხალხისათვის ერთი და იგივე მნიშვნელობა არა აქვს. მწერალს თავის ხალხისათვის ექმნება მნიშვნელობა: აზრით, მიმართულობით, ენის წარმატებით და მოქმედებით, როგორცა ვსთქვი... სხვა, უცხო ხალხისათვის კი მარტო თავის აზრით და თავის მიმართულობით. კარამზინი, როგორც პოეტი, არ არის პატივცემული რუსეთში, უნიჭოს ეძახიან; მის თხზულების მიმართულებაც დაწუნებულია და მხოლოდ იმისთვის სიამაყით ახსენებენ მაგის სახელსა, რომ რუსული ენის აღდგინება მაგან დაიწყო რუსეთში და პირველად მაგან დაიმუშავა თავის ქვეყნის ისტორია. აი, რა მნიშვნელობა აქვს კარამზინსა რუსეთისათვის. სულ ეგ ორი დიდი საქმე რუსეთისათვის—უქმია ქართველებისათვის. კარამზინმა რუსეთის ენა აღადგინა და რუსეთის ისტორია დაიმუშავა, მაგითი ქართველებს რა შეგვემატა? კარამზინს მარტო ხელოვნებითის სიტყვების მნიშვნელობა აქვს ჩვენთვისა და ეგ მნიშვნელობა რუსეთშიაც დაცინებულია. მე კარამზინი ჩემს აპრილის სტატიაში ხოლოდ მაგ მხრით გავსინჯე, ესე იგი, ხელოვნების მხრით, რომელსაც ჩვენს პოეზიაზედ გავლენა შეუძლიან, თუ ავყევით კარამზინის მიმართულებას. სხვა მეორე მხარე კარამზინის მოქმედებისა არ შეეხებოდა ჩემს აპრილის სტატიას, იმიტომ, რომ მე კარამზინს არა ვსინჯამდი, ვსინჯამდი მარტო კაზლოვს, რომელიც იყო კარამზინის ცდომილ მიმართულების გავლენის ქვეშა.

როცა ცრუ კლასიკური მიმართულება ეცემოდა ევროპაში და იბადებოდა ნელნელა რომანტიკული მიმართულება, რომლის წარმომადგენელი შეიქმნა ბოლოს დიდი შილლერი; როცა გამოჰსჩნდა გეტე თავის „ვერტერით“, ბერნარდენ დე-სენ-პიერი თავის „პავლ და ვირგინიით“, ჟან-ჟაკ რუსო თავის „ელოზით“, მაშინ ევროპას პირველად ეცა დამატკობელი სხივი პოეზიისა; მაშინ ცრუ კლასიკურ მიმართულებით დათრგუნვილნი მწერალნი ნივარდნენ მშვიერსავით ახალ შობილს პოეზიის მიმართულობასა; მაგრამ პირველად ვერ იცნეს ვერც გეტეს „ვერტერი“, ვერც „ელოზა“ ჟან-ჟაკ-რუსოსი და ვერც „პავლ და ვირგინია“ ბერნარდენ დე-სენ-პიერისა: ამათში სენტიმენტალური სული მოესმათ, ეგ სული მამულთა მისთა განავითარეს და დაჰბადეს სენტიმენტალური სხოლა, რომლის წარმომადგენელი რუსეთში შეიქმნა კარამზინი. როგორც პოეტიო კარამზინი უნიჰო იყო, ამბობენ რუსები, და მიმართულებითაც სენტიმენტალურის სხოლისა იყო. ამ თვისებების პატრონი არ იქნება თავის დღეში სახელოვანი მწერალი, ეგ დამტკიცებულია ეხლანდელ მიხედვით. რომ სენტიმენტალური მიმართულება არავისთვის არ არის საჭირო და, სხვათა შორის, ჩვენთვისაც, ამას თქმა აღარ უნდა. მაშასადამე, კარამზინი მაგ მხრით ჩვენთვისაც და რუსებისთვისაც უარგისია; მეც ეგა ვსთქვი ჩემს აპრილის სტატიაში: უმაგისოთაც სენტიმენტალურ მიმართულებას

მაგალითები გვაქვს ჩვენს ლიტერატურაში, მაგალითებრ, „ვარდ-ბუღბულიანი“ და „შამი ფარვანია-ნი“; რომანტიკულის მიმართულებისა ცხვეწონია ჩვენ მაგალითი ჩვენს ლიტერატურაში, მაგალითებრ, „ვეფხვის-ტყაოსანი“, ცრუ კლასიკურისა, მაგალითებრ, სულ იმ ძწერლების მიმართულება, რომელთაც მიბაძეს მარტო გარეგან ფორმასა ჩვენ უკვდავის რუსთაველის ვეფხვს ტყაოსნისა და ვერ გაიგეს კი, რომ ვეფხვის-ტყაოსანი თუ არის უკვდავი, არა მარტო თავის ფორმით, არამედ თავის შინაგან ღირსებაებით, მაგრამ ამაზედ მერე მოვილაპარაკებთ, მაშინ, როცა ჩვენი ლიტერატურა წარმოგვიდგენს სხვა მაგალითებსაც ჩვენ წინადადებულ აზრის დასამტკიცებლად.

14 მაისი 1861 წ. თფილისი.

აკაკი წერეთელი

და „ვეფხვის ტყაოსანი“.

წელს ერთი იშვიათი ამბავი ჩვენში ის მოხდა, რომ ბ-მა აკაკი წერეთელმა წაიკითხა საჯარო ლექცია რუსულად „ვეფხვის-ტყაოსნის“ თაობაზედ. ეს აზრი, რომ რუსებსაც აცოდინოს კაცმა—რა ღირსებისა იგი სულიერი განძი, რომელიც სამკვიდროდ და სასახელოდ უანდერძა ჩვენმა წარსულმა ჩვენს ერსა,—მეტად მოსაწონი აზრია და დიდის თანაგრძნობის და მადლობის ღირსიცა ჩვენ მიერ.

ჩვენ, ქართველებს, სამართლიანად მოგვაქვს თავი მით, რომ ეგ დიდებული პოემა, შექმნილი ჩვენის ერის დიდებულობის დროსა, ჩვენის კაცისაგან და ჩვენს ენაზედ დაწერილია. ყველამ იცის, რომ ამით ჩვენ თავს ვიწონებთ, ვსახელობთ, ვქაღულობთ. ხოლო ყველამ, ნამეტნავად ჩვენის ენის უცოდინარმა, არ იცის—რა გვაძლევს უტყუარს საბუთს ამ თავმოწონებისას, სახელისას, ქადილისას. ყველამ არ იცის,—რითია ეგ სახელოვანი ნაშთი ჩვენის სულისა და გულის მოძრაობისა შემკული, რომ დიდი და პატარა, სრა-სასახლე და ქოხი ასე ერთ-ნაირად, ერთ-პირად შეჰხაროდა უწინ და შეჰხარის დღესაც, როგორც დიდს რასმე საუნჯესა, საშვილი-შვილოდ საპატიოსნა და ამ რვა საუკუნის განმავლობაში არ დაჰკნობილსა, არ გაბათილებულსა, არ დავიწყებულსა. ამიტომაც მეტის-მეტად ბედნიერ აზრად ვსახავთ ბ-ნ აკაკის აზრსა, რომ მოიწადინა რუსულად წაიკითხოს საჯარო ლექცია ამ საგანზედ რუსთა საცოდნელად.

ჩვენ, ჩვენდა სამწუხაროდ, ხელთ არა გვაქვს იგი ლექცია, რომ პატივცემულს ლექტორს კვალდა-კვალ მიეყვით და მის მიერ თქმული ისე მოვიყვანოთ, რომ არც მეტი გამოვიდეს, არც ნაკლები. რადგანაც ამ შემთხვევაში მარტო ჩვენს ხსოვნას, ჩვენს მეხსიერებას უნდა ძალაუვნებურად დავემყაროთ, ამ მიზეზით ყოველს თქმულს ლექტორისას ვერ გამოვუდგებით იმის შიშით, რომ შეცდომა რა-

იმე არ მოგვივიდეს. ამის გამო ჩვენ კვალ-და-კვალ მიყოლას თავს ვანებებთ და მარტო დედა-აზრს ბ-ნის აკაკის ლექციისას დაუუკვირდებით.

ბ-ნის აკაკის ლექცია, რუსულად თქმული, ქართველთა საზოგადოებისათვის ახალი ამბავი არ არის. ბ-ნმა აკაკი წერეთელმა იგივე ლექცია ქართულად წაიკითხა ამ რამდენისამე წლის წინად და, თუ ხსოვნა არა გვღალატობს, ეხლანდელი რუსული ლექცია მაშინდელს ქართულს შორს არ წასვლია: თითქმის ერთი და იგივეა. თუ რამ ცვლილებაა, ისიც იმისთანაა, რომ არავითარი არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, იმიტომ რომ, როგორც მაშინდელი ქართული ლექცია, ისიც ეხლანდელი რუსული, ერთსა და იმავე დედა-აზრზეა აკინძული თავიდან ბოლომდე. მართალია, რამდენიმე ამბავი ახალია ეხლანდელს რუსულში, მაგალითებრივად ის საოცარი საბუთი, როგორც კამბეჩის ცემის ამბავია და სხვა, მაგრამ ეგ ორიოდე ახალი ამბავი თუ საბუთი მარტო ერთისა და იმავე დედა-აზრის განსასურათებლად და განსაძლიერებლად მოჰყავს პატივცემულს ლექტორს.

მთელი სამი ლექცია ბ-ნის აკაკისა წარმოადგენს ერთს იმ დედა-აზრის აკიდოს, რომ რუსთაველმა გამოხატა თავის პოემაში სამი, საქართველოს სხვა და სხვა ნაწილის, ქართველი. მისი სიტყვით, ტარიელი, რადგანაც ზარსაცია, ქართლელია, ავთანდილი, რადგანაც წინ-დახედულია და ცბიერი — იმერელია და ფრიდონი კი, — არ გვახსოვს რამიზე-ზით და რის გამო, — ზღვის პირის ქართველია: იქნება იმის გამოც, რომ „ცოტა აქვს, მაგრამ ყოველ-

გან სიკეთე მიუწდომელი“. ამ აკიდოზედ ბევრი მართალი მარგალიტები ასახა ლექტორმა გონება მახვილობისა, ლამაზის შედარებისა, როგორც ბ-ნ აკაკის ბედნიერის ნიჭის ამბავი მოგვხსენებათ, მაგრამ, ჩვენის ფიქრით, თვითონ აკიდოს ღერო კი მეტის-მეტად სუსტი რამ არის და, თუმცა ზედ ას-ხმულს მარგალიტებს ჰზიდავს, მაგრამ კრიტიკის ხელშეხებას კი ვერ გაუძლებს.

იმ საბუთებით, რომ ტარიელი ზარმაცია, ავ-თანდილი წინ-დახედულია და მებრვე სხვა, ძნე-ლია იმისთანა მართლა სახელოვანი პოეტი, როგო-რიც რუსთაველია, კაცმა უბრალო ეტნოგრაფის სა-ჩხირ-კედლო საქმეზედ ჩამოახდინოს. ეს მეტის-მეტი დაქვეითებაა პეგასზედ მჯდომ ცხენოსნისა. თუნდ ეგეც არ იყოს, — ეს ამისთანა გზა კვლევისა სად არ მიიყვანს კაცსა?! ჭალსტაფს, რომელიც შექსპირს ტყუილებისა და კვებნა-ბაქიაობის გუდად გამოუხა-ტავს, განა ათასს მსგავს ვერ მოვუპოვებთ ჩვენს საქართველოში?! აკი თვითონ ბ-ნმა აკაკიმაც თავის ლექციებზედ დაგვაჯერა, ქართველები ტყუილების და კვებნა-ბაქიაობის მოყვარენი არიანო. მართალიც არის: ჩვენში ტყუილებისა და კვებნა-ბაქიაობისა ასეთი ფალავენები არიან, რომ თვითონ ჭალსტაფი, — ეგ ზოგადი ტიპი ცრუ და მკვებარე კაცისა, — ტაშს დაუკრავს მოწონებისას და შაგირდად მიება-რება. ნუ თუ ეს გარემოება ნებას მისცემს ვისმე სთქვას: შექსპირმა ჭალსტაფით ქართველები გამო-

სახაო. მსოფლიო გენიოსნი მწერალნი იმიტომ არიან მსოფლიონი, რომ მათს ნახატში, რომელის ერისაც გინდათ, იმ ერის კაცს იცნობთ, იმიტომ რომ იგინი ადამიანის საზოგადო ტიპსა ჰქმნიან. ადამიანი ყველგან ყოველთ უწინარეს ადამიანია და ადამიანს ხომ არაფერი ადამიანური არ ეუცხოება:

ქალსტაქი ისეთივე შვილია მთელის კაცობრიობისა, როგორც ჰამლეტი, ოტტელო, ტარიელი, ავთანდილი და სხვანი ამისთანანი, დიდის შემოქმედობის ძალით: შექმნილნი. რამოდენადაც მწერალის შემოქმედობის ძალი სწვდება ამ ზოგად-კაცობის ტიპსა, იმოდენად მწერალი დიდია, იმოდენად მსოფლიოა. თქმა არ უნდა, რომ ერი, რომელსაც ეკუთვნის ამისთანა მწერალი, თავისის სამკაულით აკაზმინებს, თავის საფერავით აფერვინებს პოეტს ყოველს ხატს, ყოველს ნამოქმედარს შემოქმედებისას, მაგრამ ეგ მარტო სამკაულია, ფერია და არა იგი შინაგანი ბუნება ხატისა, რომელიც ამ შემთხვევაში ზოგადია და არა კერძო და რომელიც მარტო თავის საკუთარს კანონებს ექვემდებარება.

ჩვენის ფიქრით, ამ საზომით, ამ საწყაოთი უნდა შესდგომოდა ბ-ნი ლექტორი თავის რთულს და მძიმე საქმეს იმისთანა თხზულების ვითარების გამოძიებისას, როგორიც „ვეფხვის-ტყაოსანია“. ამ საზომისა და საწყაოს უარ-ყოფა უარ-ყოფაა იმისი, რომ „ვეფხვის-ტყაოსნის“ გმირნი საერთო კაცობრიულ რასზე წარმოადგენენ. ნუ თუ მართლა ტა-

რიელის ხასიათსა, თვისებასა და ბუნებაში, ანუ ავთანდილისაში, ანუ სხვისაში სხვა არა მოიპოვებარა საერთო კაცობრიული იმისთანა, რომლის მეტნაკლები გამოხატვა ერთად-ერთი საზომია, ერთად-ერთი საწყაოა მწერალის შემოქმედობის ძალის მეტნაკლებობისა! განა ამ შემოქმედობის ძალის მეტნაკლებობის გამოჩვენება არ არის პირველი და უკანასკნელი საგანი კრიტიკოსისა?! თუ ასეა, ნუ თუ ამ გმირების ავ-კარგიანობა ისე ცხოვლად, ისე მთლად და ისე მართლად განსურათებული მათისავე მოქმედებით, ქცევით, სიტყვა-პასუხით, გულისთქმის და საქციელის ერთმანეთზედ დამოკიდებულობით, ეპიზოდების ერთმანეთისაგან წარმომდინარებით, არასფერს ზოგადს საპსიხოლოგია, საესტეტიკო, საეტიკო, საფილოსოფიო საგანს არ წარმოადგენს?! ნუ თუ ის ახოვანი, ღონიერი, ჯან-მრთელი, სულითა და გულით ძლიერი, უშიშარი ვაჟ-კაცი ტარიელი რუსთველმა თავის ნებაზედ ბოლოს მწერად აქცია და ყოველს ამას სხვა მიზეზი არა აქვს-რა, გარდა რუსთაველის თვით-ნებობისა და ზარმაცის ქართლელის გამოსახვის სურვილისა?! ეს რომ ასე იყოს, მისი თხზულება ხომ პამფლეტი იქნება, თუ ძაგებაა და რეკლამა—თუ ქებაა და არა დიდებული ნამოქმედარი შემოქმედობისა!

ტარიელი, ავთანდილი, ფრიდონი და სხვანი მამაკაცი და დედა-კაცი „ვეფხვის-ტყაოსნისა“, ყველაზედ უწინარეს ადამიანები არიან და, მასადამე, ზოგად

ადამიანის ბუნების მიხედვით შექმნილი და აგებული. აი თუნდა ავიღოთ ლექტორის მიერ თითქმის სასაცილოდ აგებული მაგალითი, რომ ტარიელს ნესტან-დარეჯანის პირველ დანახვავედ გულს შემოეყარა და დაბნდა. ამ შემთხვევამდე კი რუსთაველმა ბევრგან გვაჩვენა, რა ძლიერი კაცია ყოვლის ფრით ტარიელი სულითა თუ ხორცითა. ამ თვალად მცირე შემთხვევაშია მთელი ნასკვი, რომლისაგანაც გამოიხსნება მთელი რთული ხასიათი იმისთანა კაცისა, როგორც ტარიელია. კარგს, გონება-მახილს და გამჭრიახს პსიხოლოგს რომ ეს ძლიერება და ძალ-ღონიერობა ტარიელისა აცოდინოთ და ამასთან ეს უეცარი შემოყრა გულისა დაწვრილებით უამბოთ,—პირდაპირ მოგახსენებთ, რომ ტარიელი დიდის გულის თქმის კაცია, იმისთანა გულის-თქმისა, რომელსაც ველარც ხორცი უძლებს და ველარც სული და რომელიც ჭკუას, გონებას მთლად იმორჩილებს, როგორც ზარი, ელდა, მეხი. რაკი კაცს ჭკუა და გონება გამოეცლება, ის მკვდარია საქმისათვის, მოქმედებისათვის. ამიტომაც ტარიელისთანა ძალ-ღონიერი კაცი და მისთანავე გულის-თქმისა ყოვლად შემძლებელია, თუ გარემოება ცხოვრებისა გულის-თქმაში ხელს უწყობს, ესე იგი, თუ გულის-თქმას კმაყოფილებას აძლევს და აჩუმებს,—და თუ არა, ამისთანა კაცი სუსტია, უღონოა, უქმია, ერთის სიტყვით, სნეულია. ეს თვისება გულის-თქმისა რუსთაველმა ძლიერ კარგად

იცის და ამიტომ აქებს იმ კაცს, ვინც გულის-თქმას იმორჩილებს და ეურჩება. მინამ გულის-შემოყრის ამბავს ამბობინებს ტარიელს, იგი გვეუბნება:

ვაქებ ჭკუასა ბრძენთასა, რომელნი ეურჩებიან (საწუ-
თრას ნდომასა).

ნუ თუ ძნელი მისახვედრია ამით, რის თქმა უნდა რუსთაველსა? რა პსიხოლოგიური შუქი მოჰყვინა ამის თქმით გულის-შემოყრის ამბავსა? დიდის გულის-თქმის კაცის ამბავი ასეაო და ბრძენს კაცს კი, რომელიც გულის-თქმას იმორჩილებს, ჭკუას აუფლებს, ეს არ მოეფლინებაო. აკი ჭკვიანი და ბრძენი ავთანდილი, რომელსაც გულის-თქმა დამორჩილებული ჰყავს, არსად არც ერთს მაგალითს არ წარმოგვიდგენს ან დაბნედიას, ან გულ-შემოყრისას და სხვა ამგვარის მარცხისას გულის-თქმისაგან.

ავთანდილმაც ძალიან კარგად იცის, რომ ტარიელი წადილს, გულის-თქმას წაუღია, და იმითია სწეული, რომ ვერც ერთი ვერ უძლევია. ამიტომაც ავთანდილი აქ მართლა და უებარს წამალს ურჩევს ტარიელს:

რაც არა გწადდეს, იგი ჰქმენ,—ნუ სდევ წადილთანებასა.

ნესტარი სწორედ შიგ წყლულში ჰკრა ამით ავთანდილმა.

თვითონ ტარიელმაც ძალიან კარგად იცის, რომ თავი ხელთ აღარა აქვს და რა ყოფაშია ჩავარდნილი გულის-თქმისაგან, რომელიც ველარაფრით ვერ დაუდუმებია. ასე იცის გულის-თქმამ, როცა კაცი სადავეს ხელთ მისცემს და მიუშვებს. აბა, ყური დაუგდეთ, რა პასუხს იძლევა ტარიელი, როცა

ავთანდილი ამ რიგად დარიგებას აძლევს:

თუ ბრძენი ხარ, ყოვლი ბრძენი აპირებენ ამა პირსა:
ხამს მამაცი მამაცური, სჯობს რაზომცა წელად სტირსა;
ჭირსა შიგან გამაგრება ასე უნდა ვით ქვითკირსა.
თავისისა ცნობისაგან ჩავარდება კაცი ჭირსა.
ბრძენი ხარ და გამოჩრევეა არა იცი ბრძენთა თქმულებ.

მართალია, ტარიელი ბრძენია, მაგრამ ბრძენია
მარტო მაშინ, როცა გულის-თქმას არ შეუპყრია
და გულის-თქმით შეპყრობილი კი სწეულია, ცნობა-
დაკარგულია. იგი ეუბნება ავთანდილს:

ბრძენი?! ვინ ბრძენი, რა ბრძენი? ხელი ვითა იქმს ბრძნობასა!
ვგ საუბარი მაშინ ჰხამს, თუმცაღა ვიყო ცნობასა...

გულის-თქმამ ცნობა წაართვა, ცნობის წართ-
მევამ—ლონე და ულონობამ მჩვრად აქცია ეს ახო-
ვანი კაცი. აქ რა შუაშია. ან ქართლელი, ან კახე-
ლი, ან იმერელი!.. აქ კაცად-კაცია, გულის-თქმის
ქარ-ცეცხლში გატარებული თავადამ ბოლომდე.

ან აიღეთ ერთი მაგალითი კიდევ, საცა რუს-
თაველმა საოცარი ღრმად ცოდნა ადაშიანის გუ-
ლისა დაგვანახვა. გაიხსენეთ ის ადგილი, როცა ტა-
რიელი პირველად შეეყრება სალაპარაკოდ ნესტან-
დარეჯანსა, რომელიც ისეთისავე დიდის გულის-
თქმის დედა-კაცია, როგორიც მამა-კაცი ტარიელი.
ტარიელი ამ ამბავს ასე მოგვითხრობს:

ამიგდო ქალმა ფარდაგი მძიმე თავისა ძალითა,
სადა სდგა კუბო შემკული ბადანშითა და ლალითა.
შიგა ჰჯდა იგი პირითა, მზისაებრ ელვა-მკრთალითა;
მე შემომხედის ლამაზად მის მელნის ტბისა თვალითა.

დიდხანს ვსდევ და არა მითხრა სიტყვა მისსა მონასურსა,
ოდენ ტკბილად შემომხედის, ვითამცა რამ შინაურსა,
ასმათ უხმო, მოუბნეთა ქალი მოსდგა, მითხრა ყურსა:
„აწ წადიო, ვერას გითხრობს“ და სხვ.

ამისთანაზედ იტყვიან ხოლმე, გენიოსური კა-
ლმის მოსმაო და სწორედაც ესეა. დიდად საგრ-
ძნობელს, თუნდ ერთი და იგივე ძირი ჰქონდეს,
ისეთი ბოლო და ზედ-მოქმედება არა აქვს, რო-
გორც პატარას. დიდი მწუხარება ცრემლს უშრობს
კაცს, პატარა კი ცრემლს ადენს; დიდს სიხარულს
ხშირად ცრემლი მოჰყავს და პატარას კი — ღიმილი;
დიდი გულის-თქმა, ჭეშმარიტი გრძნობა მუნჯია,
უტყვია და პატარა კი — ყბელი და ლაქლაქა.

აი, გულთა-მხილავი რუსთაველი რამ სიდიდე
გრძნობას ჰხედავს ნესტან-დარეჯანის გულში და
რა ხატით გვაჩვენებს ჩვენც მის ძლიერებას, სიდი-
დეს და ძლევა-მოსილობას: -ქალმა ველარა სთქვარა.
სიტყვა შეეკრაო. ეგ რატომ არ მოუვიდა თინა-
თინს, როცა ავთანდილი დაიბარა პირველად სალა-
პარაკოდ? იმიტომ რომ ღრმად კაცად-კაცის მცოდ-
ნე რუსთაველმა იცოდა, რომ თინათინი სხვა ბუ-
ნებისაა და ნესტან-დარეჯანი სხვა და ეს ბუნების
სხვა-და-სხვაობა სხვა-და-სხვა ზედ-მოქმედებასაც ექ-
ვემდებარება, ერთისა და იმავე მიზეზისაგან წარმო-
მდგარსა, — ამ შემთხვევაში — სატრფოთა პირველად
სალაპარაკოდ შეყრისაგან. ასე მართლად მკვლევა-
რია .რუსთაველი, ასე საოცრად მართლ-მხედველია
მისი თუ, — რა ბუნებამ როგორ უნდა აღიბეჭდოს
თუნდ ერთისა და იმავე მიზეზის ზედ-მოქმედება.

ჩვენ რომ ვსთქვით, ზემოხსენებული მაგალი-
თი გენიოსური კალმის მოსმაო, იმიტომ-კი არა

ვსთქვით, რომ რუსთაველმა ეს პსიხოლოგიური წუთი შეჰნიშნა და პსიხოლოგიის მიხედვით მართლაც დაგვიხატა. ეს ხომ ქების ღირსია და ღირსი. ჩვენ აქ სხვა მხარესაც ვხედავთ. ჩვენ იმაზედაც გვინდა მივაქციოთ ყურადღება მკითხველისა თუ, — რა ხელოვნებით არის ნანიშნი იმა გრძნობის ძლიერება და სილიადე, რომელსაც იმ წუთს უნდა შეეპყრა იმისთანა გულის-თქმის ქალი, როგორიც ნესტან-დარეჯანია. რუსთაველი, სასწაულთ-მოქმედსავეთ, ერთის კალმის მოსმით ჰქმნის ამ სასწაულსა და გვეუბნება, — ტარიელი დაითხოვა, ისიც სხვისა პირით: „აწ წადიო, ვერას გითხრობს“. ესე იგი, ქალი დამუნჯდაო, — და, აბა, იფიქრეთ, რა გრძნობაა ამის მომქმედი გრძნობა! შეიძლება-ღა ამაზედ ცხოვლად, ამაზედ უკეთესად ოთხის სიტყვით კაცმა კაცს ანუშნოს ძლიერება და სილიადე გრძნობისა, როგორც მით არის ნანიშნი, რომ იმ გრძნობამ ადამიანი დაამუნჯაო მაშინ, როცა თქმა და ლაპარაკი სამოთხესავეთ სანატრელია და ასე მოსალოდნელი ტრფიალის ქალისაგან, რაკი პირველად სალაპარაკოდ შეეყრება თავის სატრფოსა? აქ ერთის კალმის მოსმით გამოთქმულია ის, რასაც ეხლანდელი მწერალი მთელს ფურცლებს მოანდომებდა და მაინც ესოდენ ცხოვლად ვერ გამოგვიხატავდა სათქმელსა.

სახელოვანი გერმანელი კრიტიკოსი ლესინგი, დიდად უქებს რა ამისთანა გენიოსურს მანერას მსოფლიო გენიოსს ჰომიროსსა, ამბობს: „ჰომიროსმა

იცის და იმისთანა ხატს საოცარის მშვენიერებისას, როგორც ელენა, ისე გვიხატავს, რომ ვერა მხატვრობა მაგას ვერ შესძლებს. გავიხსენოთ მარტო ის ამბავი, რომ ელენე შეჰყავს ჰომიროსს ტროადის ერის მოხუცთა კრებაში. ჰნახეს თუ არა, დარბაისელნი მოხუცნი ერთმანეთს ასე ეუბნებიან: „არა, განკიცხვა შეუძლებელია, რაკი ამისთანა ქალისათვის ერთმანეთს ეომებიან ტროადის ძენი და აქვევლნი და ამ ხანგრძლივს სისხლის ღვრაში ამდენს ვაებას ითმენენ. ჭეშმარიტად, უკვდავთა ღმერთთანა შესარიცხია იგი მშვენიერებითა“.

მოჰყავს რა ეს აღგილი ჰომიროსის უკვდავის თხზულებიდან, ლესინგი ასე ათავებს: „სხვას რას შეუძლიან ასე ცხოვლად აცოდინოს კაცს ის მომჯადოებელი მშვენიერება, რომელსაც თვით გულცივი სიბერეც კი ჰხადის ღირსად იმ ომებისა, რომელთაც იმოღენი სისხლი და ცრემლი მთელს ერს დაანთხევინეს“. რით ჩამოუჭრდება ზემო მოყვანილი მაგალითი რუსთველისა ამ ჰომიროსის გენიოსობის მაგალითისა?!

სიმოკლისათვის მარტო ორი მაგალითი მოვიყვანეთ და ისიც იმოღენა განმარტებით არა, რაოდენსაც თვითონ საგანი თხოულობს. შესაძლოა, ჩვენი აზრი, ამ ორის მაგალითისაგან გამონასკვილი, შემცდარი იყოს. ამ ჟამად საქმე ამაში არ არის. საქმე ის არის, რომ ეს ორი მაგალითიც საკმაოა, თვით მკითხველიც ჩვენთან ერ-

თად დაარწმუნოს მასზედ თუ, — რაოდენად მდიდარი და ფართო მოედანია „ვეფხვის-ტყაოსანი“ ქეზმარიტის კრიტიკის ფრთის გასაშლელად, თუ ეგ ფრთა-გასაშლელი სარბიელი თვითონ კრიტიკამ შეცდომით, თუ განგებ, ვიწრო ფარგალში არ მოამწყვდია და ტარიელის, ავთანდილის და სხვათა ავკარგიანობაში ქართლელს, კახელს, პეტრეს, ივანეს ძებნა არ დაუწყო. ზოგადი სახე ადამიანისა რამოდენადაც ამ შეთხვევაში უფრო წვრილზედ დახურღავებული იქმნება, მაგალითებრ, ზოგადი-კაცი რომელისაზე ერის კაცად, ერის კაცი რომელისაზე თემის კაცად, თემის კაცი რომელისაზე გვარეულობის კაცად, გვარეულობის კაცი ოჯახის კაცად, ოჯახის კაცი ივანედ, ფრიდონად და მეგრევე სხვა, — იმოდენად შემოქმედობა მწერალისა მაღლიდამ დაბლა ჩამოდის, იმოდენად მწერალი ნიჭ-ნაკლებია და დაქვეითებული.

შემოქმედობის ძალის ღონიერობა ერთი და იგივე არ არის, როცა ერთი მთელს გადასწვდება ხოლმე და მეორე-კი — მარტო ნაწილისა. მწერალმა, თუ სხვა ვინმე ხელოვანმა, რაც უნდა ზედ-მიწევნით და მშვენივრად გამოხატოს ერთი რომელიმე ცალკედ სახელ-წოდებული კაცი — ივანე, თუ პეტრე, ყოველთვის უპირატესობა უნდა დაუთმოს იმას, ვინც ზოგადის კაცის გამოხატვის შემძლებელია. აპიტომაც პორტრეტების მხატვარი, დიდად სახელგანთქმულიც და გამოჩინებული, ყოველთვის უმდაბლესია, უმდარესია მასზედ, ვინც ზოგადის კაცის,

ტიპის შემოქმედია, თუნდაც ხელთ-საქმობით, ტეხ-ნიკით, ამისი თანასწორი იყოს. ამიტომაც იფოთონ პორტრეტების წერას, ესე იგი ცალკე კაცის ხატვას, მხატვრობაში უკანასკნელი ადგილი უჭირავს და თითქმის ხელოვნებადაც არ არის ცნობილი, რად-ვანაც ეგ უფრო ოსტატობაა, ვიდრე ხელოვნება.

ჩვენ ვერ მიგვიგნია, რისთვის მოჰსურვებია ბ-ნს აკაკის რუსთაველის აგრე დაქვეითება? ორში ერთი: ან რუსთაველი მართლა იმისთანა ხელ-მოკლევ ნიჭია, რომ კაცად-კაცობის ვრცელს მოედანს ვერ გადას-წვდენია და, რაკი ესრეა, ლექტორმა მწარე მართა-ლი ამჯობინა ტკბილსა ტყუილსა და შეცდომით განდიდებულს ჩვენ მიერ რუსთაველს თავისი მიუწყ-ყო და კუთვნილი ადგილი დააჭერინა. თუ ეს ეს-რეა, საქებური გაბედულობაა ქეშმარიტების მოყვა-რისა, მაგრამ ამას დამტკიცება უნდოდა და ჩვენი გულითადი რწმენაა, რომ ამის საბუთს რუსთაველი და მისი „ვეფხვის-ტყაოსანი“ არ იძლევა და ვერც ვერაფერს, უპოვის. ამით იმისი თქმა არ გვინდა, რომ ან ერთს, ან მეორეს ნაკლი რამ კაცმა ვერ მოუ-ჩხრიკოს, მაგრამ იმ მხრით ხელ-მოკლეობას ნიჭისას-კი ვერ ვუკიჟინებთ, რა მხრითაც ამ შემთხვევაში უკიჟინებიათ. ან იქნება ბ-ნმა ლექტორმა რუსთაველის განდიდებისათვის მოიწადინა, რომ ტარიელი უსა-თუოდ ქართლელი ყოფილიყო, ავთანდილი—იმე-რელი და ფრიდონი—ზღვის პირის ქართველი? მი-თამ შექსპირს განა იმითი იწუნებს ვინმე და, პირ-

იქით, განა იპითი არ აღიდებენ ყველანი და მსოფლიო გენიოსად არა სთვლიან, რომ კაცად-კაცი გამოჰყანდა თავის სახელოვანს დრამებში და არა შოტლანდიელი, ვალისელი და ინგლისელი!.. ვიწრო მოედანი მარტო პატარა ფალანგის სარბიელია და არა იმისთანა გოლიათისა, როგორც შექსპირია და ზუნდა ჩვენი რუსთაველიცა. რუსთაველის ტიპებს იმ პაწია ჯურჯუტანიდამ სინჯვა-კი არ უნდა, საიდანაც მარტო ქართლელი, კახელი, იმერელი და სხვა ცალკე სახელ-წოდებული კაცი დაინახება, არამედ იმ უშველებელ სარკმლიდამ, რომ მთელს კაცად-კაცობას თვალი გადევლებოდეს მის სრულს სიგრძე-სიგანესა და სიღრმე-სიმაღლეზედ. და, თუ აქ კრიტიკის შუქს ვერ გაუძლო რუსთაველმა, მაშინ და მარტო მაშინ ჩვენ მიერ უჯეროდ დადგმული გვირგვინი ღიდებასა და სახელოვანებისა უნდა მოეხადოს თავიდან.

კიდევ ვიტყვით, რომ ტარიელი, ავთანდილი, ფრიდონი და სხვანი კაცად-კაცი არიან, ზოგად ადამიანის ბუნების მიხედვით აგებულნი და სულდგმულნი. არც ერთი მათი მოქმედება, არც ერთი ეპიზოდი მათის ცხოვრებისა ძალად და განგებ ჩართული არ არის და ყოველივე იგი წარმომდგარია იმ კაცობრიულ ზოგად ბუნებისაგან, რომელიც მარტო თავის საკუთარს კანონებს ექვემდებარება და არა სხვასა. ამაშია მთელი სიღრმე რუსთაველის გენიოსობისა. ტარიელი მჩვრად იქცა იმიტომ-

კი არა, რომ ზარმაცი ქართლელია, არამედ იმიტომ რომ მაგისტანა ბუნების კაცი უსათუოდ მჩვრად უნდა იქცეს, რა-კი იმ გარემოებაში ჩავარდება და ზედი, თუ ქვეყანა, ისე უმტყუნებს და უღალატებს. აქ სიზარმაცე ვითომ ქართლელისა არაფერს შუა-შია და მეტის-მეტად უადგილოა. ლომი არ შეიძლება არ დაეტაკოს სპილოსაც-კი და შუა გაგლიჯოს საკმელად, როცა ჰშიან, მაგრამ იგივე ლომი, როცა მძღარია, პატყანსაც-კი ხელს არ ახლებს, ადგილიდამაც არ დაიძვრის; მგელი-კი მაგას არა იქმს. ნუ თუ ამ უკანასკნელ შემთხვევაში ლომს ეთქმის ზარმაციაო და არა ბუნებაა მისი ასეთი, როგორც მსუნაგობა და გაუმძღრობა მგლის ბუნებაა. სვიმონ მესვეტე სვეტზედ ავიდა და იქ მიეცა გახრწნილებას სულის საოხად და ნუ თუ ეს სიზარმაცით მოუვიდა და ქვეყანას იმიტომ მოერიდა, რომ ქვეყანა ხელ-ფეხის მოძრაობას, გარჯას და მუშაობას ჰთხოულობდა და სვეტზედ-კი უძრავად შეეძლო დებულიყო. ამისთანა ამბავს სხვა მიზეზი აქვს, რომელიც თავს იმაღავს ადამიანის მრავალ ფერს ბუნებაში და, რამოდენად ეს ფარულნი მიზეზნი შორს არიან უბრალო სიკვდილის შვილთა თვალთათვის, იმოდენად მათი პოვნა და მიგნება მხვედრია მარტო იმისთანა კაცებისა, როგორიც რუსთაველია და სხვანი. ავთანდილი ცბიერი კაცი-კი არ არის, იგი იმისთანა ბუნების კაცია, რომ ჯერ მინამ ერთხელ გამოსჭრას რამე, ათჯერ წინ-და-წინ გაჰზომავს. ეგ

ქკუის დამკითხველი კაცია და არა გულისა, გულის-
თქმისა, როგორც ტარიელი. მთელ პოემაში მარტო
ორგან არ დაეკითხა ქკუას და გულს აჰყვა, ორ-
განვე ვერ ემარჯვა და მერე ინანა. არც-კი ავთან-
დილია უგულო კაცი, ესეც მგრძნობიერია, მაგრამ
გული და გრძნობა ამისი ქკუის მორჩილია.

აბა, ჰნახეთ რუსთაველი, ყოველთვის უტყუარი
და მართალი ბუნების წინაშე, რა რაგად გვანიშ-
ნენს ავთანდილის გულის მოძრაობას, მის სიყვარუ-
ლის სიდიადეს. მინამ ავთანდილი ფხიზელია, ესე
იგი, როცა ქკუას ბუნებითად ღონე აქვს მოკმე-
დებისა, რუსთაველი ავთანდილის ბუნებას უღალა-
ტებდა, თუ გულის-თქმას გაატაცებინებდა და ავ-
თანდილზედ გრძნობას აუფლებდა. ამასთანავე რუს-
თაველმა კარგად იცის, რომ კაცი, რომელიც უგუ-
ლოა, რომელსაც გული ტრფიალებს და სიყვა-
რულისათვის დახშული აქვს, ის კაცი-კი არ არის,
ნახევარ კაცია, მოკლებული იმ ღვთაებურს ნიჭსა
და მადლსა, რასაც სიყვარულს ეძახიან. როგორ
ანიშნოს მკითხველს სიღრმე ამ გრძნობისა, როცა
მისი პატრონი კაცი ისე მორჩილად ჰხდის გულსა
ქკუის წინაშე და ზედ გავლენას გულის-თქმისას
ქკუითა ჰლაგმავს. ძნელია კაცი ამ ორს ერთმანე-
თის მოპირდაპირეს, ერთი მეორის გამაბათილე-
ბელს გრძნობას გაუძღვეს ისე, რომ არც ერთს მო-
აკლოს რამ და არც მეორეს მოუმატოს ბუნების
წინააღმდეგ. ბრძენი რუსთაველი ამ სიძნელესაც

ადვილად სძლევს. ამისათვის იგი იმ ყოფაში გვიჩვენებს ავთანდილსა, როცა ჭკუა ბუნებითად უღონოა მოქმედებისათვის: იგი აძინებს ავთანდილსა და, ხომ მოგესხენბათ, ძილში ჭკუა არ მოქმედობს. რუსთაველი თავისებურად ერთის კალმის მოსმით გვანიშნებს, რა ძლიერ აღბეჭდილია ავთანდილისგულში სიყვარული თინათინისა. იგი ამას ასე გვიხატავს:

რა მილულნის ¹⁾, სიახლოვე საყვარლისა ეოცების ²⁾,
შეჭკრთის, დიდი დაიზანის, მით პატივი ეოცების ³⁾).

მაგრამ თუ ფხიზლად მყოფია, ნუ ელოდებით, რომ ავთანდილმა ასეთი ნება მისცეს გულოსა და გულის-თქმასა. აი, რა ხელოვანია რუსთაველი, რომ ჭკუაც ჭკუად დაარჩინა და გულიც გულად და ორივე ამოქმედა ერთი მეორის შეუზღალველად, მათთა ბუნებისამებრ. ამისთანა ბუნების კაცს გონიერება ცბიერებად რად უნდა ჩამოერთვას, ცბიერება რად უნდა შეეწამოს, არ ვიცით. იქნება ქართლის მოძმე იმერლები ბევრში ჰგვანდნენ ავთანდილსა, როგორც ბევრი ფრანგი ჰგავს, ბევრი ინგლისელი, ბევრი ამერიკელი და სხვა მილეთის ხალხი, რადგანაც კაცად-კაცის ზოგადი ტიპია, მაგრამ ამისათვის რა საჭირო იყო ავთანდილის და იმერთ ქართველთა შორის ცბიერების ხიდის გადება. რაკი ვრთხელ ამ ხიდის გადებაზედ მიიქცა ბ-ნი ლექტორი, არ შეიძლება არ ეგრძნო, რომ ეს გზა მოღიპულია და ფეხის მოსასხლეტი და, გვგონია, იმიტომაც მოუნდა „ვეფხვის-ტყაოსანისათვის“

¹⁾ რა ჩასთვლემსო. ²⁾ ესიზმრებაო. ³⁾ ერთი ოცად ემატებაო.

თავი დაენებებინა და უადგილო-ადგილას გძელი ლაპარაკი მოერთო მასზედ თუ —რა არის ციყრობა და როდის არის იგი შესაწყნარებელი და როდის არა. ეს ნაწილი ლექციისა მეტის-მეტად უგემური რამ გამოვიდა და მსმენელთათვის მეტად მოსაწყენი იყო.

რა კი ის, ჩვენის ფიქრით, შემცდარი დედა-აზრი წარიმძვარა ბ-ნმა ლექტორმა წინ, რომ უსათუოდ ტარიელი ქართულელად გამოეყვანა, ავთანდილი — იმერლად და ფრიდონი — ზღვის-პირის ქართველად, იგი სულ ამის დამტკიცებას მოუწია. სხვა, რაც მწერალის განსაკუთრებულის ხასიათს გვანიშნებს, მის შემოქმედობის ძალსა, მის მხატვრობასა, მის სიტყვიერებას, მისა აზრთა შემოხაზულობას, პოემის აგებულებას, ეპიზოდების ერთმანეთზედ დამოკიდებულებას, ერთის სიტყვით, მანერას და თვისებას მწერლისას, შინაგან თუ გარეგანს სიკეთეს მის ნამოქმედარისას — ესენი ან სულ არ იყო ხსენებული, ან თუ იყო, ისე გაკვრით და გზა-და-გზაობით, რომ გულში არავის არა ჩასჭედვია-რა. თითქო მართლა ყოველივე ეს უკან დასაყენებელია და მარტო ის-ღაა წინ წამოსაყენებელი და დასამტკიცებელი, რომ რუსთაველი დიდად სადიდებელი პოეტი-კი არ არის, არამედ უბრალო ეტნოგრაფია, ან ამის მსგავსი ერთი ჩურჩუკი რამ არა-მკითხველ მოამბე.

ჩვენ რუსთაველის სახელი მეტის-მეტად დიდ-სახელად მიგვაჩნია და მოგვიტევონ, რომ მის სახელს და დიდებას ადვილად ვერავის დავუთმოთ.

რა მიზეზია, რომ კრიტიკა არა გვაქვს.

ჩვენს განათლებულს საზოგადოებაში ხშირად ისნის გულის-ტყვილი, რომ ჩვენს ლიტერატურას კრიტიკა აკლიაო. მართალიც არის,—ეს დიდი და ფრიალ დიდი დანაკლისია. ლიტერატურა, თავისი ფართო მნიშვნელობით, გონების ნაჭირახულევი ხვავია, საცა წმინდა ხორბალიც არის და ბალახ-ბულახის თესლიცა. რაც ცხავია ხვავისათვის, ისიც კრიტიკაა ლიტერატურისათვის. ამ ნაკლის მიზეზად ზოგი იმას ამბობს, ჩვენი ლიტერატურა კრიტიკისათვის მეტად ცოტას საზღოს იძლევაო; ჯერ ხვავი ჩვენს ლიტერატურისა იმოდენა არ არის, რომ ღირდეს კაცმა კრიტიკის ცხავში გაატაროს და წმინდა ხორბალი ბალახ-ბულახისაგან გამოარკვიოსო. ამ თქმას დიდი საბუთი არ მიუძღვის: ცოტაა, თუ ბევრი, მაინც გარჩევა უნდა და გარკვევა. ამიტომაც სხვები ამბობენ, მართო სიცოტავე ლიტერატურისა ჯერ კიდევ მიზეზი არ არის, რომ კრიტიკა თავს არ იჩენსო; აქ რიცხვს იმოდენად მნიშვნელობა არა აქვს, რამოდენადაც თვით ღირსებას, ესე იგი, ლიტერატურის შინაარს-საო და აი ამ მხრით მეტად ხელ-მოკლეა ჩვენი ლიტერატურა და კრიტიკას ამიტომაც ჩვენს ლიტერატურაში ჯერ არავითარი საქმე და სარბიელი არა აქვსო.

არც ამისთანა თქმა იმართლებს თავს იმ კაცის წინაშე, ვინც პარიჟის ყავახანის სიბრძნით კი არ დაჰკვირვებია ჩვენს ლიტერატურას, არამედ გამჭრიახის გონების თვალთა, რომელიც ცოდნითა, სწავლით და მეცნიერებით გაწურთვნილია და გაწმენდილი ხედვისა და ჩხრეკისათვის. ჩვენ არას ვიტყვით ჩვენს ძველს ლიტერატურაზედ, რომელსაც ასეთის სიუხვით ასხივოსნებს „ვეფხვის-ტყაოსანი“, —ეს უძირო მორევი, ზღვა აზრისა და გრძნობისა; ჩვენ არას ვიტყვით არც დავით გურამიშვილზედ, რომლის დიდაქტიური პოეზია პირს არ შეირცხვენს თუნდ ლუკრეციის, ვირგილიის და ჰორაციოს დიდაქტიურ პოეზიას დაუყენეთ პირის-პირ და რომლის სარწმუნოებრივი ღაღადება დავით წინასწარმეტყველის ფსალმუნების სიმალღემდეთ ასული. არას ვიტყვით მეფე ვახტანგ VI-ზე, არჩილ მეფეზე, თეიმურაზ I-სა და II-ზედ, რომელთაც, ნამეტნავად პირველს ორს, ვერავენ ვერ დასწამებს სიმჩატეს აზრებისას და გრძნობისას და რომელნიც მოელიან გონება-მახვილს კრიტიკოსს, რომ თავისი მიუწყონ და სამართლიანის შარავანდედით მოჰრთონ მათი ღირს შესანიშნავი გონებრივი ღვაწლი.

საკმაოა გავიხსენოთ ამ მეცხრამეტე საუკუნის ჩვენი პოეზია და მისნი წარჩინებულნი წარმომადგენელნი, თ. ალ. ჭავჭავაძედამ დაწყობილი ღღევანდელ მწერლებამდე, და მაშინ აშკარად დავინახავთ, რომ კრიტიკის უქონლობა ჩვენის ლიტერატურის

უშინაარსობას კი არ უნდა დაჰბრალდეს, არამედ ჩვენს ქონდრის-კაცობას, რომელიც იმოღენად უძლოურია, იმოღენად უღონოა, რომ ვერც ჩვენის ლიტერატურის სიღრმისათვის გონების თვალი ჩაუწვდენია და ვერც ჩვენის პოეზიის სიმაღლისათვის თვალი გაუსწორებია. ამ საგანზედ არა ერთხელ დაგვჭირდება კიდევ ლაპარაკი და ვეცდებით, ჩვენის შეძლებისამებრ, ეს მიზეზი ჩვენის უძლურობისა და უღონობისა უფრო ვრცლად გამოვიძიოთ.

კრიტიკის უქონლობა ჩვენში არ უნდა მიეწეროს უშინაარსობას ჩვენის ლიტერატურისას საერთოდ და პოეზიისას საკუთრად. უშინაარსობა ჩვენის ლიტერატურისა აშკარა ტყუილია. ვინც ამბრალსასდებს, იგი უმართლოდ ექცევა ჩვენს ნაწარმოებს და ნაღვაწლს გონებისას და გულისას და ეს მოსდის ან უვიცობით, ან განგებ, რომ კრიტიკის უქონლობის სირცხვილი თავის თავს მოაშოროს და სხვას გადააბრალოს. ჩვენ, რასაკვირველია, ვერ ვიტყვით, რომ ბევრი რამ ჯერ კიდევ სანატრელი არ იყოს ჩვენის ლიტერატურისათვის საზოგადოდ და პოეზიისათვის ცალკედ, მაგრამ ისიც, რაცა გვაქვს ჩვენ დღეს, ღირს-შესანიშნავი განძია და მრავალ გვარად გამოსაყენი და სახმარი ქეშმარტის კრიტიკისათვის. ამას ყველა გვიმოწმებს, ვისაც კი საკუთარის თვალთ ჩაუხედნია ჩვენს ლიტერატურაში და არა სხვის შთაგონებით, სხვის ჩაძახვითა. მაშასადამე, თუ კრიტიკას დღეს ჩვენში ფეხი არ აუდგამს, ამისი მი-

ზეზი სულ სხვა უნდა იყოს და არა იგი, რასაც იძახიან ზოგნი იმისათვის, რომ ჩვენს ლიტერატურას ამაო თავმოწონებით უკადრისობენ და ჰთაკილობენ, როგორც მითამ და ბაღღებისათვის სათამაშოს ჰთაკილობს დავაჟკაცებული კაცი და ზოგნი იმისათვის, რომ საკუთარს უღონობას ნიღაბი ჩამოათარონ, ბრალი თვით აიცილონ და თვით ლიტერატურას დასდვან.

ზემოთ ჩვენ კრიტიკის უქონლობის ბრალი თვითონ ჩვენს საკუთარს უძლურებას და უღონობას მივაწერეთ და აი რა საბუთი მიგვიძღვის. ჩვენი ლიტერატურა საერთოდ და პოეზია ცალკედ ჯერ ხელ-უხლებელი განძია. არც ერთს უცხო ქვეყნის მეცნიერს, რომელსაც ჩვენს თვალში სახელი და აბრუ აქვს, მისთვის ჯერ ხელიც არ მიუკარებია, არავის ამ მხრით თავისი აზრი არ გამოუთქვამს, თავისი ბეჭედი არ დაუსვამს. მაშასადამე, ჩვენს ლიტერატურაზე მზა-მზარეულს აზრს ვერ ამოიკითხავთ ვერც წიგნებში და ვერც გაზეთებში. ამ საგანზედ ერთს სიტყვასაც ვერ იპოვით ვერსად. ეს გარემოება იძულებულ ჰყოფს ყოველს ჩვენგანს, ვისაც-კი მოუწადინია ჩვენის ლიტერატურის კრიტიკა, თავისი საკუთარის ჰკუთ, საკუთარის ცოდნით, საკუთარის მსჯელობით შეუდგეს კრიტიკის რთულს და მძიმე საქმესა, რომ თავისი საკუთარი განაჩენი დაადგინოს. ჩვენი უბედურებაც სწორედ ამ იძულებადია. რას იზამთ? ფეხს ვერ გასძრავთ, თუ საკუ-

თარის ტენის ძაფები არ ამოქმედეთ, თუ საკუთარი გრძნობა და ჭკუა არ წაიმძღვარეთ, თუ საკუთარი მსჯელობა არ იქონიეთ!... ჩვენი ეგრედ წოდებული „ინტელიგენცია“ მეტად სუსტია ამ თვითმოქმედებისათვის. ჩვენნი „სწავლულნი, განათლებულნი“ დარვინის თეორიას ზედმიწევნით გაცოდინებენ, ჰეგელის ესტეტიკას, ლესინგისა და ტენის ფილოსოფიას ხელოვნებისას თავისი ხელისგულისავეთ გადაგიშლიან; შექსპირზედ, გეტეზედ, ბაირონზედ და თუნდა ჰომეროსზედაც, რომელნიც, — ჩვენში-კი ითქვას, — ათასში ერთს არ წაუკითხავს, თუნდა მთელს უზარ-მაზარ წიგნებს დასწერენ და იქნება ისეთი სასწაულიც მოხდეს, რომ წასაკითხად ღირსი წიგნებიც დასწერონ, და ერთს პაწია ლექს-კი ჩვენის რომელიმე პოეტისას ვერ გაუძღვებიან, როგორც რიგია. ნუ გაიკვირვებთ, რომ ეს ასეა. პატარა რომ ჩაუფიქრდეს კაცი ამ საოცარს ამბავს, მიზეზს მალე მიუხედება.

შექსპირი, გეტე, ბაირონი სხვა მეცნიერთაგან დიდი ხანია გარჩეულია მრავალ გვარად. ამაზედ მრავალი უწყრიათ, მრავალი უთქვამთ. მაშასადამე, ამათზედ ასეთისა თუ ისეთის აზრის შედგენა მეტისმეტად ადვილია და აზრის საბუთის პოვნაც არ არის ძნელი. აქ ყველაფერი, აზრიც და საბუთიც, მზად არის, თქვენ ოღონდ იმოდენა ღონე იქონიეთ, რომ მოჰკრიბოთ, ერთი ერთმანერთს შეუფარდოთ, შეუწონოთ და ყოველივე შეკრებილი,

შეფარდებული და შეწონილი ერთს ძნად შეჰკრათ და ისე მიართვათ მკითხველსა. რა თქმა უნდა. რომ ამასაც ჰკუთ, ცოდნა უნდა და მცირეოდენი ხელოვნებაც, მაგრამ აქ თვით-მოქმედება უფრო ხელისაა, თუ ესე ითქმის, ვიდრე იმ სულიერის ძალ-ღონისა, რომელიც თვითონ ჰქმნის, თვითონ სჯის, თვითონ სწლავს, თვითონ სჭრის და თვითონ ჰკერავს. აქ ყველაფერი უჯრა-უჯრად აწყვია ევროპიის ლიტერატურის სალაროში მზამზარეულად, ოღონდ იმ სალაროში შესვლის ღონე მოიპოვეთ და, რაკი ეს გექნებათ, ხელის გაწვდენის მეტი არა არის-რა საჭირო, რომ უჯრა გამოსწიოთ და, რაცა გსურთ, ის გამოიღოთ.

სულ სხვაა, თუ სურვილი დაგეძრათ ჩვენის მწერლობის თუ მწერლების საკრიტიკოდ. აქ ყველაფერი საკუთარის ჰკუთით უნდა ჰზიდოთ და ყველაფერს საკუთარის გონების შუქი მიაყენოთ. თქვენს გარე აქ ვერას იპოვნით, ვერას იშოვით. აქ სხვა უნარია საჭირო, სხვა გამჰკრიახობა, სხვა ძალ-ღონე. შეიძლება კაცს აუარებელი ცოდნა და სწავლა ჰქონდეს და აქ ერთი ფეხიც ვერ წადგას, თუ ის „სხვა უნარი“ არა ჰმეცის. ის „სხვა უნარი“ იგია, რასაც თვით-მსჯელობას, თავისით მოქმედებას, თავისით სვლას ეძახიან. აი, ჩვენი სისუსტე სწორედ ამ თვით-მსჯელობის, თვით-მოქმედების უქონლობაშია თუ რომელსამე საგანზედ ჩვენებურს „ინტელიგენტს“ სხვისის აზრისათვის ყური არ მოუყრავს, თუ რო-

მელსამე საგანზე სხვა უცხო ენის წიგნებსა და გაზეთებში აზრი არ ამოუკითხავს, ის საგანი იმისათვის ყოვლად ბნელია და იმ საგნისათვის იგი ყოვლად მუნჯია: ვერას იტყვის, იმიტომ რომ თვით-მსჯელობას, თავისის გონებით გაძლილას იგი ჩვეულ არ არის. რამდენი სასაცილო მაგალითია თვითონ ჩვენს ლიტერატურაში, რომ საზოგადო თეორიის გულ-მხურვალე მქადაგებელს ვერ ეცნოს ცალკე მაგალითი ამავე თეორიისა და, რასაც ზოგადად, თეორიით ამტკიცებდეს თავ-გამოდებით და მხურვალე-ბით, იმას იმავე თავ-გამოდებით უარ-ჰყოფდეს ცალკე მაგალითში. რათა? იმიტომ-რომ ამ ცალკე მაგალითს ქვეშ არა ჰქონია წარწერილი, ამა-და-ამა მოძღვრებისააო და თვითონაც მოძღვარს იმოდენა თვით-მსჯელობა არა ჰქონია, რომ თავისავე მოძღვრების ერთი მაგალითთაგანი საქმეში ეცნო.

თვით-მსჯელობა, თვით-მხედველობა გონებრივი უმაღლესი წერტილია ადამიანის განვითარებისა და წარმატებისა. შესაძლოა, კაცს მრავალი ცოდნა ჰქონდეს და ის უნარი-კი, რომელიც თავისით კრასა და კერვას მოასწავებს გონების საქმეში, არ გახსნოდეს, არ გაშლოდეს სამოქმედოდ. ამ გვარის მშრალის და უქმის გონების კაცი სახელოვანმა გეტემ დაგვიხატა თავის ფაუსტში. ფაუსტში რომ გამოყვანილია ეაგნერი, სწორედ ზედ გამოჰრილი სახეა იმგვარის კაცებისა, რომელთაც ცოდნა აქვთ და საკუთარის ჰკუთთ ტარების უნარი-კი ღმერთს, თუ

ნბედს, იმათთვის არ მიუმაღლებია. უ გაგვიწყრებინ, თუ ვიტყვით, რომ ჩვენს ინტელიგენციას სწორედ ეგ უნარი თვით მსჯელობისა, თვით მხედველობისა არა აქვს გახსნილი და გადაშლილი. ეგ ნაკლია მიზეზი, რომ ჩვენს საკუთარს საქმეში, ჩვენს საკუთარს ავ-კარგიანობაში ვერაფერი გაგვიგნია, თავი და ბოლო ერთმანეთზედ ვერ გადაგვიბამს. ეგ არის მიზეზი, რომ ჩვენ ჩვენი კრიტიკა არა გვაქვს არა რომელიმე საგნისა საზოგადოდ და ლიტერატურისა საკუთრად. ჩვენ იმედს არა ვკარგავთ, რომ ეგ კრიტიკა ჩვენც გვეღირსება ოდესმე და მაგის მოვლენა, ვითა შვილი თვით-მსჯელობისა, ჩვენის სულიერ ძალონის აღმატების და განდიდების ნიშანი იქმნება.

1887

ახალის ღრამების ზამო.

ამ სეზონში ჩვენს ქართულს თეატრს თითქო კარგი ამინდი დაუდგა. საკმაოდ შესანიშნავი ამბავია, რომ ჩვენმა ღარიბმა სცენამ რამდენიმე ახალი პიესა მოიპოვა და ჩვენმა სათეატრო დასმა ეს ახალი პიესები ითამაშა. ამ ახლებში, სხვათა შორის, ორმა ღრამამ მიიზიდა უფრო მეტი ყურადღება და არ ითქმის, რომ საზოგადოებას ამ ღრამების ნახვა და მოსმენა სასიამოვნოდ არ დარჩენოდეს. ერთი ღრამა „მტარვალია“ და მეორე „ქართულის დედა“; 9-ს დეკემბერს წარმოდენილი ჩვენის ნიჟიერ არტისტის ქალის ბ.ნ. გაბუნია-ცაგარლის საბენეფისოდ.

ორივე ზემო დასახელებული ღრამა ისტორიულია. ხოლო იმ საბუთით კი არა, რომ თვალ-წინ გაგვიტაროს ან ისტორიული კაცი ვინმე თავის ავ-კარგიანობითა, ან თვითონ ცხოვრება, კერძო თუ საზოგადოებური, რომელისამე წარსულის დროსი და ეპოქისა; გვაჩვენოს, რა აზრი, რა გულისტკივილი, რა სწრაფვა სულისა, რა გონება-გახსნილობა, რა ზნე-ჩვეულება ხელთ ჰქონია მაშინდელობას კერძო ცხოვრების თუ საზოგადოებურის ასე თუ ისე წასამართავად. არც „მტარვალი“, არც „ქართულის დედა“, არც ერთი იმისთანას სახეს ადამიანისას, თუ ცხოვრებისას, არ გვიხატავს, რომ

მნახველმა სთქვას: აი, ამ დროს რა შესძლება, რა კაცები შეუქმნია, რა ავ-კარგიანობა, მეტ-ნაკლებობა ჰქონია; აი, მაშინდელი კაცი, რა აზრით, რა ფიქრით, რა გრძნობით, რა ძლიერებით თუ უძლურებით შეჰბმია თავის საკუთარს თუ საქვეყნო საქმეს და რა ზნე-ჩვეულებას უტარებია დროთა ვითარების გზაზე.

ვიმეორებთ, არც ერთს ხსენებულს დრამაში ამას ვერა ვხედავთ და უამისოდ ერთიც და მეორეც წარმოგვიდგენს მარტო წარსულის ამბავს, ავტორისაგან მოგონილს და მასზე აშენებულს ადამიანთა ერთმანეთზე ისეთს დამოკიდებულებას, რომელიც ყოველს დროს და ჟამს, ყოველს ეპოქას ერთნაირად მიეჩემა. აქ ისტორიული მარტო ის არის, რომ ავტორები გვეუბნებიან: საქართველოს თავს წამოსდგომია მტერი და ყოველგან მუსრს ავლებსო. ეს მტრისაგან ჟღერა-მუსრვა დღეს ჩვენთვის კარგა ხნის წარსულია და ის დრამები ამით თუ არიან ისტორიულნი, თორემ სხვა თვისება მართლა ისტორიულისა, ჩვენის ფიქრით, არ მოეპოვება არც ერთს მათგანს.

ჩვენ წუნად არა ვსდებთ ავტორებს, რომ დრამის ამბავი, არაკი (фабула) მოგონილია მათ მიერ. დრამატურგი ისტორიკოსი ხომ არ არის, რომ ისტორია გვასწავლოს, ისტორიული ქრონიკა გვიწეროს. დეე თუნდ ამბავი, არაკი დრამისა თავის საკუთარს ფანტაზიით შეჰქმნას, ხოლო თუ ჰსურს

ისტორიული ღირსება მიანიჭოს თავის ღრამას, უსათუოდ მოვალეა სული და გული ეპოქისა იმ აბავში ჩანასკვოს, ჩაჰსახოს და ღრამის სვლაში გადაგვიხსნას, გადაგვიშალოს, საგრძნობელად და დასანახად.

ამისთანა ღრამის დამწერს წინ უნდა უძღოდეს დიდი ცოდნა ისტორიისა, დიდი გონება-გახსნილობა, დიდი განათლება, ღვივ მიმადლებულ ნიჭის გარდა და, ჩვენი ფიქრით, ამაოდ ირჯებიან ისინი, ვინც ამისთანა ღრამის დაწერას მოუშადებლად და, მაშასადამე, კადნიერად ეტანებიან. ერთობ ღრამის შექმნა დიდად ძნელი რამ არის, იმიტომ რომ ღრამა სულისა და გულის ცხოვრებაა, სულისა და გულის დიდს ძვრაზეა ასაგებელი და ასაშენებელი. მეტის-მეტი მჭრელი, მეტის-მეტი მხილავი ნიჭი უნდა, მეტის-მეტი ნათელი გონება, რომ კაცი მისწვდეს, შუქი რამ მიჰფინოს იმ საოცარს, იმ უცნაურს საიდუმლოებას, რომელსაც ადამიანის სულისა და გულის ძვრა ჰქვია და რომელიც იმოდენად უფრო დიდ საიდუმლოებად გვევლინება, რამოდენადაც უფრო ახლო მიუვალთ. ამიტომაც ღრამის შექმნა ყველა სხვა გვარ პოეტურ თხზულებაზე გაცილებით ძნელია და ყველა მწერალი—თუნდ ნიჭიერიც—ვერა ჰბედავს ხელი შეჰმართოს.

ჩვენში ეს საქმე მეტად ადვილად არის მიჩნეული. ოღონდ თხზულება მონოლოგებით და დიალოგებით იყოს დაწერილი, სცენებად და მოქმედე-

ბად დაყოფილი, შაკ ორიოდე ალაგას ქალისა თუ
კაცის სიკვდილიც ჩაკერებულ იქმნას და ავტორს
არ უჭირდება სთქვას „დრამა არისო“ და ამ სახელით
მოედანზე გამოიტანოს. ის-კი ავიწყდებათ, რომ გა-
რეგანი სახე დრამისა ვერა დროს ვერ დაჰფარავს
შინაგანის ცალიერობას, ფუქსავატოს, არარაობას.
აკი ვამბობთ, დრამა უსათუოდ სულისა და გულის
უდიდეს ძვრაზე უნდა იყოს აგებული და აშენებუ-
ლი და ეს უდიდესი ძვრა სულისა და გულისა ერ-
თად-ერთი საგანია დრამისა, ერთად ერთი ბუნებაა
მისი. ამით იცნობება იგი დრამად. სხვა საწყაო არა
აქვს და არც სხვა მიზეზი არსებობისა. სასურველიც,
ამ აუცილებელს მოთხოვნილებას დრამისას დაუ-
კვირდნენ ისინი, ვისაც დრამის დაწერა ჰსურს და
ამ მოთხოვნილებას შეუწონონ თავიანთი ძალ-ღონე,
ვიდრე ხელში კალამს აიღებენ.

ამ მხრით რომ შევხედოთ, ამ მხრით რომ თვა-
ლი გავუბნოთ ხსენებულ დრამებს,—რა თქმაუნდა
—ვერც ერთი თავს ვერ გაიმართლებს, ვერც ერთი
ვერ შეირჩენს ამაოდ დაჩემებულ დრამის სახელსა.
ორსავ საგნადა აქვს მამულის-შვილობა და ვაჟკაცობა
ქართველობისა და არც ერთს მამულის-შვილობა და
ვაჟკაცობა სადრამო განსაცდელში არ ჩაუგდია, რომ
გრძნობათა ჭიდილმა გვაჩვენოს, რა ქარ-ტეხილში
ჩავარდნილა ამ გრძნობათა მქონებელი კაცი, რა
წვა-დგვა გამოუვლია და ამ განსაცდელიან ქარ-ტეხი-
ლიდამ როგორ გაუტანია თავი გამარჯვებულ გრძნო-

ბას. არც ერთს დრამაში სული და გული ადამიანისა თავისით არა მოქმედობს, თვისდა ბუნებისამებრ არ იშლება, არ იხსნება მოქმედებაში. თვითონ ავტორები მოქმედთა პირით გვეუბნებიან, ეს ასეა, ეს ისეაო, მაშინ როდესაც ამაებს ჩვენ თვითონ უნდა ვხედავდეთ, ჩვენ თვითონ უნდა ვგრძნობულობდეთ საქმითა და არა ავტორების სიტყვითა. კაცი თუ ქალი თავიანთ ავ-კარგიანობას თვითონვე მოგვითხრობენ—მე ასეთი და ისეთი ვარო და თავიანთ ასეთ-ისეთობას ან სულ არ გვაჩვენებენ საქმითა, ან ძალიან იშვიათად, ისიც მეტის-შემეტად მკრთალად და გაკვრივით, თითქო დრამისთვის ამისთანები მეტი ბარგი იყოს.

ეს ამისთანა ქცევა მოქმედთა პირთა, მათ მიერ ბაქიაობას უფრო ჰგავს, ვიდრე ხასიათების გამოხსნას და გამოშლას და ისე უამრად და საწყენად მოქმედობს მაყურებელზე, როგორც ცუდ-უბრალო კვებნა, თავის თავის ქება და წინ დაუხედავი ფართი-ფურთოა ქარაფშუტა კაცისა. ჭეშმარიტი, მართალი გრძნობა ყბედი როდია, პირიქით, იმოდენად თავ-დაჭერილია, იმოდენად სიტყვა-ძვირია, რამოდენადაც უფრო ძლიერია და—თუ გნებავთ—ამ სიტყვა-ძვირობაშია იმისი მიმზიდველი ღირსებაცა, იმისი გულ-საწვდენი ზედმოქმედებაცა მაყურებელზე. არც ერთს ავტორს ზემოხსენებულ ღრამებისას ამ მხრით არა აქვს მიქცეული საკმაო ყურადღება და მათ მიერ სცენაზე გამოყვანილი კაცი თუ ქა-

ლი შუბლზე მიკრულ ბილეთებით გამოდიან—აი ეს ამისთანა კაცია და ეს ამისთანაო. ავტორის მოწმობა შესაძლოა ამ შემთხვევაში ვინმემ იწამოს, ხოლო ამისთანა მოწმობა და დრაპა ერთმანეთზე მეტად შორი-შორია, შუა დიდი ზღვარი უდევთ და ერთმანეთში გარევა ამაებისა გაუწურთვენელ გრძნობას თუ ეპატება და შეენდობა, თორემ სხვას არა-რას.

გარდა იმისა, რომ ამ ორსავე დრამას ერთი და იგივე საგანი აქვთ—მამულის-შვილობა და ვაჟ-კაცობა ქართველებისა—სხვა ყველაფერშიაც საოცარს მსგავსებას წარმოადგენენ, თუმცა შიგა და შიგ ცოტაოდნად განსხვავებულსა. „მტარვალშიაც“ და „ქართველის დედაშიაც“ მამულის-შვილობის და ვაჟ-კაცობის მომასწავებელნი შვილები არიან და შვილების ქვეყნისათვის გამწირავნი მათი მშობლები. განსხვავება მარტო იმაშია, რომ ერთში მამა იმეტებს ქვეყნისათვის შვილებს და მეორეში—დედა. ორსავეში დრამის ნასკვად, ანუ, უკედ ვსთქვათ, მცირეოდენი ცდა ავტორებისა დრამის ნასკვის გამოსანასკვად, ერთი და იგივე ქსელია გაბმული, სახელდობრ, სიყვარული, რომელსაც ერთი მამულის-შვილთაგანი ჰგრძნობს მტრის ქალის მიმართ და მტრის ქალი—მამულის-შვილის მიმართ. განსხვავება იმაშია, რომ ერთგან ქალი, ერთ დროს ქართველად ყოფილი, შვილად აყვანილია და გაზდილი, თუმცა მერე საცოლოდაც ნიშანში ამოღებული გამზდელი-საგან და მეორეში-კი ღვიძლი შვილია. ორსავე დრა-

მაში—რა თქმა უნდა—მტერნი კაცის მკამელნი არიან, ქართველების სისხლის მსმელნი, ყოველს ადამიანობაზე ხელ-აღებულნი და ქართველები-კი—ყოველის ადამიანობით სრულნი.

ასე ყოვლად მხეცობა მტრისა, ყოვლადვე სისრულე და სავსება ქართველებისა ბავშვური წადილია კაცმა თავი მოაწონოს მაყურებელსა. ბუნება ადამიანისა—ქართველია თუ გარმიანელი—ავ-კარგიანობით არის სავსე და ქვეყანაზე არ არის იმისთანა ერი, რომ მიწყული ჰქონდეს ან მარტო კარგი, ან მარტო ავი. ავი და კარგი ყველგან არის და, ვისაც ეს ავიწყდება, ის დიდ მანძილს ვერ გაიზბენს მწერლობაში. თუნდ ეგეც არ იყოს, თვითონ ცალკე, თვითვეულ ადამიანის ბუნების ავ-კარგიანობაშია იგი მოძრაობა სულისა და გულისა, რომელიც დრამას საგნად აქვს და რომლის ძვალ-წინ ცხოვლად წარმოდგენა ასე თუ ისე არყევს ხოლმე მაყურებელს და მთელს აგებულებას შეუძრავს ან სიხარულით, ან მწუხარებით, ან სიყვარულით, ამ მძულვარებით.

ჩვენ კარგნი ვართ, ისინი-კი მხეცები და აფთრები არიანო. ეს გრძნობის ჭეშმარიტს გზაზე დაყენება-კი არ არის, გრძნობის წაწყმედაა, გაყალბება, დაბრმავება, ეგ ცეცხლია ჩალაში გაჩენილი, რომელიც აპრილების უმაღლეს ჩაქრება და ხელში მარტო ფერფლი გვრჩება და ჰაერში—ნატისუსალი. ყალბად და, მაშასადამე, უქმად აპრილებულ გრძნო-

ბაზე უსაძაგლესი არა არის-რა ქვეყანაზე და მით უფრო მოსარიდებელია, რომ წამტყუებელია, მაცდურია ყოველ გაუწურთნავ და გონება-გაუხსნელ კაცისათვის.

რა თქმა უნდა, რომ ორსავ დრამაში ქართველებს გააქვთ გამარჯვების ბურთი მოედნიდამ. ერთსაცა და მეორეშიაც მოსეული მტერი არის დამარცხებული და გამარჯვებას გადაჩვეული ეხლანდელი ქართველი, ამას რომ ჰხედავს, აღტაცებაში მოდის. მართლა რომ ვსთქვათ, სწორედ ამ ავტორებისაგან შეთხზულს გამარჯვებაში უნდა ვეძიოთ მიზეზი ტაშის ცემისა წარმოდგენის დროს და არა თვითონ დრამების ღირსებაში. ეს ამისთანა აღტაცება ისე ჰგავს ჭეშმარიტს აღტაცებას, როგორც მართალი სიცილი იმ სიცილს, რომელსაც კაცი კაცს ღიტი-ნით განგებ მოჰგვრის ხოლმე მაშინაც, როცა კაცს სულაც არ ეუცინება, როცა სასაცილო არა არის-რა. ესეთი ფესვ-გაუდგმული, გულთ-ჩაურჩენელი, ესეთი ტყუილი აღტაცება გროშადაც არა ღირს და უფრო მავნებელია, ვიდრე მარგებელი, თუმცა წამცდენია-კი იმისათვის, ვისაც არ ეთაკილება ადვილად მომკოს ის, რაც არ უხნავს და არ უთესნია. აქ გრძნობის აღფრთოვანება-კი არ არის, რომ ადამიანი თავის ადგილიდამ მისძრან-მოსძრას სამოქმედოდ, აქედ-იქით მიახედოს ფხიზელის თვალთ, გული ჭეშმარიტის ცრემლით აუტაროს, ან ყოველ მომქმედის სიხარულით, სიყვარულით გაუძლიეროს,

გაუღონიეროს. აქ მარტო უქმი აპრილებია ყალბის გრძნობისა, უღონო, უთავბოლო და ხან-მოკლე. აქ ახოვანი ძაბილი-კი არ არის სულთა ბრძვისა, გულის ჭიდილისა, არამედ წრიპინია, წუწუნია ცუდ-უბრალო მტირალასი. ორსავე დრამას ის ერთ-გვარი და ერთ-სახის ნაკლულევანება აქვს, რომ გაანგარიშებულია გარეგან ზიზილ-პიპილებით კაცს თავი მოაწონოს ჯა ტაშის ცემა გამოიწვიოს.

ეს მით უფრო სამწუხაროა შესახებ ცაგარლისა, რომ იგი ცნობილი მწერალია. ავტორი „ქართვლის დედისა“ დღეს აქამომდე გვაჩუქებდა ხოლმე პიესებს, ცოცხლად ამოღებულს აწმყოფის ცხოვრებლად. ამ პიესებს საგნადა ჰქონდა სურათები დღევანდელის ცხოვრებისა და ამ გზაზედ ბ-ნს ცაგარელს ჩვენში ჯერ წინ ვერავენ წასწრებია. აქ ბ-ნ ცაგარელს უცილობელი სახელი აქვს მოპოვებული და, კოტად თუ ბევრად, ღირსეულადაც. ჩვენდა სამწუხაროდ, ვერ ვიტყვით, რომ მისმა დრამამ „ქართვლის დედამ“ ამ სახელს შეჰმატოს რამ.

არ ვიცით, — რამოდენად ჰგავს ეს დრამა მის პირველს დედანს, საიდანაც ავტორს იგი აუღია და გადმოუკეთებია, ხოლო თვითონ გადმოკეთებულზე-კი ვიტყვით, რომ მთელს ოთხს მოქმედებაში, ჩვენის ფიქრით, დრამა თითქმის არსად არის. თვით „დედა“, თავი და თავი მოქმედი დრამისა, ისეა გამოსახული, თითქო მეტ-ხორცია დრამისაო და სრულადაც გამოკლებულ რომ იყოს, პიესას თა-

თქმის არა დააკლდება-რა. ამასთან ეს „ქართველის დედა“ რაღაც უგრძნობელი და გულ-ქვევი რამ არის. დედა-შვილურს გრძნობას, აგრე მოსალოდნელს, აგრე სასურველსა და საპატიოს, მის გულში არავითარი ადგილი არ უჭირავს. ამიტომაც მის მიერ შვილთა მამულისათვის გაწირვას არაუფერი ფასი არა აქვს. გაწირვა მაშინ არის დიდ-სულოვნობის საქმე, როცა გამწირველი თვითონ დიდს რასმე ჰკარგავს ამით, როცა ეხედავთ, რომ ამ გაწირვამ გულში ერთი უმთავრესი ძარღვი ჩასწყვიტა გამწირველსა, ერთი დიდი რამ დააკლო, ძნელად გასაწირი, ძნელად გასამეტებელი, ძნელად დასათმობი ადამიანისაგან. ამ შემთხვევაში გულთა ჭიდილი დედისა უნდა გამართულიყო დედა-შვილურ და მამულის-შვილურ სიყვარულისა გამო, რომელნიც ამ დრამაში ერთმანეთს შეჭხდნენ ისე, რომ ან ერთი უნდა გაიწიროს, ან მეორე. ორივე სიყვარული კანონიერია, ბუნებურია და მით ორივე დიდს გრძნობას წარმოადგენს ადამიანის ბუნებაში, ძნელად გასაწირს, ძნელად გასამეტებელს და, რამოდენად ან ერთი, ან მეორე, ძნელად გასაწირია, ძნელად გასამეტებელი, იმოდენად თვით განწირვა დიდია, საპატიო და სახლოვანი.

„ქართველის დედა“ ამ შემთხვევაში ავტორმა დაგვიყენა იმ სადრამო განსაცდელს გარედ, საცა ძლიერს გრძნობას დედა-შვილურ სიყვარულისას წინ წარმოუდგა, თუ არ მეტი, არა ნაკლებ ძლიერი

გრძნობა მამულის შვილურ სიყვარულისა და ეუბნება: იქ შვილის დედა უნდა დაჩუმდეს, უნდა გაიწიროს, საცა ქართვლის დედა უნდა ჰლაპარაკობდეს და მოქმედებდეს... მე ამას ვითხოვ და, აბა, რას იტყვი, მე თუ შენ? ორში რომელს პრჩეობო? აი, განსაცდელიც ორთავ გრძნობისა აქ, ამ საკითხავშია, ამის პასუხშია. ხოლო ავტორს არ მოუწონებია გმირი ქალი დრამისა ამ ორ დიდთა გრძნობათა ქართველის ქვეშ გაეტარებინა ჩვენ თვალწინ და ამ გრძნობათა ჭიდილში ეჩვენებინა დიდ-სულოვნობა და ადამიანობა დედისა. დედა სცენაზე შემოდის წინადავად გადაწყვეტილის აზრით და გვარწმუნებს, რომ მე ჩემის ქვეყნისათვის გავზარდვ ჩემი ხუთი შვილი, საქართველოსათვის ვაწოვე ჩემი ძუძუ და სხვა არაფერი აინუნში აღარ მოსდის, თითქო დედა-შვილური სიყვარული ისე ცოტა რამ იყოს, რომ უომრად, უბრძოლველად ლაჩარსავით დაჰნებდეს, თუნდ იმისთანა დიდ-პატიოსანსა და დიდ-მშვენიერს გრძნობას, როგორიც მამულის-შვილური სიყვარულია.

არც ის მოქმედობს მაყურებელზე სასიამოვნოდ, რომ „დედა“, საცა გინდა და არ გინდა, წამ და უწუმ გაიძახის—მე ჩემი შვილები ჩემის მამულისათვის გამიზრდიაო. ერთხელ ამისი თქმაც მეტია, იმიტომ რომ ეგ უნდა გვაუწყოს მისმა მოქმედებამ, მისმა საქმემ და არა მისმა სიტყვამ, რომელიც ამ შემთხვევაში უფრო ბაქიაო-

ბას მოასწავებს, ვიდრე საქმესა. ხოლო რამდენჯერმე განმეორება ამისი ყოვლად შეუწყნარებელია და დედის მიერ წამ და უწუმ ამისი თქმა ისე მოქმედობს მსმენელზე, თითქო გვამუნათებს და გვაყვდრის, რომ ჩვენთვის ამისთანა სიკეთე გაუწევია. დამუნათებული, წაყვდრებული კეთილი, ჩვენის ფიქრით, ბოროტზე უარესია და უმძიმესი ასატანად.

სხვა დანარჩენნი მომქმედნი არასფერს გულის საგრძნობელს არას წარმოადგენენ. ხუთს მამულისათვის გაწირულს შვილს პირველ მოქმედებიდამვე კაცი უგულოდ ადევნებს გულის-ყურსა. ამიტომ, რომ წინაღვე ვიცით, ვის რა კაცობის ბილეთი აკრავს შუბლზე ავტორისაგან. შემოდიან თუ არა ხუთნივ ერთად სცენაზე, ჯერ დედა ქებულობს თავს იმითი, რომ ჰა, იცოდეთ მამულისათვის გაგზარდეთო და მერე შვილები მოგვითხრობენ, ვის რა კაცობა დააწერა შუბლზე ავტორმა წინაღვე. ხოლო ერთი ვახტანგია, უმცროსი შვილი, რომელსაც უფროსმა ძმამ ჯაშუშობა დაავალა, წადი, შეეტყუე მტერსა და იმათი ამბავი გვიზიდეთ. ყმაწვილი კაცი ამისთანა ხელობას ჰთაკილობს და არა ჰნდომობს. დედა უჯავრდება, ბოდიშს ახდევინებს ურჩობისათვის და ისიც ჰნებდება წილად ხდომილს ბედსა. ეს სცენა ცოტა რამ გულ-მოსახვედრია, ცოტა რამ საგრძნობელი, ხოლო მეტად ხელ-დახელ გატარებულია. ჩვენის ფიქრით, მეტი არ იქნებოდა, რომ ამ მართლა და ვაჟკაცისათვის სათაკილო ხელობის

ავ-კარგიანობაზე ცოტა დიდხანს შეეჩერებინა ავ-ტორს ყურადღება მაყურებლისა და დაენახვებინა — რა აუცილებელმა გაჭირებამ, რა სხვა, უმაღლესმა გრძნობამ გააწირვინა ან დედას, ან შვილს ნამუსი ვაჟკაცობისა. მაშინ ჩვენც ხელში საწყაო გვექნებოდა იმის გამოსარკვევად, თუ — რა მსხვერპლი მოიტანა ან დედამ, რომ ვაჟკაცისათვის უკადრისი საქმე აკისრა შვალსა, ან შვილმა, რომ სათაილო კისრად იღვა და დედის ბძანებას დაუდუმდა.

უამისობაა მიზეზი, რომ მაყურებელს ვერ გამოურკვევია — რა აწუხებს და ჰქენჯნის ვახტანგსა, როცა იგი მტრის ბანაკშია და ხელში დაჭრილი გამოდის სცენაზე. იგი ჰკენესის, ოხრავს, მტკივნეულობს, რაღასაცა სწუხს და ვაობს და ვერავის-კი გამოუცვნია მისი ტკივილი გულისა. მაყურებელს ჯერა ჰგონია, უსათუოდ ის აწუხებს, რომ იგი მტრის ბანაკში ჯაშუშობას უნდება, როცა მისი ძმები და მახლობელნი მტერს ებრძვიან გულ და გულ. მერე, როცა უსუფ-ფაშის ქალი გამოდის სცენაზე და ვახტანგს შეეყრება, მარტო მაშინ ვტყუობილობთ, რომ ამათ ერთმანეთი უყვართ და თითო-ოროლა ფრაზა ვახტანგისა გვაუწყებს, რომ მას ემძიმება საყვარელ ქალთან აღერსი და ნებივრობა მაშინ, როცა მისნი სომხენი ომში იხოცებიან. ხოლო ეს კენესა-ვაება ვახტანგისა ორსავ შემთხვევაში ისე გამოუხსნელი და გამოუშლელია, რომ მაყურე-

ბელი თეატრიდამ გამოდის და მაინც არ იცის, ორში ერთი რომელი აწუხებდა და აკვნესებდა ვახტანგსა.

თუ გაჭირდა, შეიძლება კაცმა სთქვას, რომ ერთად-ერთი სადრამო მდგომარეობა უსუფ-ფაშის ყოფაა, იმიტომ რომ მარტო ამ კაცში ვხედავთ გრძნობათა ცოტაოდენს ჭიდილსა, თვით ღრამის მიმოსვლით მოვლენილსა და არა ავტორისაგან განგებ ჩაკერებულსა. ამ კაცში, მხეცობასთან ერთად, თითქო სახელის მოპოების სურვილსაც ვპოულობთ და მამა-შვილურ სიყვარულსაცა და ამ მხრივ, ცოტად თუ ბევრად, ადამიანად გვესახება თვალ-წინ და აქ თითქო იმის ცდაც არის ავტორის მიერ, რომ ეს სურვილი და მამა-შვილური სიყვარული ერთმანეთს შესჭიდოს. დაღალული გულის-ყური მსმენელისა ამ გაკვრით გამოსახულს ჭიდილზე ცოტაოდნად ფხიზლდება, ჰცოცხლდება. სხვაგან ყველგან, თუნდ ვახტანგისა და უსუფ-ფაშის ქალის ერთმანეთზე დამოკიდებულება რომ ავიღოთ, ან ვახტანგის საწამებლად თავის გამომეტება, ან დედისაგან გაწირვა ვახტანგისა, რომ ნაძრახ სიცოცხლეს, მტრისაგან ჩუქებულს, სახელოვანი სიკვდილი წამებულისა ირჩიოს—ყოველს ამაში წუწუნს მტირალა ადამიანისას უფრო ვხედავთ, ვიდრე აფორიაქებულ გრძნობათა გრიალ-ქროლვას, ვიდრე თავის ბუდიდამ დაძრულ გულის ქარ-ცეცხლსა. ეგ იმიტომ-რომ გული ღრამისა ფუქია და მარტო გარეთი კანი, ნა-

ქუჭი ზედ წარწერებით არის აქრელებული. გული დრამისა უნდა გამოხსნას თითოეულმა სცენამ, თითოეულმა მოქმედმა ისე, როგორც გორგალი დაფის წვერმა და, საცა ეგ გორგალი არ არის, ან ავტორს არ დაუხვევია, იქ ამაოა დაფების ტყუილუბრალო ცოდილობა, წვეა და გრეხა. შინაგანი ძალი დრამისა უნდა გამოამეტყველებდეს გარედ და არა ავტორი შიგ ჩასძახოდეს გარედამ. ჩვენის ავტორების საერთო ნაკლულევანება ეს არის და ეს ისეთი ნაკლულევანებაა, რომ იგი და დრამა ერთმანეთში ვერ მოთავსდება, როგორც ცეცხლი და წყალი.

ერთობ დრამა „ქართლის დედა“, როგორც ხელოვნური თხზულება, ანგარიშში ჩასაგდება არ არის, თუმცა იგი მაყურებელთაგან მოწონებულ იქმნა იმოდენად, რომ ავტორი რომ გამოვიდა, ხელში აიყვანეს და ისე ჩააცილეს კიბეებს. ეს პატივი ბ-ნ ცაგარლისათვის მეტი არ არის, იმიტომ რომ კარგა სამსახური მიუძღვის ჩვენის სცენის წინაშე, და ამ სამსახურისათვის ჩვენც სხვასთან ერთად სიხარულით ტაშს უკრავთ. ხოლო ამ სიხარულის და ტაშის გამოწვევაში „ქართლის დედა“-ს გრძნობა სამართლიანობისა არავეთარს მონაწილეობას არ აკუთვნებს, ჩვენის ფიქრით.

1890 წ.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი

(პატარა ეტიუდი ერთის წერილიდან ამოღებული).

გრ. ორბელიანის თანამედროვე იყო ნ. ბარათაშვილი, რომელმაც თავისი პოეტური მოღვაწეობა დაიწყო ოც და-ათიან წლებში და, ჩვენდა სამწუხაროდ, გაათავა 1845 წ. ესეც უგალობდა სიყვარულს და ტრფიალებას, როგორც ალ. ჭავჭავაძე და გრ. ორბელიანი, ხოლო იმ განსხვავებით, რომ იგი უფრო სულის მშვენიერებას ჰხადიდა ტრფიალობის საგნად, ვიდრე ხორცისას, და ამიტომაც ამბობს იგი:

თვით უკვდავება მშვენიერს სულში მდგომარებს
და მარტო მშვენიერთ სულთა კავშირი ჰშობს სიყვარულსა,
ზეგარდმო მადლით დაუხსნელად დამტკიცებულსაო.

მხოლოდ მათ შორის არის გრძნობა ერთ სანუკველი,
რომ მის უტკბილეს არც თუ არის სასუფეველი;
მას ცისა სხივით აცისკროვნებს მშვენიერება
და უკვდავებით აგვირგვინებს ჭეშმარიტება.

გარდა ამისა, რომ ნ. ბარათაშვილმა განაწმიდავა სიყვარული და სიყვარულში სულიერობას უფრო თაყვანს სცემდა, ვიდრე ხორციელობას, იგი მით იყო უფრო ძლიერი ლირიკაში ალ. ჭავჭავაძესა და გრ. ორბელიანზედ, რომ მისნი გულის-

თქმანი, მისნი გრძნობანი, მისნი ჭირნი და მწუხარებანი უფრო საყოველთაო, საკაცობრიონი არიან, ვიდრე კერძონი, ვიდრე მარტო მის საკუთარ გულისანი. მისი კენესა კაცობრიობის კენესაა, მისი ჩივილი კაცობრიობას ჩივილია, მისი ვერ მიწვდენა სურვილისა კაცობრიობის უღონობაა. ჰხედავს ცას და შეჰკენესის უღონობის სიმწვავეთა:

ჰე ცაო, ცაო, ხატება შენი აქამდისა მაქვს გულს და-
ჩნეული,
აწცა რა თვალნი ლაქვარდს გიხილვენ, მყის ფიქრნი
შენდა მოისწრაფიან,
მაგრამ შენამდე ვერ მოახწევენ და ჰაერშივე განიბნევიან!

განა მარტო მისნი ფიქრნი? მთელის კაცობრიობისა, რომლისათვისაცა ცა ჯერ კიდევ საიდუმლოთა საიდუმლოა.

მე შენსა მკვრეტელს მავიწყდების საწუთროება,
გულის თქმა ჩემი შენს იქითა... ეძიებს სადგურს,
ზენაართ სამყოფს, რომ დაშთოს აქ ამაოება,
მაგრამ ვერ სცნობენ გლახ მოკვდავნი განგებას ციურს!

ნუ თუ აქ გამოთქმული სურვილი ძიებისა მთელის კაცობრიობის სურვილად არ უნდა ჩაითვალოს და უღონობა ამ სურვილის მიუწვდენელობისა მთელის კაცობრიობის უღონობად? ამისთანა სურვილი, ამისთანა საქმეში უღონობა ერთის ცალკე ადამიანის სურვილი და უღონობა არ არის.

5. ბარაშვილს ხშირად მოსდიოდა ფიქრად სა-
ყოველთაო საკითხი, რომლის პასუხსაც იგი ეძებდა
მარტო თავის გულში კი არა, მთელის კაცობრიო-
ბის გულში.

მაინც რა არის ჩვენი ყოფა, წუთის-სოფელი,
ჰკითხულობს იგი:

თუ არა ოდენ საწყაული აღუვსებელი?
ვინ არის იგი, ვისთვის გული ერთხელ აღვევს,
და, რაც მიეღოს ერთხელ ნატვრით, ისი ეკმაროს?

ყურს უგდებს ჩონგურს და ექაც-კი ერთობ
ადამიანის გულის ჩივილი ესმის და არა თავისი:

მე შენგან მესმის მოკლულის გულის ოდენ ჩივილი.

ჰხედავს მტკვარს და იმასაც საყოველთაო სა-
კითხის პასუხსა სთხოვს:

ვინ იცის, მტკვარო, რას ბუტბუტებ, ვისთვის რას
იტყვიო.

მრავალ დროების მოწამე ხარო, მაგრამ ხარ
უტყვი და არას მეუბნებიო, და განაგრძობს:

არ ვიცი, ამ დროს ჩემს წინაშე ჩვენი ცხოვრება
რად იყო ფუჭი და მხოლოდა ამაოება?

ფიქრმა ცხოვრების ამაოებისამ ადრე აიჩინა
ბინა იმის გულში და, გამოვედი თუ არა ყმაწვილო-
ბის ასაკილამო, მას აქედ რაღაც „იღუმალი ხმა“

თან სდევს ყოველთა ჩემთა ზრახვათა და საწადელთაო.

ანგელოზი ხარ, მფარველი ჩემი, თუ მაცდური ეშმაკიო,
შესძახის იმ „იღუმალ ხმას“.

ბოლოს, როცა ეს „ხმა იდუმალი“, პირველში სუსტი, თანდათან გაუძლიერდა და ყურთა სმენა მისი სრულიად დაიმორჩილა, აკი გაიგო, რომ იგი ხმა მისი მფარველი ანგელოზი-კი არ არის, არამედ „ბოროტი სულია“, რომელმაც აურია წრფელნი ზრახვანი და „მოუკლა ყმაწვილის ბრმა სარწმუნოება“. ამისთანა „იდუმალი ხმა“ ხვედრია მარტო მისი, „ვისაც ცეცხლი სული აქვს და ზღვა გული“, როგორც თვით ნ. ბარათაშვილი ნაპოლეონზედ ამბობს.

მისი ფრთა-ასხმული ფიქრი „შორსა ჰქრის და ჰსცდილობს მაშინაც-კი, როცა მყუდროებაშია და დაწყნარებული, ცა განსჭვრიტოს გონების თვალთა და შეიტყოს,—რა არის იქ და ამბობს: „ჰე, ცაო, ცაო...“

აწცა რა თვალნი ლაქვარდს გიზილვენ,
მყის ფიქრნი შენდა მოისწრაფიან,
მაგრამ შენამდე ვერ მოახწევენ
და ჰაერშივე განიბნევიან.

განა შეტყობა იმისი თუ,—რა არის ცაში, ან ცას იქით,—მუდამის წყურვით შესატყობარი არ არის ერთობ ადანიანისათვის? განა ამის ვერ მიხწევის უღონობა ზოგად-კაცობრიული ჩივილი არ არის უძლურებისა? განა ამაებში ტრიალი გონებისა არ არის ზოგად-კაცობრიობის გაუთავებელი ტრიალი იმ საიდუმლოების უძირო მორევში, რომელსაც არც თავი აქვს, არც ბოლო, არც ჰო და არც არა?

მისი მშვენიერი „სულო ბოროტო“ სხვა არა არის-რა, გარდა ყოველ იმ ადამიანის ჩივილისა, რომელსაც მოხვედრია „ხელი მსახვრალი“ ექვისა, რომელსაც ექვ ქვეშ „მოჰკდომია ყმაწვილის ბრმა სარწმუნოება“, რომელსაც „ველარც ღელვანი ვნებათანი უკვლენ წაუტრვილსა“ და რომელსაც ბედი უქადდა თავისუფლებას ამ სოფლად და უმტყუნა და რომელიც დარჩენილა „უსაგნოდ მარტო, ჭკუით ურწმუნო, გულით უნდო, სულით მახვრალი“.

სწორედ ამისთანა ყოფას მოსდევს ის საშინელი კივილი გულისა, ის საშინელი სულის კვეთება, ის თავგანწირული გიჟური ლტოლვა და სრბოლა უგზო-უკვლოდ კლდეებსა და ღრეებზედ, რომელიც მან თავის „მერანში“ გამოსთქვა. განა არა, მინამ „მერანს“ იტყოდა, მისი ჭკუა-გონება თავის მყუდროების სადგურიდამ უკვე დაძრული იყო და სასვენს ბინას ველარ ჰპოულობდა დედამიწაზედ და ცას ეუბნება:

გულის-თქმა ჩემი შენს იქითა ეძიებს სადგურსაო, რადგანაც ქვეყანაზედ ბინა აღარსად ეგულებოდა, რომ ჭკუა-გონებისათვის ეთქვა: „აჰა, დასდევ და შეისვენეო“. ერთს დროს ეგონა, რომ იქნება სიყვარულმა, ტრფიალობამ მაინც შემიხიზნოს და დამიწყნაროს დუღილი სულისაო, და ამბობს:

ვპოვე ტაძარი, შესათარი, უდაბნოდ მდგარი,
და მწირი სოფლისა, დამაშვრალი მისითა ღელვით,
მუნ ვეძიებდი განსვენებასაო. გულსა მოკლულსა
კაცთ სიავით და ბედის ბრუნვით ლამპარი წმიდა
განმიტვობდა ციურის სხივითაო, მაგრამ განჰქრა
ტაძარი და უდაბნო ჩემდა მდუმარებს, და, სიყვა-
რულის ნეტარების მაგიერ, სევდამ და წყვდიადმა
დაისადგურა ჩემს გულშიო.

ვეზლა აგიგო სიყვარულმა კვალად ტაძარი!
...და დავალ ობლად, ისევ მწირი, მიუსათარი.

აქაც ვერ იპოვა საგანი თავის გულისა და გუ-
ლის წყურვილისა. მერე მიჰმართა სარწმუნოებას,
იქნება ამან მანაც შემიკედლოს და დამინთქას სალ-
მობანი გულისა სენთაო, და ევედრება ღმერთს, და-
მიურვეო, შემიტყბე, როგორც მაშამ შემცოდე შეი-
ლიო.

ცხოვრების წყაროვ, მასვ წმიდათა წყალთაგან შენთა,
დამინთქე მათში სალმობანი გულისა სენთა;
არა დაჰქროლონ ნავსა ჩემსა ქართა ვნებისა,
არამედ მოეც მას სადგური მყუდროებისა!

მაგრამ ვერც აქ იპოვა იგი სადგური მყუდრო-
ებისა, რომელსაც ეძებდა, და იმედ-დაკარგულს
მიესია „შავად მღელვარე ფიქრები“ სულისა და
გულის უბინაობისა და არ იცის, სად და როგორ
მოიშოროს, სად და როგორ გაექცეს და ეხვეწება.

თავის „მერანს“, რომლის ქენებას მართლა რომ ბუნებით საზღვარი არა ჰქვს, ვითარცა ჭკუა-გონების ქროლას, გასწიო

და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი შავად მღელვარიო.

ყველაფერი დამითმიაო: ჩემი მამული, სწორნი და მეგობარნი, მშობელნი, ტკბილად მოუბარი სატრფოც-კი, ერთის სიტყვით, ყოველი იგი, რაც შეადგენს ცალკე კაცის ცალკე საგანს გულის ტეხისას, ქირისას და ღბინისას, ოღონდ

ვარსკვლავთა თანამავალთა
ვამცნო გულისა მე საიდუმლოო.

რაკი კაცს მამული ამოუღია გულიდამ, მშობლები დაუთმია, სწორნი და მეგობარნი, სატრფოც-კი გაუწირავს, განა-და საფიქრებელია, რომ მისი „შავად მღელვარე ფიქრი“, მისი „საიდუმლო გულისა“ ზოგად კაცობრიულის ვაებას არ მოასწავებდეს, „ჭკუით ურწმუნოებისა და გულით უნდობისაგან“ წარმომავალს?!

მართალია, ცას იქით ვერ იპოვა სადგური, რადგანაც ადამიანის უძლურ გონებისათვის მიუწვდენელიაო, მაგრამ მაინც თავის „მერანის“ იმედი არ დაჰგარგვია და ეუბნება: თუ ცას იქით ბინას ვერ მივწვდი, შენ შენსას მაინც ნუ დაიშლიო:

გასწი, მერანო, გარდამატარე ბედის საზღვარი,
თუ აქამდე არ ემონა მას, არც აწ ემონოს შენი მხედარი.

აშკარაა, საზღვარ-დადებული სიგრძე-სიგანე ადამიანის აზრიანობისა ჩვენის პოეტის „სულის კვეთებას“ ვერ იტევს. მას სწყურს ეს საზღვარი ბედისა გაარღვიოს და ნიავს მისცეს თავისი „შავად-მღელვარე ფიქრი“, რომ დაუსრულებელი სივრცეცისა და ქვეყნისა მოიაროს. ბაირონის კაინმა ამისთვის ლუციფერა აიჩინა, გეტეს ფაუსტმა—მეფისტოფელი და ჩვენმა პოეტმა—თავისი „მერანი“, ესე იგი, თავისის სულის ქროლა.

ამ სახით, იგი ჰთაკილობს დაემორჩილოს ბედს, რომელსაც ადამიანის გონებისათვის საზღვარი დაუდვია, და განაგრძობს:

დეე მოვკვდე მე უპატრონოდ, მისგან ოხერი,
ვერ შემაშინოს მისმა ბასრმა მოხისხლე მტერიო.

და ჰნუგეშობს, რომ ეს გაძალიანება, ეს თავგანწირულება, ეს „სულის კვეთება“, ეს პირდაპირი ოში ბედთან ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლისო,

და გზა უვალი, შენგან თელილი,
მერანო ჩემო, მაინც დარჩებაო.

რას გაურბოდა? საით მიიზიდებოდა? სად ემუდარებოდა თავის მერანს მიმიყვანეო, როცა ეუბნება:

გაჰკვეთე ქარი, გააპე წყალი,
ვარდაიარე კლდენი და ღრენიო?

ამის პასუხს ვერ იპოვით „მერანში“, ხოლო თუ სახეში მივიღებთ სხვა და სხვა დროს თქმულს.

მის მიერ ლექსებს, ცხადად დავინახავთ, რომ იგი მიუბრის იმ „ქუთით ურწმუნოებას“, იმ „გულთ უნდობას“, იმ „გონებით და ცხოვრებით“ აღმოფხვრებას და გაფუთებას, რომელიც შუბის წვერისათვის გულს დაესობა ხოლმე აზრ-გაღვიძებულს ადამიანს, ექვით გულ-ღვიძლაჲდე გაბნეულ, მოუსვენარ და ჭეშმარიტების მუდამ მძებნელ მწყურვალ გონებისაგან. თვითც არ იცის პოეტმა, საით მიიზიდება, სად იპოვის შესასვენებელს სადგურს, ნავთ-სადგურს, რომ იქ შეასვენოს „ვენებათა ლელვანი“. იგი მარტო ამას გვიქადაგებს, რომ ძებნა უნდა ამასო თავგანწირულად და უშიშრად. ჩვენ ხომ ვნახეთ, რომ იგი ჰლამოდა ცას იქით მიეწვდინა თვალი ამ სადგურის დასანახავად, მაგრამ უქმად ჩაუარა ცდამ. ერთის ბრძენისა არ იყოს, ქვეყანაზედ ზოგი იმისთანა საგანია, რომ თუ არ დაინახე, ვერ ირწმენ, და ზოგიც იმისთანაა, რომ თუ არ ირწმუნე, ვერ დაინახავ. ცასა თუ ცას იქით სწორედ იმისთანა ადგილებია მაძებარ გონებისათვის, რომ თუ არ ირწმუნე, ვერას დაინახავ. ჩვენს პოეტს ეს რწმენა დაკარგული ჰქონდა, როგორც მისი „სულო ბოროტო“ გვიმტკიცებს, და რაღა საკვირველია, რომ რასაც იქ ეძებდა, ვერ იპოვა.

ისიცა ვნახეთ, რომ ამავე მის მიერ სანატრელს სადგურს იგი ეძიებდა სიყვარულში, მაგრამ დაექცა ეს ტაძარი და ისევ შეუსაფარი დარჩა. მერე მასვე ეძიებდა სარწმუნოებაში, ჯერ მინამ სასოება

გულს შერჩენილი ჰქონდა და არ მოეკლა ექვსა, მაგრამ ვერც აქ განისვენა, ვერც აქ იპოვა იგი ნუგეში, რომელსაც ასეთის „სულის კვეთებით“ ეძიებდა. ბოლოს მთლად მიენდო თავის „მერანს“, რადგანაც მის ქენებას საზღვარი არა აქვს: შენ გასწიე, ნურას მოერიდები, ნურც მე შემიბრალე დაქანცულობით, და თუ ვიპოვეთ, რასაც ვეძებთ, ხომ კარგი, თუ-არა-და, ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის ეს განწირული სულის კვეთება და გზა უვალთ, მენგან თელილი, მერანო ჩემო, მაინც დარჩება.

და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა
სიძნელე გზისა გაუადვილდეს,
და შეუპოვრად მას ჰუნე თვისი
შავის ბედის წინ გამოუქროლდეს.

ეს მსუსხავი და მწვავე ქროლა გონებისა, ადამიანის ამღვრეულ გულის ქარტეხილისაგან მოვლენილი, განა საკმაო მიზეზი არ არის ასეთის თავგანწირულ სულის კვეთებისა და ეს სულის კვეთება განა ზოგად-კაცობრიული არ არის? მაშ, მაშინ არც ბაირონის დიდებული და ზარიანი ჭექა-ქუხილი ყოფილა ზოგად კაცობრიული? განა ერთობ მოუხვენარი ცხოვრება ადამიანისა, რომლის ექვით გაღვსილი ჭკუა დღე მუდამ ტაძარს აშენებს რწმენისას და ისევ თავის ხელითვე აქცევს, იმავე სადგურს მყუდროებისას არ ითხოვს, რასაც ჩვენი პოეტი? განა ამ ქცევა-შენებით დაღალული გული კაცობრიობისა,

ქვეყნის დაწყებიდამ დღევანდლამდე, არ ეძებს მოსვენებისათვის სადგურს და მაგ სადგურის პოვნა განა საყოველთაო წყურვილი არ არის ზოგადკაცობრიული? განა ვაება კაცობრიობისა ის არ არის, რომ მიზეზი აქვს ძებნისა, ეძებს და ვერ უპოვია? აი სად არის სათავე ადამიანის სასოწარკვეთილებისა, თავგანწირულებისა, კჳა-გონების არევისა, ყოვლისფრის უარ-ყოფისა, რომელიც ზოგჯერ, ხან და ხან, ასე დაიპყრობს ხოლმე მთელს მოაზრე კაცობრიობასა და შავად მღელვარის ფიქრებით ავსებს ადამიანის ცხოვრებასა. ბაირონი და მთელი მის მიერ დაპყრობილი ხანა ევროპის სულიერ ცხოვრებისა განა ამისი მაგალითი არ არის? ჰამლეტის „ვიყო თუ არ ვიყო“ განა სულით უბინაობისაგან არ არის ამოკენესილი?

შორს რად მივდივართ,—ეს დღევანდელი სპირიტობა, ბუდიზმობა, გრაფ ტოლსტოის „სულის კვებება“, ის ამბავი, რომ ამერიკაში სადღაც ბავშვი დაბადებულა და დიდი და პატარა მირბის იმის თაყვანის საცემლად და ბევრი სხვა ამისთანა, —განა იმას არა ჰმოწმობს, რომ დღევანდლამდე ყოფილს ბინას ადამიანის მყუდროებისას ფუძე დაეძრა და თვით თალიც მთელის შენობისა გაირღვა და ჰლამის გადმოქცევას? განა ყოველივე ეს იმის მაგალითები არ არის, რომ დღესაც მოუსვენარი გონება ადამიანისა ხან რას ეჭიდება, ხან რას, რომ სადგუ-

რი რამ მყურდროებისა სადმე და რაშიმე უპოვოს უბინაო სულსა, რომელიც დღეს ნაცარტუტასავით ჰდუღის?

აი სწორედ ამ თვალთ გადუწვდენელს სარბიელზედ მიუშვა სადავე ნ. ბარათაშვილმა თავის „მერანსა“.

ჩვენის ფიქრით, „მერანი“ წინასიტყვაობაა „სულთა ბოროტოსი“ არა მარტო იმიტით, რომ წინ არის დაწერილი, არამედ შინაარსითა. „სულთა ბოროტოში“ მხოლოდ მიზეზია ნაპოვნი იმ „გონების და სიცოცხლის აღშფოთებისა“, რომელიც შავად მღელვარე ფიქრად მიჰსევია ჩვენს პოეტსა „მერანში“ და ის მიზეზი იგი მსუსხავი და მწვავე ექვია, რომელმაც პოეტს მოუკლა „ყმაწვილის ბრმა სარწმუნოება“, დაუკარგა „სულის მშვიდობა“, აღუთქვა და არ მისცა-კი „თავისუფლება ამ წუთი-სოფლად“.

ამ სახით, ნ. ბარათაშვილმა ჩვენს ახრს, ჩვენს გულთა-თქმას, ჩვენს ჭკუა-გონებას დიდი განი და სიღრმე მისცა, კაცობრიობის წყურვილს ქართველიც თანამოზიარედ გაუხადა და კაცობრიულ წყურვილის მოსაკლავ წყაროს ქართველიც დააწათა. ამ მიმართულებას ჩვენის აზროვნობისას ნ. ბარათაშვილის შემდეგ არც ერთი მწერალი აღარა ჰყოლია ჩვენში და, სწორედაც რომ ვსთქვათ, ბაირონები, ლერმონტოვებიც მარტონი არიან და მემკვიდრეებს იშვიათად სტოვებენ, რადგანაც ტვირთი მათებრ კაცების მემკვიდრეობისა „არ არს სუბუქ“.

ეს ჩვენი აზრი ნ. ბარათაშვილის შესახებ იქნება მეტის-მეტი ეჩვენოს ვისმე, ხოლო ამაზედ-კი ყველა დაგვეთანხმება, რომ ეს, ჩვენდა საუბედუროდ, უდროოდ ჩვენთვის დაკარგული პოეტი ერთად-ერთი მწერალია, რომელიც სხვაზედ უფრო მეტად, სხვაზედ უფრო მკაფიოდ და თვალნათლად ატრიალებს ჩვენს აზრს და ცნობის წყურვილს იმ თვალ-გადუწვდენელს სფეროში, საცა ზოგად-კაცობრიობის დაუსრულებელი საჭირ-ბოროტო კითხვა-პასუხია რწმენისა და არ-რწმენისა, მყოფობისა და არ-მყოფობისა, საცა ღაღადებაა ყოველგვარ სულის კვეთებისა და ვნებათა ლეღვისა. თ. ნ. ბარათაშვილის დიდი მნიშვნელობა, ჩვენის ფიქრით, ამაშია; ამიტომაც მარათალი სთქვა, რომ მის მიერ გავლილი გზა ჩვენში ჯერ უვალთ იყო, მან თვისს მერანს გადაათელინა და ნავალიც ღაჩნგვინა, ვინ იცის, ვისთვის და საროდოდ? ამის პასუხს ჩვენი აზრთა ზრდა შემდეგ როდისმე იტყვის.

არც ნ. ბარათაშვილი იყო უიმისო, რომ გულში დარდად არა ჰქონოდა ბედი ქართლისა, ბედი მის მამულისა,

სად სულსა სული თვისად მიაჩნის

და გულსა გულის პასუხი ესმის.

ეს დიდებული სახე მეფე ერეკლესი და არა ნაკლებ დიდებული სურათი სოლომონ მსაჯულისა, გამოხატულები „ქართლის ბედში“ იმ განწირულე-

• ბის დროს, როცა საქართველოს ბედი სწყდება, ბევრს საგულისხმოს რასმე გვეუბნება და ქართველის ამომშრალს გულში ბევრს ნამს ნატვრისას და ნახვისას აწვევებს. იგიც შეჰნატრის წარსულს, თ. გრ. ორბელიანისავით, იგიც შეჰნატრის უწინდელებს, რომელთაც

არსად მიაჩნით უბედურება,
თუ აქვთ ჰერ ჰევე თავისუფლება.

და, სოლომონ მსაჯულის მეუღლისაგან აღტაცებული, მაშინდელ ქართველის ღირსეულ დედებს სახსოვარს უშენებს ამ სიტყვებით:

ჰოი დედანო, მარად ნეტარნო,
კურთხევა თქვენდა, ტკბილ სახსოვარნო!
რა იქნებოდა, რომ ჩვენთა დედათ
სულიცა თქვენი გამოჰყოლოდათ!

თუმცა ბოლოს, როცა თვისი მამული დამშვიდებული ჰნახა და მტერთაგან უშიშარი, შეიფერა მის მიერ ეგრედ წოდებული „ახალი ქართლი“ და მის ყოფა-ცხოვრებას თითქოს შეუერიგდა, მაგრამ ესეც-კი მისი ნათქვამია:

რა ხელ ჰყრის პატივს ნაზი ბულბული,
გალიაშია დატყვევებული?
1892 წ.

ს ა რ ჩ ე ვ ი:

1. ორიოდ სიტყვა კაზლოვის „შეშლი- ლის“ თარგმანზე	3
2. პასუხი	32
3. აკაკი წერეთელი და ვეფხის ტყაოსანი . . .	72
4. რა მიზეზია რომ კრიტიკა არა გვაქვს . . .	91
5. ახალის დრამების გამო	99
6. ნ. ბარათაშვილი	114